

ISSN 1642-9613

**ZESZYTY NAUKOWE
NR 34**

Wydawnictwo Naukowe
Wyższej Szkoły Handlu i Usług
w Poznaniu

**WYŻSZA SZKOŁA HANDLU I USŁUG
W POZNANIU**

**ZESZYTY NAUKOWE
NR 34**

Poznań 2017

Redaktor naczelny

Kamila Wilczyńska

Rada Programowa

*Adam Budnikowski, Bogusław Fiedor, Bohdan Gruchman (przewodniczący),
Waldemar Frąckowiak, Waclaw Jarmołowicz, Aleksander Panasiuk, Ireneusz P. Rutkowski
Przemysław Niewiadomski*

Komitet redakcyjny

*Kazimierz Adamek, (przewodniczący), Anetta Barska,
Zbigniew Dziemianko, Krzysztof Kasprzak, Kazimierz Rogoziński,
Bernadeta Holderna-Mielcarek, Joanna Wiśniewska*

Redaktor naukowy

Kamila Wilczyńska

Copyright by Wyższa Szkoła Handlu i Usług
Poznań 2017

ISSN 1642- 9613
eISSN 2300 - 5475

Skład i druk
Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak sp.j.
ul. Piwna 1
61-065 Poznań
www.mos.pl

Spis treści

Przedmowa 7

Artykuły

Bogdan Ćwik

Model zagrożenia w systemach ostrzegających organizację gospodarującą
Model of threat in warning systems of the economic organization 9

Olaf Bergmann

Ogłoszenia i reklamy prasowe w badaniach historii społeczeństwa, gospodarki i kultury
 XIX - XX wieku
*Notices and press advertisements in the research on history of the society, economy and
 culture in the 19th-20th centuries* 25

Patrycja Kanafocka

Udział Polek w Bitwie Warszawskiej
Participation of Polish Women in Warsaw Battle (13 August – 25 August 1920) 43

Tadeusz Kowalski

Nasilenie patologii w samorządzie terytorialnym w świetle badań
Strengthening pathology in local government in the light of research 59

Stanisław Hałabura

Średniookresowa ocena wdrażania Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Żary na
 lata 2014 – 2020
*Mid-term evaluation of implementation Low-carbon Economy Plan for the city of Żary
 2014 – 2020* 71

Natalia Orlovska

Аналіз фінансової стійкості на основі комплексної діагностики фінансово-
 економічного стану підприємства
*Analiza stabilności finansowej na podstawie kompleksowej diagnostyki kondycji finansowej
 i ekonomicznej przedsiębiorstwa* 85

Tomasz Piaseczny

Wpływ nowego współdziałania jednostek samorządu terytorialnego¹ na ekonomikę turystyki i rekreacji na przykładzie Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej

The influence of a new cooperation of the territorial self-government units on the economy of tourism and recreation on the basis of Functioning Area of Konin Agglomeration

..... 95

Ewa Malchrowicz-Moško

Międzynarodowe zawody jeździeckie "Cavaliada" - wymiar społeczno - kulturowy w opinii mieszkańców Poznania

International equestrian competitions "Cavaliada" – the socio-cultural dimension in the

opinion of inhabitants of Poznan City 109

Magdalena Górka

Rekreacja i aktywność fizyczna kobiet w klubach fitness w ujęciu teorii dystynkcji Pierre'a Bourdieu - analiza literatury

Recreation and physical activity of women in fitness clubs in the context of Pierre Bourdieu's theory - literature analysis 133

Andrzej Malinowski

Czy i dlaczego stronimy od rzek?

If, and why we turn our backs on rivers? 149

Robert Sobków

Komentarz do artykułu Arusha Cooray „The Fisher Effect; A Survey” 153

Recenzje, Sprawozdania, Informacje

Informacja dla autorów 157

¹ skrót j.s.t. – autor będzie używał w tym artykule w odniesieniu do jednostek samorządu terytorialnego.

Przedmowa

Niniejszy Zeszyt Naukowy WSHiU nr 34 otwiera artykuł Bogdana Ćwika omawiający model zagrożenia ostrzegający organizację gospodarującą. Autor podejmuje problem skuteczności postrzegania zagrożeń. Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji uniwersalnego podejścia do interpretacji pojęcia zagrożenie, umożliwiając bardziej skuteczne postrzeganie sygnałów ostrzegawczych, a także opracowanie skuteczniejszej metodologii ich odczytu i rozpoznania.

Olaf Bergman proponuje, by w badaniach historycznych wykorzystać nietypowe i dotąd raczej niedoceniane źródła, za jakie w przypadku badań gospodarki, społeczeństwa i kultury XIX i XX wieku należy uznać reklamy i ogłoszenia prasowe. Reklamy i drobne anonsy w tym okresie zaczęły wypełniać coraz większą powierzchnię prasowych szpalt.

Patrycja Kanafocka przypomina, że dziewczęta przeszły egzamin z patriotyzmu w okresie wojny światowej, wyróżniając się dojrzałą postawą patriotyczną i konsekwencją podczas walk. Otrzymały prawa wyborcze, a stając w szeregach Legionów, Polskiej Organizacji Wojskowej i innych organizacji, służyły ofiarnie, nigdy nie cofając się przed niebezpieczeństwem.

Tadeusz Kowalski zwraca uwagę, że sposób funkcjonowania urzędów samorządu terytorialnego wywiera duży wpływ na otoczenie. W przypadku patologii, negatywne wzorce są rozprzestrzeniane wśród pracowników, wśród mieszkańców, podmiotów gospodarczych, tworząc zły wizerunek urzędu jako kontrahenta. Stanisław Hałabura bada skuteczność realizacji celów i założeń Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Żary w latach 2014 - 2020. Plan ten został przyjęty do realizacji przez władze miasta w grudniu 2014 r. Uplłynęło 50% planowanego okresu, więc to dobra okazja do przeprowadzenia średniookresowej oceny.

Natalia Orlovska przeprowadza analizę stabilności finansowej na podstawie kompleksowej diagnostyki kondycji finansowej i ekonomicznej przedsiębiorstwa.

Tomasz Piaseczny przedstawia ekonomiczne możliwości rozwojowe turystyki i rekreacji dzięki współpracy z 15-toma gminami i powiatem konińskim. Autor stwierdza, że utworzenie aglomeracji konińskiej ma wizjonerski charakter. Ewa Malchrowicz-Mośko przedstawia opinię mieszkańców Poznania na temat oddziaływania międzynarodowych zawodów jeździeckich „Cavaliada”. Autorka zauważa, że organizatorzy imprez sportowych z jednej strony muszą dbać o atrakcyjność wydarzenia m.in. w oczach potencjalnych turystów, stóp drugiej natomiast nie powinni zapominać o potrzebach mieszkańców. Natomiast Magdalena Górską określa rolę i znaczenie zdrowego stylu życia, który dokonuje się poprzez częste i regularne uczestnictwo w szeroko rozumianej kulturze fizycznej.

Andrzej Malinowski pyta dlaczego stronimy od rzek. Proponuje powołać w Poznaniu Stowarzyszenie Przyjaciół Warty i ratować stepowiejącą Wielkopolskę. A Robert Sobków pisze komentarz do artykułu omawiającego teorię stóp procentowych Irvinga Fishera.

Przedstawione opracowania, chociaż bardzo różnorodne w swej tematyce, na pewno zainteresują Szanownych Czytelników.

Kamila Wilczyńska

BOGDAN ĆWIK

Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie

Model zagrożenia w systemach ostrzegających organizację gospodarującą

Model of threat in warning systems of the economic organization

Wprowadzenie

Introduction

Warunkiem przetrwania współczesnej organizacji gospodarującej, w sytuacji narastającej dynamiki i złożoności otoczenia jest skuteczne monitorowanie zagrożeń, obejmując ich wykrywanie, rozpoznawanie, obserwację, mierzenie, a w razie potrzeby ostrzeganie przed niebezpieczeństwem. Monitorowanie zagrożeń ma tak długą historię, jak długa jest historia ludzkości. W każdym bowiem jej okresie ludzie, w różny sposób, starali się ostrzec przed grożącym niebezpieczeństwem. Nie zawsze może z pożądanym skutkiem, ale czyniono to. W systemach ostrzegawczych szczególnie dotkliwym jest problem tzw „zaskoczeń”, polegający na nagłym i niespodziewanym wybuchu i rozwoju splotu niekorzystnych zdarzeń, prowadzących do silnych zaburzeń i mogących nawet doprowadzić do upadku.

Potrzeba głębszego namysłu w tym obszarze, jak również istotne problemy metodologiczne i interpretacyjne ujawniły się w trakcie dociekań własnych, podczas prac nad tematem dotyczącym postrzegania sygnałów ostrzegawczych w sytuacjach niedeterministycznych, skłaniając do przyjęcia pewnych założeń teoretycznych i opracowania wstępnych modeli w tym obszarze².

Dylematy związane z interpretacją pojęcia zagrożenie

Dilemmas related to the interpretation of the concept of threat

W wielu dokumentach, aktach prawnych i normatywnych, materiałach, wystąpieniach publicznych polityków, ekspertów, jak również naukowców, pojawiają się nieścisłości i brak jednoznaczności w interpretacji tego, czym jest zagrożenie. Definicje dotyczące tego pojęcia wydają się ogólnikowe, czasami wręcz potoczne, bazując często na wyrażeniach słownikowych. Przykładowe wypowiedzi lub sformułowania w tym obszarze to: „identyfikacja ryzyk”, ostrzeganie przed niebezpieczeństwem”, „monitoring zagrożeń”,

² wik B., 2017, Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych, WAT, Warszawa.

„stan zagrożenia”. Powoduje to problemy metodologiczne i organizacyjne w badaniu przedmiotowej problematyki.

Zagrożenie jest jednym z najczęściej używanych współcześnie pojęć w obszarze bezpieczeństwa systemów, w tym organizacji gospodarujących. W argumentacji naukowej i wypowiedziach eksperckich, stwierdza się powszechność występowania zwrotów typu „zagrożenie”, „stan zagrożenia”, czy też „ostrzegać przed zagrożeniami”. W świadomości ludzi istnieje przeświadczenie, że cechą rzeczywistości otaczającej współczesne systemy ekonomiczne, jak również społeczne jest funkcjonowanie przy ciągłej obecności zagrożeń. Podstawowy problem (pytanie), jaki nasuwa się w tym miejscu, to jak ostrzegać przed czymś, co jest powszechne, czy też, jak traktować metodycznie i organizacyjnie w sytuacji stwierdzanej powszechności zagrożeń, sam zwrot „stan zagrożenia”.

Istnieje przekonanie, że termin zagrożenie jest intuicyjnie zrozumiały i powszechnie używany. Najczęściej spotykane w literaturze i w wypowiedziach definicje, określają to pojęcie jako: „zjawisko wywołane działaniem sił natury bądź człowieka, które powoduje to, że poczucie bezpieczeństwa maleje bądź zupełnie zanika”. Taka interpretacja odnosi się głównie do sfery świadomościowej danego podmiotu (człowieka, grupy społecznej, narodu), oznaczając w zasadzie określony stan umysłu człowieka lub grupy ludzi, wywołany postrzeganiem zjawisk, które oceniane są, jako niekorzystne lub niebezpieczne. W wypowiedziach, stwierdza się też zjawisko, utożsamiania pojęć niebezpieczeństwa i zagrożenia, gdzie zagrożenia rozumiane są jako rozmaite niebezpieczeństwa o charakterze fizycznym (groźba utraty życia, kalectwa, choroby) i społecznym (możliwość krytyki, ośmieszenia, kompromitacji itp.) lub inaczej, jako sytuacje sygnalizujące możliwość utraty (niebezpieczeństwo utraty) jakichś wartości, wysoko cenionych przez jednostkę. Jednak poddając ten problem głębszemu namysłowi, bardziej spójne i jednoznaczne wydaje się rozdzielenie tych pojęć, gdzie zagrożenie będzie rozumiane jako czynnik destrukcyjnie oddziałujący na określony podmiot, natomiast niebezpieczeństwo będzie rozumiane jako stan, w jakim znajduje się ten podmiot. Przy takiej argumentacji, niebezpieczeństwo nie jest zagrożeniem lecz skutkiem występowania określonego zagrożenia.

Kolejnym dylematem jest włączenie prawdopodobieństwa do namysłu nad tym, czym jest zagrożenie. Zagrożenie występuje (istnieje, jest odczuwane) wtedy, gdy istnieje zwiększone prawdopodobieństwo naruszenia jakiejś wartości cennej przez podmiot – np. życia, zdrowia (jego samego i jego bliskich), własności, uprawnień, pozycji społecznej, dobrego imienia, własnego dzieła, poglądów, dobrego samopoczucia lub samooceny itp. W namyśle tym uwidacznia się również problem jednoznacznej interpretacji pojęcia ryzyko, w tym utożsamiania pojęć zagrożenia i ryzyka. Przy czym, rozważania w tym obszarze wskazują, że ryzyko należy traktować jako miarę niepewności i przypisywać mu wymiar prawdopodobieństwa. Natomiast zagrożenie ma postać realnego oddziaływania – siły fizycznej, ekonomicznej, społecznej, psychicznej, mogącej wywołać określone skutki.

W świetle dotychczasowych rozważań, proponuje się aby pojęcie „stan zagrożenia” interpretować, jako dynamiczny stan bezpieczeństwa danego podmiotu (obiektu), który może ulec niekorzystnym zmianom i który związany jest z istnieniem niekorzystnych oddziaływań w stosunku do relacji tworzących strukturę tego podmiotu lub w odniesieniu

do realizowanych przez niego funkcji, w którym dalsza zmiana i przekroczenie wartości granicznych tych oddziaływań może doprowadzić do rozwoju negatywnych zjawisk lub zdarzeń (w strukturze lub realizowanych funkcjach), do tego stopnia, że dojdzie do jego upadku lub nastąpią w nim nieodwracalne zmiany jakościowe. Natomiast pojęcie „zagrożenia” interpretować jako obecność rzeczywistego oddziaływania stwarzającego możliwość wywołania z pewnym (mierzalnym lub niemierzalnym) prawdopodobieństwem określonego niekorzystnego skutku, obejmującego utratę zdolności funkcjonalnych, rozpad lub zmianę struktury systemu, utratę określonych cech lub powstanie innych negatywnych i nieodwracalnych zmian ilościowych lub jakościowych.

Pojęcie zagrożenia posiada również wymiar psychiczny, objawiający się tzw. poczuciem zagrożenia, który jest określonym stanem psychicznym wytwarzanym przez umysł, odznaczający się stanem pobudzenia określonych struktur układu nerwowego i umysłu człowieka, wraz z gotowością do uruchomienia określonych scenariuszy obronnych³. Ten stan psychiczny, wyrażający się poczuciem zagrożenia, ma wpływ na postrzeganie sygnałów w systemach ostrzegających.

Człowiek powinien posiadać umiejętność trafnego, obiektywnego postrzegania własnej sytuacji w płaszczyźnie bezpieczeństwa. Powinien dostrzegać wszelkie potencjalne źródła realnych zagrożeń⁴. Aby skutecznie postrzegać zagrożenia, to znaczy w porę je dostrzec, ocenić ich realną wartość i w razie potrzeby podjąć odpowiednie działania zabezpieczające, to trzeba je rozumieć, a także starać się też doprowadzić do sytuacji aby nimi zarządzać (kontrolować, wpływać na nie). Użytecznym działaniem w tym kierunku, powinno być przedstawiona w dalszej części koncepcja postrzegania zagrożeń i związane z tym modele.

Koncepcja postrzegania zagrożenia ***The concept of threat perception***

Procesy postrzegania zagrożeń proponuje się rozpatrywać w dwóch kategoriach a mianowicie w kategorii przyczyny i równolegle w kategorii skutku. Do pierwszej kategorii należą wielkości związane z przyczyną tego, że może wydarzyć się coś negatywnego. Wielkości te można nazwać oddziaływaniami, gdzie przez oddziaływania należy rozumieć wszelkie siły fizyczne, chemiczne, mechaniczne, biologiczne, psychiczne, ekonomiczne, społeczne i inne, które wywierają negatywny wpływ na badany podmiot. Siły te można mierzyć i wyrazić ich wartość w określonej skali, stąd też mają one charakter ilościowy. Natomiast druga kategoria, to wielkości związane ze skutkami negatywnych oddziaływań, wyrażane bądź w postaci charakterystyk, obrazujących zdolność podmiotu do wykonywania określonych działań lub realizacją negatywnych scenariuszy zdarzeń lub zjawisk (wybuch wojny, katastrofa komunikacyjna, wybuch gazu w kopalni, przerwanie

³ Świerszcz K., 2012, Poznanie naukowe wobec problemów rozwoju gospodarczo-cywilizacyjnego, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. XIII, z. 3, SAN, Warszawa, s. 69-86.

⁴ Jarmoszko S., Kalita C., Maciejewski J., Nauki społeczne wobec problemu bezpieczeństwa, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Siedlce 2016, s. 48.

wału przeciwpowodziowego, upadek firmy, zerwanie kontaktu przez klienta itp.). Są one raczej niemierzalne i można je wyrazić na ogół jedynie w skali nominalnej.

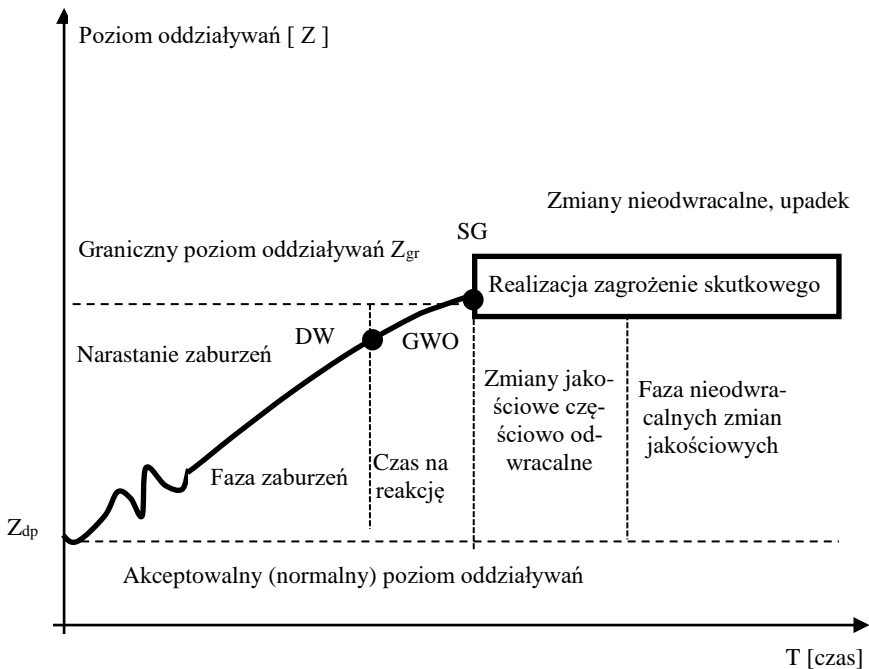
W związku z tym proponuje się przy monitorowaniu sygnałów ostrzegających organizacje gospodarujące rozróżnianie podziału na zagrożenia przyczynowe i na zagrożenia skutkowe. Przy czym, zagrożenie przyczynowe dotyczyć będzie określonych oddziaływań i definiowane będzie jako obecność i związana z tym możliwość (groźba, prawdopodobieństwo) przekroczenia wartości granicznych przez te oddziaływania, po przekroczeniu których może dojść do istotnych zmian jakościowych w strukturze tego systemu lub w realizowanych przez niego funkcjach.

Natomiast zagrożenie skutkowe oznaczać będzie (możliwość, groźbę lub prawdopodobieństwo) wystąpienia określonego negatywnego skutku – upadek firmy, nagły spadek akcji na giełdzie, pożar w magazynie, wybuch metanu w kopalni, wyciek substancji chemicznej, katastrofę komunikacyjną lub przemysłową, wybuch konfliktu i inne, powstałe w wyniku oddziaływania danego zagrożenia przyczynowego.

Podstawą monitorowania sygnałów o zagrożeniach jest, aby istotne oddziaływania były rozpoznane, zarówno po stronie przyczyn (m. in. mechanizmów ich powstawania, czy też mechanizmów ich przenoszenia, a także mechanizmów ich rozwoju), jak również skutków, jakie mogą wywołać. Innymi słowy wymagana jest znajomość zagrożeń przyczynowych oraz związanych z nimi zagrożeń skutkowych.

W przypadku systemów ostrzegających podstawowym problemem jest to, co i jak obserwować oraz co i jak mierzyć, aby zapewnić skuteczne ostrzeganie przed zagrożeniami. Problem ten powinien wyjaśnić model rozwoju zagrożenia (rys. 1). Model ten przedstawia przebieg zmian pewnego negatywnego oddziaływania (zagrożenia przyczynowego), które po przekroczeniu wartości granicznych doprowadzi w systemie do negatywnych i nieodwracalnych zmian jakościowych. Na osi pionowej literą Z (rys. 1) oznaczono wielkość obserwowanego oddziaływania (zagrożenia przyczynowego) na dany podmiot, a na osi poziomej czas trwania tego oddziaływania. W normalnych warunkach każdy system prawie zawsze funkcjonuje przy pewnym dopuszczalnym poziomie negatywnych oddziaływań, który można uważać za poziom dopuszczalny, mieszczący się w ramach obowiązujących norm. Po przekroczeniu poziomu dopuszczalnego Z_{dp} , poziom obserwowanego oddziaływania staje się na tyle istotny, że zaczynają się uwidaczniać w systemie pierwsze zmiany w zdolnościach do wykonywania zadań (pogarszają się charakterystyki systemu), ale w pierwszej fazie są to zmiany głównie ilościowe, które system jest w stanie skorygować. Na tym etapie można mówić o zakłóceniach, co ma miejsce wtedy, gdy istnieją warunki, siły i możliwości, aby niekorzystny bieg zdarzeń zatrzymać lub zmienić. Jednak gdy poziom tego oddziaływania przekroczy wartość graniczną Z_{gr} , wtedy rozpoczynają się trwałe zmiany ilościowe i jakościowe w systemie, a uwidaczniające się skutki, nabierają charakteru nieodwracalnego, czyli dochodzi do trwałych zmian jakościowych. Moment ten na rys. 1. oznaczono jako SG (stan graniczny) i jest to skutek związany z przekroczeniem granicznej wartości tego oddziaływania (GWO), po przekroczeniu której rozpoczyna się proces destrukcji systemu, nieodwracalnie zmienia on własności, mają miejsce trwałe zmiany jakościowe. Jak widać na rys. 1, pojawiają się

dwa punkty przełomowe dotyczące zagrożeń, gdzie po stronie zagrożeń przyczynowych pojawia się graniczna wartość oddziaływania GWO, a po stronie skutkowej stan graniczny systemu SG. Po przekroczeniu SG następuje realizacja określonego zagrożenia skutkowego – zaczynają się zwolnienia w firmie lub wyprzedaż majątku, woda zaczyna się przelewać przez wał przeciwpowodziowy i in. Początkowo realizacja zagrożenia skutkowego ma charakter częściowo odwracalny, gdzie można na nowo zatrudnić zwalnianych pracowników, czy zatrzymać wyprzedaż majątku, czy też podwyższyć wał przeciwpowodziowy, ale po pewnym czasie dochodzi do pełnej realizacji zagrożenia skutkowego, czyli do nieodwracalnych zmian jakościowych – upadku firmy, zalania terenów.

Rys. 1. Model rozwoju zagrożeń w systemie
Model of threat development in the system

Źródło: opracowanie własne

W systemach ostrzegających, istotnym jest to, aby wygenerowane zostały zasoby, czy też struktury, odpowiedzialne i zdolne do tego, aby pozwolić z wystarczającym wyprzedzeniem czasowym określić moment, w którym należy podjąć działania zapobiegawcze. Moment ten, na rys. 1 został oznaczony, jako dostrzeżenie wartości granicznej oddziaływania (zagrożenia przyczynowego) DWG.

Czas na reakcję, czyli czas na wygenerowanie sygnału ostrzegającego i podjęcie działań obronnych jest równy $GWO - DWG$. Problemem jest jednak to, że w wielu w systemach nie zawsze można postawić znaku równości pomiędzy przyczyną a skutkiem,

czyli pomiędzy GWO a SG. Jest to możliwe w naukach technicznych, na przykład w próbie rozciągania próbki metalu, gdzie przekroczenie wartości granicznej siły rozciągającej jest jednoznaczne z zerwaniem próbki, czyli z przekroczeniem stanu granicznego. Innym przykładem przekroczenia stanu granicznego przez system może być poziom fali wezbraniowej w rzece, gdzie zagrożeniem przyczynowym, który podlega obserwacji jest poziom wody w rzece, a zagrożeniem skutkowym przelanie wody przez korpus wału, a w konsekwencji istotne zmiany jakościowe w systemie. Jest to szczególnie dokuczliwe w systemach społecznych, gdzie generowane oddziaływania ekonomiczne, czy społeczne, są wynikiem decyzji i wyborów ludzi. Jest to przyczyną ograniczonej skuteczności i efektywności systemów ostrzegających, gdzie może dojść z jednej strony do kosztownego, ale niepotrzebnego uruchomienia zasobów, związanego z podjęciem reakcji na rozpoznane zagrożenie przyczynowe, a z drugiej strony, może dojść do niepodjęcia lub spóźnionych reakcji przeciwdziałających.

W wydawaniu sygnałów ostrzegawczych istotną rolę odgrywają również subiektywne czynniki, wynikające z cech psychicznych i stanu emocjonalnego obserwatora zagrożeń⁵, które mają wpływ na zakłócenia lub nawet zniekształcenia postrzegania tych sygnałów. Zobrazowane to zostało na rys. 2, na którym widoczne są dwie linie ciągłe (pogrubiona i cienka), przedstawiające wagi (subiektywnie przypisane wielkości), jakie nadaje obserwator, postrzeganym zagrożeniom skutkowym i przyczynowym. Jeżeli nie byłoby zniekształceń poznawczych w umyśle obserwatora, to wagi zagrożeń skutkowych pokrywałyby się z wagami zagrożeń przyczynowych (linia ciągła cienka). Jednak w rzeczywistości wagi zagrożeń skutkowych postrzegane są inaczej, niż wagi zagrożeń przyczynowych (linia ciągła pogrubiona). Przedstawione to zostało na rys. 2, gdzie przy małych wartościach zagrożeń przyczynowych, może mieć miejsce sytuacja, że związane z nim zagrożenie skutkowe będzie miało bardzo małą wagę, a w rezultacie będzie pomijane lub nie uwzględniane przez system uwagi postrzegającego. Jednak wraz ze wzrostem poziomu zagrożenia przyczynowego, wartość postrzeganego zagrożenia skutkowego rośnie i w pewnym momencie wartość postrzegana i rzeczywista zrównują się. Natomiast, przy wysokich wartościach zagrożeń przyczynowych, waga postrzeganego zagrożenia skutkowego wzrasta i przewyższa zagrożenia rzeczywiste. Widoczną na rys. 2 krzywe można nazwać krzywymi postrzegania zagrożenia skutkowego, gdzie linia cienka przedstawia teoretyczny przebieg postrzeganych wag, a linia pogrubiona, ich rzeczywisty (subiektywny) przebieg postrzegania wag.

Każdy z postrzegających ma indywidualną linię postrzegania zagrożeń skutkowych, a jej przebieg zależy w dużym stopniu od indywidualnej postawy postrzegającego

⁵ Ćwik B., 2017, Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych, WAT, Warszawa, s. 170-190.

w stosunku do niebezpieczeństw (Arrow⁶; Jajuga⁷; Ćwik⁸) lub w ujęciu psychologicznym, od tzw. różnic indywidualnych (Strelau⁹; Ćwik¹⁰).

Rys. 2. Postrzeganie zagrożeń skutkowych i przyczynowych
Perception of causal and consequential threats

Źródło: opracowanie własne

Przebieg postrzegania zagrożenia przyczynowego jest najczęściej jednoznaczny, przebiega według standardowych metodyk, gdzie realizowane są procesy obserwacji, czy też procesy pomiaru. Problemem jest waga (wielkość) postrzeganego zagrożenia skutkowego, którego zasadnicze procesy wykonawcze przebiegają w umyśle¹¹.

Wykonawcze procesy postrzegania zagrożeń ***Executive processes of threats perception***

Postrzegając sygnał ostrzegawczy obserwator odczytuje w zasadzie pewne wartości lub wielkości będące w istocie znakami, gdzie znak można rozpatrywać jako, strukturę

⁶ Arrow K.J., Eseje z teorii ryzyka, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 57.

⁷ Jajuga K., Zarządzanie ryzykiem, PWN, Warszawa 2007, s. 67.

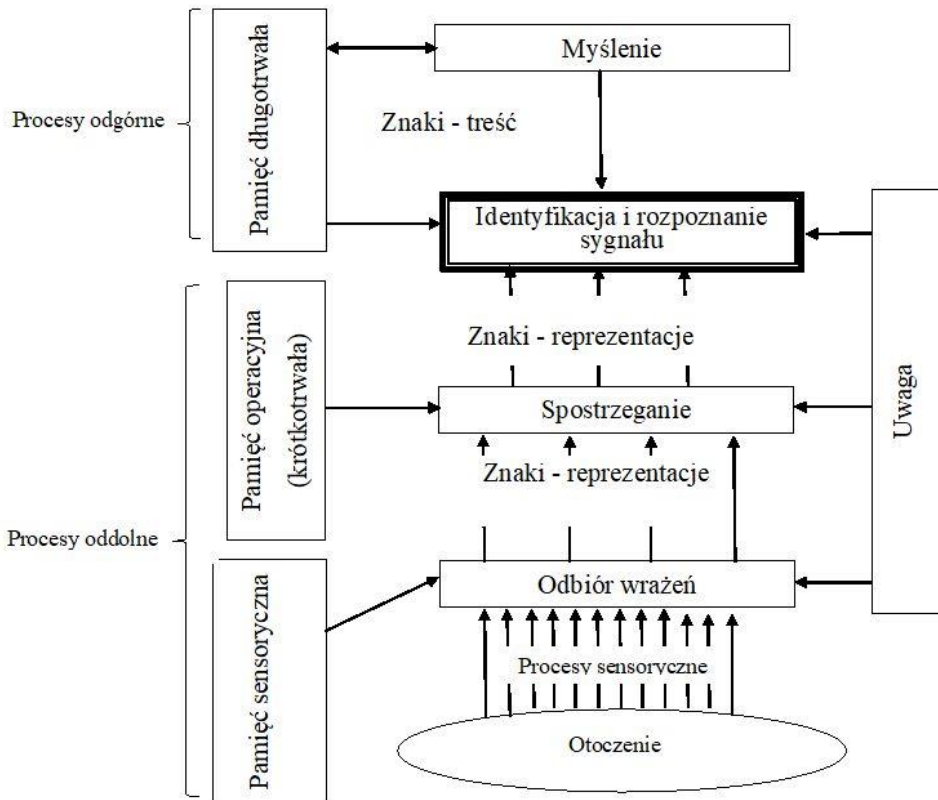
⁸ Ćwik B., 2017, Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych, WAT, Warszawa, s. 53-54.

⁹ Strelau J., Różnice indywidualne: historia, determinanty, zastosowania, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015.

¹⁰ Ćwik B., 2017, Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych, WAT, Warszawa, s. 178.

¹¹ Ćwik B., 2017, Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych, WAT, Warszawa, 82-134.

złożoną z trzech elementów: reprezentacji, interpretacji i treści znaku¹². Uwzględniając trójelementową koncepcję znaku, proponuje się uwzględnić model przebiegu postrzegania znaku zawierającego np. sygnał ostrzegawczy, jak na rys. 3. Model ten integruje sensoryczne procesy rejestracji i odczytu określonych wielkości realizowane głównie przez zmysły oraz procesy poznawcze przebiegające w umyśle obserwatora. Przedstawiony na rys. 3 schemat przedstawia dwa przeciwnie ukierunkowane strumienie procesów, tzn. procesy oddolne przebiegające od otoczenia zewnętrznego i procesy odgórne przebiegające od umyślu.

Rys. 3. Model zintegrowanego postrzegania sygnału ostrzegawczego
A model of integrated perception of the warning signal

Źródło: opracowanie własne

¹² Ćwik B., 2016, Skuteczność rozpoznania sygnałów o zagrożeniach – aspekty teorii znaków, w: Żylińska J., Przychocka I., Filipowska-Tuthill M., Współczesne wyzwania nauk społecznych i ekonomicznych, Uczelnia Techniczno- Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa., s. 249-270.

W trakcie realizowanych procesów sensorycznych i procesów poznawczych, w umyśle postrzegającego, podejmowana jest decyzja, gdzie decydująca jest ocena sytuacji i dokonuje wewnętrznego wyboru, co do wielkości postrzeganych zagrożeń. W umyśle m.in. trwa wyobrażanie trajektorii rozwoju sytuacji, w tym prognozowanie możliwych scenariuszy, w połączeniu z symulowaniem możliwych konsekwencji, dla których przypisywana jest waga. Obecność zaznaczonych na rys. 3 procesów odgórnych uwidacznia się na przykład w przypadku postrzegania prawdopodobieństwa realizacji zagrożeń. Istotny w tym przypadku jest indywidualny stosunek do ryzyka obserwatora, wynikający zarówno z jego osobowości, jak również z (norm, obyczajów) kulturowych. Uwidacznia się to też, istnieniem tzw. prawdopodobieństwa subiektywnego, którego istnienie wprowadził już Savage, używając określenia prawdopodobieństwa osobistego (*personal probability*).

Model wymiarów postrzegania zagrożenia skutkowego
A model of dimension of the consequential threats perception

Użytecznym z punktu widzenia poprawy skuteczności postrzegania sygnałów ostrzegawczych, może być uwzględnianie wymiarów postrzegania zagrożeń skutkowych. Koncepcja takiego modelu została przedstawiona poniżej. Model zakłada przebiega postrzegania zagrożenia skutkowego W_z w 9 podstawowych wymiarach. Obrazuje to wektor W_z w przestrzeni 9 wymiarowej:

$$W_z = \langle S, P, O, N, R, C, K, D, W \rangle$$

gdzie:

S – wielkość strat;

P – prawdopodobieństwo;

O – odległość;

N – katastrofalność;

R – rozmiar;

C – częstość;

K – kontrolowalność;

D – dobrowolność,

W – wyobrażalność.

W każdym z tych wymiarów można wyróżnić trzy poziomy wartości:

1- poziom nie znaczący (nie istotny);

2- poziom częściowo znaczący (istotny);

3 - poziom silnie znaczący.

Taki podział wynika z tego, że w umysłach obserwatorów dokonywana jest podobna automatyczna kategoryzacja istotności i związana z tym gotowość do uruchomienia zasobów poznawczych i energetycznych związanych z postrzeganiem¹³.

¹³ Ćwik B., 2017, Postrzeganie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych, WAT, Warszawa.

Wymiar „wielkość strat” określany będzie wielkością możliwych strat, wyrażanych bądź to kosztami lub innymi wielkościami, jak na przykład: pozycja społeczna (w miejscu pracy, społeczeństwie, w organizacji), sytuacja w rodzinie, stan zdrowia (możliwość utraty zdrowia, czy też życia), zdolność do realizacji określonych funkcji, czy też do utrzymania określonych struktur. Wymiar „wielkość strat” można wyrazić zbiorem trójelementowym:

$$\mathbf{S} \{ s_1, s_2, s_3 \}$$

- s_1 - brak lub nieznaczący poziom straty nie stanowiący groźby dla istnienia lub funkcjonowania danego systemu (organizacji, obiektu, czy też podmiotu),
- s_2 - częściowo znaczący poziom straty stanowiący częściową groźbę dla istnienia lub funkcjonowania danego systemu (organizacji, obiektu, czy też podmiotu),
- s_3 - silnie znaczący poziom straty stanowiący silną groźbę dla istnienia lub funkcjonowania danego systemu (organizacji, obiektu, czy też podmiotu).

Istotnym wymiarem postrzegania wielkości zagrożenia jest prawdopodobieństwo jego realizacji. Im większe prawdopodobieństwo realizacji danego zagrożenia skutkowego, tym większa wydaje się wielkość tego zagrożenia. Uwzględniając powyższe, wymiar „prawdopodobieństwo” można rozpatrywać jako zbiór złożony z następujących elementów

$$\mathbf{P} \{ p_1, p_2, p_3 \}$$

- p_1 – brak lub niewielkie prawdopodobieństwo możliwości realizacji zagrożenia skutkowego;
- p_2 – znacząca wielkość prawdopodobieństwa realizacji zagrożenia skutkowego;
- p_3 - silne prawdopodobieństwo realizacji zagrożenia skutkowego.

Kolejnym wymiarem jest wymiar „odległość”, który określić można odległością (oddaleniem) w wymiarze czasowym lub przestrzennym danego zagrożenia skutkowego. Praktyczna obecność tego wymiaru wynika z poczucia świadomości tego, czy konsekwencje realizacji danego zagrożenia skutkowego pojawią się natychmiast, czy też mogą być odroczone w czasie. Jak również, czy realizacja zagrożenia będzie miała miejsce bardzo blisko postrzegającego, czy też dalej. Wymiar „odległość” można rozpatrywać jako zbiór złożony z następujących elementów:

$$\mathbf{O} \{ o_1, o_2, o_3 \}$$

- o_1 – bliska odległość czasowa lub przestrzenna, przy której u postrzegających wywoływany jest znaczący (silny) poziom poczucia utraty bezpieczeństwa, związany z istnieniem lub funkcjonowaniem danego systemu (organizacji, obiektu, czy też podmiotu); przy czym istnieje groźba przekroczenia wartości

granicznej, po przekroczeniu, której dojdzie do trwałych zmian jakościowych lub do upadku;

- o_2 - odległość czasowa lub przestrzenna, przy której u postrzegających wywołany jest częściowo znaczący poziom poczucia utraty bezpieczeństwa, związany z istnieniem danego zagrożenia skutkowego;
- o_3 - odległość czasowa lub przestrzenna jest na tyle mała, że u postrzegających nie wywołane jest poczucie utraty bezpieczeństwa lub występuje nieznaczący poziom utraty poczucia bezpieczeństwa, związany z istnieniem danego zagrożenia skutkowego.

Wymiarem, który należy brać pod uwagę jest „katastrofalność” realizacji danego zagrożenia skutkowego. Wymiar ten związany jest z możliwością doznania nagłej i poważnej szkody jednocześnie przez wielu ludzi (np. na skutek jakiejś poważnej awarii lub katastrofy). Przeciwnieństwem jest tzw. zagrożenie skutkowe chroniczne, które jest rozciągnięte w czasie i pociąga za sobą pojedyncze ofiary. Wymiar „katastrofalność” można rozpatrywać jako zbiór złożony z następujących elementów:

$$N \{ n_1, n_2, n_3 \}$$

- n_1 – niewielki poziom „katastrofalności”;
- n_2 - znaczący poziom „katastrofalności”, gdzie realizacja zagrożenia skutkowego może objąć większą liczbę ofiar, dotknąć większej liczby osób;
- n_3 - silnie znaczący poziom „katastrofalności”, gdzie realizacja zagrożenia skutkowego, może nastąpić nagle, przyjąc skalą masową i może objąć bardzo dużą liczbę ofiar.

Następnym wymiarem jest „częstość” realizacji zagrożeń skutkowych. Istnienie tego wymiaru wiąże się z tym, iż stwierdza się, że tam, gdzie częstość negatywnych zdarzeń, na przykład wypadków jest duża, ludzie przypisują większą wartość tym zagrożeniom, odczuwają też mniejszy poziom poczucia bezpieczeństwa. Istotnym problemem w tym wymiarze jest „spozstrzegana względna częstość wypadków”. Uwzględniając powyższe, wymiar „częstość” można rozpatrywać jako zbiór złożony z następujących elementów:

$$C \{ c_1, c_2, c_3 \}$$

- c_1 – niewielka częstość realizacji zagrożenia skutkowego;
- c_2 - znaczący poziom częstości realizacji zagrożenia skutkowego;
- c_3 - silny poziom częstości realizacji zagrożenia skutkowego.

Na skuteczność postrzegania sygnałów dotyczących danego zagrożenia skutkowego ma również wpływ tzw „rozmiar” tego zagrożenia. Im większy zasięg przestrzenny skutków tego zagrożenia, tym wydaje się ono większe i bardziej prawdopodobne. W rezultacie wymiar „rozmiar” można rozpatrywać na trzech poziomach:

R { r_1, r_2, r_3 }

- r_1 – niewielki zasięg przestrzenny realizacji zagrożenia skutkowego;
- r_2 - znaczący zasięg przestrzenny realizacji zagrożenia skutkowego;
- r_3 - duży zasięg przestrzenny realizacji zagrożenia skutkowego.

Kolejnym wymiarem postrzegania wielkości zagrożenia jest możliwość kontrolowania negatywnych następstw możliwych zdarzeń (zagrożeń skutkowych). Wymiar ten rozumiany może być jako możliwość sterowania zdarzeniami, poprzez działania, które albo zabezpieczą przed negatywnymi skutkami, na przykład przed wypadkiem, albo zmniejszą prawdopodobieństwo lub rozmiar tych skutków, gdy wypadek już się wydarzy. Świadomość panowania nad przebiegiem sytuacji zmniejsza poziom postrzeganego zagrożenia skutkowego. W tym obszarze, stwierdza się też istnienie zjawiska tzw. złudzenia kontroli, które jest widoczne dość powszechnie wśród kierowców lub sportowców, gdzie niektórzy z ich przeceniają swoje umiejętności, czy też swoją sprawność. Uwzględniając powyższe, wymiar „kierowalność” można rozpatrywać jako zbiór złożony z następujących elementów

K { k_1, k_2, k_3 }

- k_1 – brak lub niewielki wpływ na przebieg realizacji zagrożeń skutkowych;
- k_2 - znaczący wpływ na przebieg realizacji zagrożeń skutkowych;
- k_3 - silny wpływ na przebieg realizacji zagrożeń skutkowych.

Następny wymiar, oznaczony jako „dobrowolność” wyraża poziom swobody na dobrowolne narażanie się na zagrożenie. Wyszczególnienie tego wymiaru wiąże się z tym, że wykonywane przez ludzi działania mogą być dwojakiego rodzaju: albo konieczne, czyli „przymusowe”, albo dobrowolne. Biorąc pod uwagę powyższe, wymiar „dobrowolność” można rozpatrywać jako zbiór złożony z następujących elementów

D { d_1, d_2, d_3 }

- d_1 – pełna dobrowolność na narażanie się na realizację zagrożeń skutkowych;
- d_2 - częściowa dobrowolność na narażanie się na realizację zagrożeń skutkowych;
- d_3 - brak dobrowolności (wymuszony udział) w narażaniu się na realizację zagrożeń skutkowych.

Kolejny wymiar postrzeganej wielkości zagrożenia to „wyobrażalność” przyczyn i negatywnych skutków zdarzeń. Identyfikacja tego wymiaru wynika z tego, że działania niebezpieczne mogą różnić się między sobą cechą, którą można określić, jako łatwość lub trudność wyobrażenia sobie i konstruowania „w umyśle” scenariusza, według którego może dojść do ich realizacji niepomyślnego biegu zdarzeń. W rezultacie działania, z którymi łatwo kojarzą się określone dramatyczne scenariusze rozwoju sytuacji, są oceniane jako

bardziej niebezpieczne¹⁴. Uwzględniając powyższe, wymiar „wyobraźalność” można rozpatrywać jako zbiór złożony z następujących elementów

$$W \{ w_1, w_2, w_3 \}$$

- w_1 – brak lub niewielka wyobraźalność możliwości realizacji zagrożeń skutkowych;
- w_2 - częściowa wyobraźalność możliwości realizacji zagrożeń skutkowych;
- w_3 - silna wyobraźalność możliwości realizacji zagrożeń skutkowych.

Przedstawione wymiary, w których postrzegane jest zagrożenie skutkowe, każdy z osobna ma wpływ na skuteczność postrzegania. Wymiary te, lokują wektor postrzeganego zagrożenia w trzech podstawowych obszarach możliwych poziomów zagrożeń skutkowych: zagrożenie nieznaczące, zagrożenie znaczące, silne zagrożenie. Obszary te powinny być jak najbardziej skorelowane z rzeczywistymi poziomami zagrożeń przyczynowych.

Podsumowanie

Conclusions

Przedstawiona koncepcja modelu zagrożenia jest wstępną propozycją podejścia do zagadnienia, którą można dalej rozwijać. Wydaje się, że porządkuje problematykę, pozwala ująć problem z perspektywy systemowej, pozwala uogólnić podejście do rozumienia pojęcia zagrożenie, stwarza warunki do opracowania metodologii, pomiaru i oceny zagrożeń. Stara się wyjaśnić przyczyny zakłóceń i zniekształceń w postrzeganiu zagrożeń.

Przedstawioną koncepcję modelu zagrożenia można potraktować jako załączek nowego obszaru badawczego, który można próbować nazwać teorią zagrożenia. Podział na zagrożenia przyczynowe, mierzalne i dające się wyrazić w skali pomiarowej oraz skutkowe, dające się wyrazić jedynie w skali nominalnej, stwarza podstawy do skuteczniejszego uporządkowania metodyk monitorowania zagrożeń, organizacji systemów wczesnego ostrzegania, czy też systemów zarządzania ryzykiem.

Literatura

Bibliography

- Arrow K.J., *Eseje z teorii ryzyka*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. 1979.
 Ćwik B., *Skuteczność rozpoznania sygnałów o zagrożeniach – aspekty teorii znaków*, w:
 Żylińska J., Przychocka I., Filipowska-Tuthill M., *Współczesne wyzwania nauk*

¹⁴ Ślachcińska E., Kopczewski M., 2013, Ochrona i odporność kluczowych zasobów infrastruktury krytycznej, w: M. Kopczewski, I. Grzelczak-Miłoś, M. Walachowska (red.), *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem, Zarządzanie krytyczne w teorii i praktyce*, Poznań.

-
- społecznych i ekonomicznych*, Uczelnia Techniczno - Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2016.
- Ćwik B., *Postrzeżenie sygnałów ostrzegających organizację w sytuacjach niedeterministycznych*, WAT, Warszawa 2017,.
- Jajuga K., *Zarządzanie ryzykiem*, PWN, Warszawa 2007.
- Jarmoszo S., Kalita C., Maciejewski J., *Nauki społeczne wobec problemu bezpieczeństwa*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Siedlce 2016.
- Strelau J., *Różnice indywidualne: historia, determinanty, zastosowania*, Wydawnictwo Naukowe Scholar: Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa 2015.
- Ślachcińska E., Kopczewski M., *Ochrona i odporność kluczowych zasobów infrastruktury krytycznej*, w: M. Kopczewski, I. Grzelczak-Miłoś, M. Walachowska (red.), *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem, Zarządzanie krytyczne w teorii i praktyce*”, Poznań 2013.
- Świerszcz K., *Poznanie naukowe wobec problemów rozwoju gospodarczo-cywilizacyjnego*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, t. XIII, z. 3, SAN, Warszawa 2012,.

Model zagrożenia w systemach ostrzegających organizację gospodarującą

Streszczenie

W działalności współczesnej organizacji pojawia się szereg zagrożeń, które uwidaczniają się w niemal wszystkich obszarach jej działalności i które są obecne w różnych wymiarach. Artykuł podejmuje problem skuteczności postrzegania zagrożeń. Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji uniwersalnego podejścia do interpretacji pojęcia zagrożenie, umożliwiając bardziej skuteczne postrzeżenie sygnałów ostrzegawczych, a także opracowanie skuteczniejszej metodologii ich odczytu i rozpoznania. Zastosowane w pracy metody naukowe, to metoda analizy i krytyki piśmiennictwa, metoda analizy i konstrukcji logicznej oraz metody heurystyczne: metoda "nowego spojrzenia" i metoda przeniesienia analogicznego. W metody te włączono metody wnioskowania, dedukcyjnego połączone z indukcją enumeracyjną. Wiele wyników analiz zostało opartych na badaniach, prowadzonych metodą obserwacji uczestniczącej w przedsiębiorstwach, w okresie październik 2008 – marzec 2009. Rezultatem przeprowadzonych prac jest przedstawienie własnej koncepcji interpretacji pojęcia zagrożenia, jak również modeli cząstkowych związanych z tym pojęciem.

Model of threat in warning systems of the economic organization*Summary*

There are a number of dangers in the activities of today's organization, which are evident in almost all areas of its activity and which are present in different dimensions. The article addresses the problem of perceiving the threats. The aim of this article is to present a concept of universal approach to interpretation of the concept of threat, allowing for more effective perception of warning signals, and to develop a more effective methodology for their reading and recognition. The scientific methods used in the study is a method of analysis and criticism of the literature, analysis and logical construction, as well as the heuristic methods: "new look" method and the analogue transfer method. These methods incorporate the method of inference, including deductive inference combined with enumerative induction. Many of the results of the analysis were based on research conducted by participant observation in the enterprises between October 2008 and March 2009. The result of the work is elaboration of its own interpretation of the concept of threat, as well as partial models associated with this concept.

OLAF BERGMANN

Wielkopolskie Muzeum Niepodległości w Poznaniu

Ogłoszenia i reklamy prasowe w badaniach historii społeczeństwa, gospodarki i kultury XIX - XX wieku

Notices and press advertisements in the research on history of the society, economy and culture in the 19th-20th centuries

Obdarowani przez naszych antenatów wielką ilością i różnorodnością źródeł historycznych, badacze dziejów ostatnich dwóch stuleci – i to pasjonujący się najróżniejszymi aspektami przeszłości – nie powinni bynajmniej lekceważyć poszukiwania ich potencjalnych i wcześniej mało wykorzystywanych odmian. W niniejszym artykule chciałbym pokrótce przedstawić pewną koncepcję wykorzystania i to nie tylko przez historyków informacji zawartych w reklamach i ogłoszeniach prasowych. Na samym wstępie pragnę zaznaczyć, że moje rozważania są jedynie propozycją, która z pewnością wymaga licznych modyfikacji, uzależnionych od pomysłowości i naukowych oczekiwań każdego badacza, który zechce i docenić analizę tych komunikatów.

Już nawet bardzo pobieżna lektura treści ogłoszeń prasowych i treści oraz ikonografii reklam – i to zarówno tych sprzed ponad stulecia czy półwiecza, jak i tych nam jak najzupełniej współczesnych – w każdym wysokonakładowym dzienniku (np. w Polsce międzywojennej było ich kilkadziesiąt o ogólnopolskim lub regionalnym zasięgu) udowadnia, że chyba nie ma w nich informacji, które są historykowi obojętne i dla niego bezwartościowe. Przy tym ogłoszenia prasowe bardzo dokładnie ukazują to, co było dla ich nadawców (zleciendawców) ważne na przykład 150, 100 lub 50 lat temu. Nieraz za poszczególnymi ogłoszeniami kryły się indywidualne i dramatyczne (np. w przypadku prośb osób poszukujących pracy) losy ich nadawców, co nadaje Historii bardziej ludzkiego i pełnego rumieńców wymiaru. Naukowe badanie tak specyficznego materiału źródłowego wymaga jednak nie tylko olbrzymiego wkładu „mrówczej”, czy też „benedyktyńskiej” pracy i najzwyczajszej systematyczności, lecz także wykorzystania osiągnięć odpowiedniego warsztatu metodologicznego, który to dopiero może pozwolić na rzetelne i obiektywne jego przeanalizowanie, a następnie naukowe opracowanie. W metodologicznym dorobku polskiego prasoznawstwa (m.in. w publikacjach Mieczysława Kafła, Bożeny Krzywobłockiej, Walerego Pisarka, Ireny Tetelowskiej), które nie licząc pionierskich projektów z okresu międzywojennego Dwudziestolecia (m.in. Stanisława Jarkowskiego), zaczęło się rozwijać dopiero od II połowy lat 50-ych XX wieku, najważniejsze miejsce zajmuje przynajmniej kilka badawczych metod. Należy w tym

miejscu wspomnieć, że prasoznawców najbardziej interesują wszelkie zawarte w prasie informacje o charakterze, który określa się jako „dziennikarskie”. Mam tu na myśli notatki prasowe, artykuły czy felietony o tematyce politycznej, społecznej, gospodarczej itp., które są najlepszym sposobem poznania poglądów poszczególnych żurnalistów, danej redakcji lub też właściciela gazety. Natomiast inne i jakby „niedziennikarskie” informacje – w tym między innymi właśnie ogłoszenia i reklamy prasowe – prasoznawcy (a także historycy) traktują przeważnie marginalnie¹. Moim zdaniem do analizy ogłoszeń prasowych należy wykorzystać kilka metod badawczych, wykorzystywanych zarówno w badaniach prasoznawczych, jak i historycznych, co wymaga wyjaśnienia przynajmniej kilku z tym związanych i jak najbardziej podstawowych zagadnień metodologicznych. Zaliczyłbym do nich przynajmniej kilka następujących kwestii, które moim zdaniem należy uznać za najistotniejsze etapy w historycznej analizie ogłoszeń i reklam prasowych:

Określenie rodzaju analizowanych ogłoszeń i reklam prasowych ***Defining the types of analyzed notices and press advertisements***

Wbrew powszechnym opiniom, przeważnie wyniesionym jedynie z pobieżnej lektury ostatnich, wypełnionych anonsami stron prasowych szpałt, reklamy i ogłoszenia prasowe nie są bynajmniej jednorodnym i prostym do sklasyfikowania materiałem badawczym. W przypadku zainteresowania się społeczeństwem, gospodarką i kulturą najbardziej oczywiste wydaje się tu stwierdzenie, że do ich analizy przydatne mogą być trzy rodzaje ogłoszeń prasowych:

- reklamy, czyli większe i przeważnie wzbogacone różnymi elementami graficznymi ogłoszenia prasowe,
- anonsy, czyli mniejsze i w rozumieniu potocznym „drobne” ogłoszenia prasowe,
- nekrologi.

Jednocześnie warto tu dodać, że w orbicie zainteresowań badaczy przeszłości mogą się też znajdować inne rodzaje zamieszczanych w prasie informacji ogłoszeniowych, których nadawcami były:

- osoby fizyczne (indywidualne),
- osoby prawne (firmy),
- państwowe i samorządowe instytucje publiczne (np. organy sądowe, urzędy centralne i wojewódzkie, magistraty itp.),
- jej redakcje (np. ogłoszenia meteorologiczne, różnego rodzaju recenzje, kroniki itp.).

Najkrócej mogę więc stwierdzić, że historyków powinny interesować ogłoszenia i reklamy:

¹ W Polsce chyba po raz pierwszy i już w dwudziestolecu międzywojennym ściśle statystyczne i ilościowe badanie ich zawartości zaproponowano w: J. Wiśniewski, *Statystyka drobnych ogłoszeń w jednym z dzienników polskich*, „Prasa” 1933/34, z. 11-12-1, s. 4-7.

- których autorami (nadawcami - zleceniodawcami) są osoby fizyczne lub prawne (firmy) lub też instytucje publiczne,
- które przez prasę (kanał komunikacyjny) są zamieszczane za określoną cenę,
- które za pośrednictwem prasy mają dotrzeć do jak największej liczby odbiorców (potencjalnych klientów – nabywców towarów czy usług).

Poza tym każdy historyk (a także np. ekonomista czy prasoznawca) zainteresowany tym rodzajem informacji znajdującymi się w prasie XIX i XX wieku, może pod swoją naukową lupą analizować następujące zagadnienia:

- same treści ogłoszeń i reklam,
- formy ogłoszeń i reklam,
- znajdujące się w nich podteksty, motywy, symbole,
- proporcje informacji w różnych konfiguracjach.

Stwierdzając, że ogłoszenia i reklamy prasowe można też badać i opisywać w najróżniejszych konfiguracjach, mam tu na myśli możliwość licznych ich porównań (oczywiście dokonywanych na odpowiednio dużej, reprezentatywnej grupie), na przykład pod względem celu oferty (kupno lub sprzedaż), charakteru odbiorców (indywidualni lub zbiorowi), zasięgu oferty (lokalny, regionalny lub ogólnopolski), częstotliwości zamieszczania ogłoszeń i reklam (pojedynczego, kilkakrotnego lub wielokrotnego), a także okresów ich ukazywania się (permanentnego i wieloletniego, całorocznego lub też sezonowego).

Określenie znajdujących się w ogłoszeniach i reklamach prasowych treści oraz przeprowadzenie próby ich periodyzacji

Defining the content of notices and press advertisements and an attempt of their periodization

Bez wątplenia należy tu wspomnieć, że w polskim prasoznawstwie przeprowadzono już próby podziału materiałów prasowych, ze względu na rodzaj wypowiedzi prasowej (na dziennikarskie i niedziennikarskie), oraz ze względu na ich tematykę². W tym pierwszym przypadku, do bardziej mnie interesujących wypowiedzi niedziennikarskich, Irena Tetelowska zaliczyła:

„A. literaturę

- a) nowele i opowiadania*
- b) odcinek powieściowy*
- c) satyrę i humor*
- d) lirykę*

B. przemówienia mężów stanu, aktywistów, naukowców itp.

C. materiały aktywu pozaredakcyjnego społecznego, partyjnego

² I. Tetelowska, *Analiza i ocena treści dzienników (Szkielet metodologiczny)*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr I 1960, s. 17-22. Por. też.: I. Tetelowska, *Badania zawartości 10 dzienników zachodniej i północnej Polski (Studium Porównawcze)*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 4 1961., I. Tetelowska, *Zasady kategoryzacji zawartości dzienników (Krytyka i propozycje)*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 3 i 4 1965.

D. listy czytelników

E. ogłoszenia, reklamy, nekrologi [podkr. moje- O.B.]

F. komunikaty

G. rozrywki umysłowe

H. inne”³.

Jednak dla tu omawianych analiz bardziej istotna może się okazać następująca - zresztą moim zdaniem, co najmniej kontrowersyjna i bardziej odpowiadająca polskiej rzeczywistości społeczno – gospodarczo - politycznej z lat 50 i 60-ych XX wieku „charakterystyka całości gazety ze względu na tematykę:

I. Zagadnienia życia prywatnego (jednostka, rodzina)

1. wypadki
2. czyny (przestępstwa)
3. osobowości (hobbies)
4. gospodarstwo i poradnictwo domowe
5. sex

II. Zagadnienia życia społecznego (grupa)

1) praca

A. produkcja dóbr materialnych

- a) produkcja środków produkcji
- b) produkcja środków konsumpcji
 - budownictwo mieszkalne i komunalne
 - rolnictwo, leśnictwo
- c) usługi
 - lecznictwo

B. produkcja dóbr niematerialnych

- a) nauka
- b) kultura i sztuka
- c) ideologia
- d) wychowanie i oświata

C. polityka

- a) działalność rządu sejmu i najwyższych organów władzy państwowej
- b) działalność partii (PZPR)
- c) działalność stowarzyszeń i innych partii politycznych

D. działania wojenne i zbrojne ruchy rewolucyjne

E. aparat państwowy (milicja, sądy, więziennictwo, wojsko, niższa administracja)

2. życie społeczne poza pracą

- A. więź narodowa.
- B. więź regionalna.

³ I. Tetelowska, *Analiza i ocena ...*, op. cit., s. 17.

- C. stowarzyszenia niepolityczne.
- D. życie religijne.
- E. sport.
- F. rozrywka i turystyka.
- G. obyczajowość.
- H. klęski żywiołowe.”⁴

W oparciu o powyżej zaprezentowane klasyfikacje oraz własne analizy i obserwacje treści znajdujących się w prasie XIX i XX wieku, za najważniejsze spotykane wówczas w reklamach i anonsach prasowych grupy oraz podgrupy zagadnień, które w pewien sposób „periodyzowały” dużą część całej ówczesnej rzeczywistości uznałbym następujące:

- W przypadku społeczeństwa:
 - narodziny, małżeństwa i zgony (np. z najróżniejszych „Kronik towarzyskich”),
 - naukę i wychowanie,
 - zdrowie i urodę,
 - zaginięcia i zguby,
 - dobroczynność,
- W przypadku gospodarki:
 - nieruchomości i ruchomości,
 - handel (kupno – sprzedaż),
 - usługi (oferowane i poszukiwane),
 - przemysł,
 - rzemiosło,
 - rolnictwo,
 - praca (oferty),
 - ceny i płace (możliwości nabywcze społeczeństwa),
- W przypadku szeroko pojmowanej kultury:
 - naukę i wychowanie,
 - książki i inne wydawnictwa,
 - media (prasa, radio, film itp.),
 - imprezy masowe,
 - turystyka i sport,
 - inne rozrywki.

Na pewno powyżej zaproponowana klasyfikacja reklam i ogłoszeń może być lub nawet powinna być zmodyfikowana w zależności od tematu i celów badań, a także pod kątem ich układu w poszczególnych czasopismach, a poza tymi zasadniczymi grupami i podgrupami zagadnień, ogłoszenia i reklamy prasowe mogą stać się także podstawą do badania ich związków i zależności z:

- polityką,

⁴ Ibidem, s. 20-21.

- językiem,
- ikonografią,
- oddziaływaniem marketingowym.

Można w tym miejscu dodać, że bez uwzględnienia tych licznych podziałów (klasyfikacji), które jak najbardziej dotyczą także treści i funkcji ogłoszeń prasowych, przeprowadzenie jakichkolwiek ilościowych i jakościowych analiz prasowych nie miałyby najmniejszego sensu, a całościowe badanie ogłoszeń prasowych nie posiadałoby charakteru naukowego.

W związku z zaprezentowanymi powyżej klasyfikacjami można stwierdzić, że ogłoszenia prasowe powinny zainteresować historyków prawie wszystkich specjalności, a najbardziej tych, którzy swoje badawcze pasje związali z dziedzinami:

- społeczeństwa,
- gospodarki,
- kultury.

Poza tym w nieporównywalnie mniejszym stopniu ogłoszenia i reklamy prasowe mogą być przydatne - i to raczej jedynie jako źródła o charakterze uzupełniającym - dla badaczy licznych aspektów historii politycznej.

To, o czym wspomniałem powyżej, może prowadzić do wyciągnięcia wniosku, że wykorzystanie ogłoszeń prasowych, przede wszystkim jako samodzielnych źródeł historycznych, może w niektórych przypadkach wymagać zastosowania metod badawczych związanych z:

- socjologią⁵,
- ekonomią⁶,
- kulturoznawstwem i historią sztuki (dotyczą one zwłaszcza analizy ikonografii reklam prasowych, które zresztą mogą się stać tematem odrębnych badań i analiz)⁷.

Wyodrębnienie wszystkich metod badawczych, niezbędnych dla rzetelnego opracowania jakiegokolwiek historycznej analizy ogłoszeń i reklam prasowych, staje się oczywiście możliwe po sprecyzowaniu tematu, celów i zakresu zaplanowanej pracy. W każdym przypadku istnieje jednak duże prawdopodobieństwo, że ich ewentualną przydatność lub bezużyteczność wykaże dopiero:

- kwerenda źródłowa,

⁵ Zagadnienie roli problematyki socjologicznej w badaniach prasoznawczych poruszone zostało m.in. w: T. Goban-Klas, *Komunikowanie masowe, Zarys problematyki socjologicznej*, Kraków 1978., W. Kobyłański, *Socjologia empiryzmu w służbie prasy*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr I-II 1961., A. Dzierżawska, S. Suchoń, Z. Żarnecka, *Ze wstępnych badań nad psychologicznym aspektem reklamy prasowej*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 3 1961., S. Orsini-Rosenberg, *Badania nad prasą jako wytworem społecznym*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr IV 1960, oraz J. Szczepański, *Socjologia: rozwój problematyki i metod*, Warszawa 1969.

⁶ Z metodologią nauk ekonomicznych (a głównie tymi ich działami, które zajmują się marketingiem) związane może być podjęcie próby wyjaśnienia kilku zagadnień, takich jak np. marketingowa skuteczność poszczególnych ogłoszeń i szerszych kampanii reklamowych, prawidłowości „rządzących” skuteczną reklamą prasową, badaniem ich zasięgu i skutków itp.

⁷ Dotyczy to zwłaszcza poszukiwania w ogłoszeniach symboliki charakterystycznej dla kultury masowej oraz analizy ikonograficznej reklam prasowych.

- opracowywanie materiałów (źródeł) zgromadzonych w kwerendzie (w tym ich krytyka),
- sformułowanie hipotez badawczych,
- udzielanie odpowiedzi na tezy pracy.

Badania ogłoszeń i reklam prasowych (w dowolnym czasie i przestrzeni) wymaga też zainteresowania się kilkoma zagadnieniami, które nie będąc sensu stricto „historycznymi” są z nimi bezpośrednio związane. Zaliczyłbym do nich:

- język ogłoszeń prasowych, przy badaniu którego niezbędne będzie zastosowanie metod stosowanych w językoznawstwie⁸,
- ikonografię reklam prasowych⁹,
- teorię reklamy i propagandy, oraz jej teoretycznych i praktycznych osiągnięcia w interesujących badacza okresach (np. XIX wieku, międzywojennym Dwudziestolecium)¹⁰,
- psychologię, w tym przede wszystkim związaną z licznymi oczekiwaniami i postawami konsumentów towarów i usług¹¹,
- zagadnienie roli ogłoszeń i reklam prasowych w ekonomice przedsiębiorstwa prasowego oraz w ekonomice każdego przedsiębiorstwa zamieszczającego w prasie swoją reklamę¹².

Wybór metodologii – metody (metod) badawczych ***Choice of the methodology – research method(s)***

W przypadku podejmowania prób wykorzystania ogłoszeń prasowych (reklam i drobnych anonsów) w badaniach historycznych, podstawową nauką, których dorobek metodologiczny należy wykorzystać są PRASOZNAWSTWO i oczywiście HISTORIA. Do ich w tym obszarze osiągnięć zaliczyłbym poszczególne metody służące szeroko rozumianej analizie zawartości wszelkich przekazów (w tym prasy)¹³ oraz te spośród metod badań prasoznawczych, które należą do najbardziej przydatnych przy pracy nad historyczną analizą wszelkich informacji, w tym również tych, które są zawarte właśnie w reklamach i ogłoszeniach prasowych. Wśród nich należy wymienić:

- metoda analizy i krytyki źródeł, która będąc metodą podstawową „*dla nauk historycznych i pokrewnych dyscyplin humanistycznych jest stale – choć nie wyłącznie – używana w badaniach historycznoprasoznawczych*”¹⁴. Na przykład w

⁸ Po. M.in.: W. Pisarek, *Problematyka i metody badania języka w prasie*. W: *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*, pod. red. M. Kafla, Warszawa 1969, t.I., s. 201-222.

⁹ W stosunkowo niewielkim zakresie temat badania jakiegokolwiek ikonografii poruszono m. in. w.: E. Borowiecka, *Poznawcza wartość sztuki*, Lublin 1986, M. Porębski, *Sztuka a informacja*, Kraków 1986, oraz chyba najszerzej: E. Panofsky, *Ikonografia i ikonologia*, W: Tegoż, *Studia z historii sztuki*, pod. red. J. Białostocki, Warszawa 1971.

¹⁰ Por. m.in.: A. Szulczewski, *Propaganda polityczna*, Warszawa 1975,

¹¹ Por. m.in.: A. Dzierżawska, S. Suchoń, Z. Żarnecka, *Ze wstępnych badań nad psychologicznym aspektem reklamy prasowej*, Zeszyty Prasoznawcze, nr 3 1961.

¹² Por. m.in.: J. Oleński, *Ekonomika informacji*, Warszawa 2001.

¹³ W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983, s. 23-58.

¹⁴ M. Kafel, *Prasoznawstwo. Wstęp do problematyki*, Warszawa 1969, s. 106.

przypadku mojego zainteresowania prasą z okresu Dwudziestolecia międzywojennego - i to na dodatek masową - zewnętrzna krytyka źródeł nie przedstawia większego problemu, gdyż trudno nie uznać za pewnik autentyczności danej gazety, a także zamieszczanych w nich ogłoszeń. Nieco bardziej skomplikowana może w tym przypadku okazać się krytyka wewnętrzna analizowanych ogłoszeń, bowiem ten rodzaj przekazu często bywa niewiarygodny i to z dość oczywistego względu nastawienia na podkreślanie zalet i przemilczanie wad reklamowanych produktów i usług.

- metody statystyczne, które między innymi mają zastosowanie „...*badaniach nad typologią prasy, częstotliwością występowania gatunków pisarskich, analizą treści prasy, kolportażu, a nawet układu graficznego. Mają więc zastosowanie wszędzie tam, gdzie występuje zmienność cech*”¹⁵. Jakiegokolwiek badania interesujących nas komunikatów, o ile mają dostarczyć nam one jak największą ilość informacji, muszą wziąć pod uwagę występowanie zjawiska „zmienności cech”. Statystyka i jej metody badawcze są w tym przypadku niezbędne do dokładnego obliczania ich ilości i przede wszystkim wzajemnych proporcji. Dlatego też w statystycznych badaniach ogłoszeń prasowych możemy mieć do czynienia przede wszystkim z dwoma rodzajami obliczeń:
 - powierzchni reklamowych; jako procentowej części całego numeru gazety,
 - ilości i wzajemnych proporcji tematycznie (branżowo) poszczególnych reklam.
- metoda analizy treści¹⁶, która niejako w uzupełnieniu metod statystycznych „...*może być stosowana jako technika interpretacji materiałów jakościowych zebranych w badaniach,(...) może też stanowić samodzielną procedurę badawczą, ważną dla określonego typu materiałów. (...) Jest to metoda sprowadzania do kategorii wymiernih i porównywalnych zjawisk nie posiadających cech ilościowych*”¹⁷. Metoda analiza treści w badaniach ogłoszeń i reklam prasowych, a dokładniej właśnie ich treści, ma sens o ile „...*z pomocą prasoznawstwa przychodzi tu socjologia czy historia ogólna*”¹⁸.
- metoda ilościowej analizy zawartości prasy, która - wykazując wiele cech wspólnych z metodami statystycznymi - „*spotykana jest wyłącznie w prasoznawstwie, można ją więc nazwać metodą własną tej nauki...*”¹⁹. Metoda ilościowej analizy zawartości prasy, za twórców której uznaje się J. Kaysera i I. Tetelowską²⁰, pozwala badać zawartość prasy, a w tym także ogłoszenia i reklamy prasowe, pod różnym kątem i dla różnych celów, na przykład „*zawartości rodzajowej i tematycznej, struktury autorskiej, stopnia uwidocznienia materiałów*

¹⁵Ibidem, s. 106-107.

¹⁶Ibidem, s. 107.

¹⁷B. Szostkiewicz, *Procedury i techniki badań socjologicznych*, Warszawa 1962, s. 69.

¹⁸M. Kafel, *Prasoznawstwo ...*, op. cit., s. 107.

¹⁹Ibidem, s. 110.

²⁰Ibidem, s. 111.

*prasowych, źródeł informacji*²¹. Chociażby z racji tak wielorakich możliwości jej wykorzystania w badaniach prasoznawczych, metoda ta wydaje się być dla analizy ilościowej, a także jakościowej, reklam i ogłoszeń prasowych wyjątkowo przydatna, lub wręcz niezbędna²². Należy w tym miejscu wspomnieć, że z metodą ilościową, związana jest ściśle metoda jakościowa. Ma ona w analizie zawartości poszczególnych pism oraz badaniu już samych rubryk z ogłoszeniami prasowymi służyć przeprowadzeniu tematycznej czy też merytorycznej klasyfikacji wszystkich ogłoszeń i reklam (rozpoczynając ten etap procesu badawczego od podstawowego podziału na reklamy, ogłoszenia drobne i nekrologi). Natomiast metoda ilościowa ma przede wszystkim służyć do przeprowadzenia porównania ilościowego wcześniej poklasyfikowanego tematycznie materiału (np. ile z anonsów dotyczyło pracy, ile sprzedaży lub kupna nieruchomości, wynajmu mieszkań, poszczególnych branż gospodarki itp.) lub też różnic występujących pomiędzy nimi w poszczególnych badanych okresach (np. pomiędzy 1918 a 1939 rokiem). Poza tym metody ilościowa i jakościowa w badaniach materiału ogłoszeniowego pojedynczej gazety (w porównaniu np. z jej objętością całkowitą) ma na celu ustalenie roli poszczególnych rubryk dla danego dziennika (tygodnika, miesięcznika). Gdy przeanalizujemy ilość ogłoszeń wraz z cenami związanymi z ich umieszczeniem, to otrzymamy cenne informacje dla badań ekonomicznej roli dla danej gazety znajdujących się w niej reklam i anonsów.

- Do analizy ogłoszeń prasowych przydatna jest również, stosowana często w prasoznawstwie formuła Lasswella, która mówi, „*ż w badaniach prasoznawczych interesują nas głównie następujące elementy:*

1. *Kto*
2. *Co mówi*
3. *Jakimi środkami*
4. *W jakim celu*
5. *Do kogo*
6. *W jak sposób*
7. *Z jakim skutkiem*²³

Sądzę, że wszystkie te metody, zastosowane w sposób rzetelny, systematyczny i ilościowy²⁴, a przede wszystkim z zachowaniem zasad obiektywizmu, pozwolą najlepiej ustalić sposób i przydatność wykorzystania ogłoszeń prasowych w badaniach historycznych. Prasoznawcy doceniają zresztą znaczenie tych metod dla badań historyczno – prasowych, uznając część z nich za metody ściśle historyczne i jedynie zaadoptowane na

²¹ Ibidem, s. 112-113.

²² Wynika to między innymi z tego, że stosunkowo łatwo można dobrać odpowiednią próbę do jej przeprowadzenia: H. Siwek, *Dobór próby do ilościowej analizy zawartości prasy*, „Zeszyty Prasoznawcze” nr 3, 1970, s. 16., J. Ratajewski, *Próba zastosowania metody statystycznej analizy zawartości treści na przykładzie wybranych czasopism śląskich z 1911 r.*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, R.VIII 1969, z. 2, s. 220-222.

²³ M. Kafel, *Prasoznawstwo ...*, op. cit., s. 122.

²⁴ I. Krasicki, *Kierunki badań nad prasą*, W: *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*, pod red. M. Kafla, Warszawa 1970, t. II, s. 63.

potrzeby prasoznawstwa. Przy tym biorąc pod uwagę fakt, że badamy konkretne komunikaty, pamiętać musimy o tym, kto, co, jak, gdzie i przede wszystkim dlaczego o danej kwestii informował.

Drugą i zapewne jeszcze ważniejszą nauką, z której dorobku metodologicznego przy badaniu ogłoszeń i reklam prasowych jesteśmy zmuszeni skorzystać, jest oczywiście sama historia. Wśród metod, które należy dla tego rodzaju badań uznać za przydatne, wymieniałbym między innymi:

- metody statystyczne (mające w tym przypadku związek ze wspomnianymi już powyżej „ilościowymi” metodami wykorzystywanymi przez prasoznawców),
- metodę porównawczą²⁵, które w przypadku badania informacji zawartych w ogłoszeniach prasowych „pozwała historykowi na dwojakie dociekanie”²⁶. Z jednej strony umożliwia ona wykrywanie podobieństw pomiędzy badanymi zjawiskami, a z drugiej na poszukiwaniu dzielących je różnic. Metoda porównawcza może mieć w badaniu ogłoszeń prasowych szczególnie duże znaczenie, gdy na przykład będziemy porównywać ogłoszenia z dwóch różnych czasopism lub z dwóch różnych przedziałów czasowych.
- poza tymi dwoma metodami, pokrywającymi się zresztą z metodologicznymi postulatami prasoznawstwa, za cenną w omawianych tu analizach uznałbym też metody dedukcyjną i indukcyjną²⁷. Ich wykorzystanie w pracy nad ogłoszeniami prasowymi rozumiem tu jako dochodzenie od informacji szczegółowej (z pojedynczego ogłoszenia) do pewnych ogólnych prawidłowości (w metodzie indukcyjnej) lub też jako dochodzenie od pewnych ogólnych prawidłowości (znanych np. z zakresu tzw. wiedzy pozaźródłowej lub literatury naukowej) do faktów szczegółowych (w metodzie dedukcyjnej). Przede wszystkim jednak obie te metody mogą posłużyć do weryfikacji poszczególnych hipotez badawczych, czyli potwierdzać lub odrzucać funkcjonujące zarówno w nauce historycznej, jak i w powszechnej świadomości społecznej opinie dotyczące poszczególnych faktów jednostkowych albo też złożonych procesów i zjawisk.

Pisząc o wykorzystaniu ogłoszeń prasowych przez prasoznawców i historyków (i to zarówno jako samodzielne, jak i uzupełniające źródła historyczne), należy jeszcze raz wspomnieć, że oprócz stosunkowo nielicznych na ten temat publikacji²⁸, problematyka ta

²⁵ B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań historycznych*, Poznań 1976, s. 233-234.

²⁶ *Ibidem*, s. 233.

²⁷ *Ibidem*, s. 226-229.

²⁸ Do wyjątków należy tu zaliczyć następujące publikacje: Z. Bajka, *Krótką historia reklamy na świecie i w Polsce*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1993, nr 3-4, s. 16-47, J. Chańko, *Gazeta Rozwój (1897-1915). Studium prasoznawcze*, Łódź 1982., A. Janiak – Jasińska, *Aby wpadła w oko. O reklamie handlowej w Królestwie Polskim na początku XX wieku na podstawie ogłoszeń prasowych*, Warszawa 1998, W. Karolczak, *Reklama handlowa w dawnym Poznaniu (do 1918 r.)*, „Kronika Miasta Poznania” 1991, nr 1/2., B. Kowalik, *Mieszkańcy Nowego Targu w świetle ogłoszeń i reklam autonomicznej prasy lokalnej z lat 1898-1918*, „Almanach Nowotarski” 1999, nr 4, H. Kurta, *Reklama – ważny i niedoceniony element gazety*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr I 1960, W. Ł., Macierzyński, *Reklama handlowa w prasie Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Radom 2004., *Reklama w prasie, zawartość, język, odbiór.*, pod. red. P. Dubiela, J. Zagórskiego, „Biblioteka Wiedzy o Prasie”, ser.B.7, Kraków 1965. E. Rudziński, *Sprawy ogłoszeniowe w działalności Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism w latach 1929-1939*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, R.

nie może poszczycić się specjalnym zainteresowaniem, i to zarówno tych pierwszych, jak i tym bardziej tych drugich.

Określenie obiektu (obiektów) badań ***Defining the research object(s)***

Ta część naszych badań dotyczy określenia konkretnych obiektów (prasy, dzienników lub innych czasopism) na których możemy przeprowadzić analizę zawartych w nich reklam i ogłoszeń. Przede wszystkim musimy odpowiedzieć sobie na pytanie na jak statystycznie dużej próbie powinniśmy podjąć kwerendę. Może to być jedno czasopismo (np. wytypowane numery kilku jego wybranych roczników) lub też kilka czasopism w identycznym lub zbliżonym przedziale chronologicznym. Poza tym w zależności od oczekiwanych efektów badań, poszczególne czasopisma mogą pochodzić z jednego lub też alternatywnie z dwóch lub nawet kilku ośrodków wydawniczych (np. w przypadku badań dziejów XIX wieku z trzech zaborów lub też gdy zajmujemy się międzywojennym Dwudziestolecium z poszczególnych wielkich miast Drugiej Rzeczypospolitej). W każdym z tych przypadków opracowanie (w kontekście jakościowym lub/i ilościowym) wyników kwerendy nabiera sensu i naukowej wartości przy zastosowaniu wszelkich możliwych analiz porównawczych: np. ilości poszczególnych komunikatów, zauważalnym okresowo (w poszczególnych porach roku lub latach) w nich różnicom, czy ewolucji ich treści i formy. O ile pragniemy przeanalizować wszystkie lub większość przedstawionych powyżej zagadnień szczegółowych najwłaściwsze wydaje się tu być wykorzystanie najbardziej masowych i uniwersalnych pod względem zamieszczanych treści i kręgu odbiorców dzienników. Natomiast jeżeli interesują nas kwestie „szczegółowe”, czy też niejako „specjalistyczne”, to najwłaściwsze wydaje się być przebadanie czasopism zajmujących się daną problematyką: np. odpowiednie czasopisma poświęcone srebrnemu ekranowi, o ile analizujemy rozwój sztuki filmowej, a zupełnie inne, gdy interesuje nas sport i turystyka lub też wszelkie kwestie ekonomiczne. W tym ostatnim przypadku można jeszcze w badawczej specjalizacji posunąć się dalej, zajmując się wyłącznie wąskimi zagadnieniami, np. dotyczącymi poszczególnych gospodarczych branż lub nawet profesji. Jednak wtedy nasze analizy będą posiadać większą wartość, jeżeli ich efekty potraktujemy jako uzupełnienie badań opartych na innych i zupełnie odmiennych źródłach.

W każdej konfiguracji interesować mogą nas zarówno treści ogłoszeń czy reklam, jak i ich proporcje. Kiedy korzystamy z pierwszej z tych możliwości w analizie danych interesujące nas oraz jest dla nas naukowo wartościowe praktycznie wszystko, natomiast w drugiej najistotniejsze i niezbędne jest wykorzystanie wcześniej wspomnianych metod statystycznych (obliczeń przy wykorzystaniu średniej arytmetycznej lub mediany). Zaznaczyć tu wypada, że wprawdzie przede wszystkim ilościowe analizy statystyczne

XIV 1975, z. 1., s. 27- 48., M. Schabowska, *Słownictwo reklam i anonsów prasowych zamieszczonych w „Czasie” (1890-1895)*, Kraków 1990, H. Tumolska, „*Kaliszanin*” jako źródło do badań nad życiem polskiej prowincji w latach 1870-1873. W: *Z dziejów prasy wielkopolskiej XIX-XX wieku*, t. IV, Poznań 1998, s. 17- 22.

bywają wyjątkowo żmudne, a dla czytelników w odbiorze nużące, lecz należą one – nie tylko w badaniach historycznych – do najrzetelniejszych i najbardziej wiarygodnych.

Dla osiągnięcia zamierzonych celów badawczych niezbędne jest również określenie i konsekwentne przebadanie odpowiednio reprezentatywnej próby. O wyborze czasopism i poszczególnych ich roczników już wspomniałem, lecz równie istotne i przypuszczalnie bardziej skomplikowane oraz wzbudzać liczniejsze wątpliwości jest wytypowanie z nich prawidłowej grupy poszczególnych numerów. Oczywiście im będzie ona ilościowo większa, tym nasze badania powinny dać nam bardziej wiarygodne wyniki. Sądzę, że najważniejsze – niezbyt małe i jednocześnie nie tak duże, iż przerośnie realne możliwości przeprowadzenia analizy – jest w tym przypadku wykorzystanie około 25 (w przypadku dzienników) -35 (w przypadku tygodników) procent numerów danego rocznika poddanego kwerendzieperyodyku (lub/i periodyków).

Określenie oczekiwanych efektów badawczych (tez pracy)

Definin the expected research results

W momencie, gdy już wiemy co, jak i na jakiego rodzaju źródełach chcielibyśmy analizować, należy jeszcze zastanowić się również nad tym, jakie mogą być efekty naszej pracy. W pierwszej kolejności zastosowanie wspomnianych powyżej metody lub raczej metod badawczych jest przede wszystkim uzależniony od wyboru konkretnego tematu, celu i zakresu pracy. Jednak już na samym początku badań równie istotne jest ustalenie treści, oraz przynajmniej trzech zasadniczych i podstawowych tez, do których wyjaśnienia należy dążyć w czasie wszystkich etapów pracy nad omawianymi tu zagadnieniami.

Pierwsza z nich związana jest z ustaleniem, czy i na ile ogłoszenie prasowe jest cennym dla historyk źródłem²⁹. Pod tą bardzo ogólnikowo sformułowaną tezą, której skonkretyzowanie ma także bezpośredni wpływ na wybór metod badawczych, należy wyjaśnić dwie kwestie:

- po pierwsze – na ile reklamy i ogłoszenia prasowe są samodzielnym źródłem historycznym,
- po drugie – na ile są one jedynie źródłem uzupełniającym, które zaledwie „uzupełnia” (czy też „dopełnia”) inne źródła. W tym przypadku można by stwierdzić, że samodzielnie nie mogą one służyć ustalaniu jakichkolwiek faktów historycznych i wyjaśnianiu z nimi związanych procesów.

Druga teza dotyczy natomiast wyodrębnienia treściowo jak najbardziej obszernej grupy zagadnień (faktów, informacji, procesów), które przy pomocy ogłoszeń lub reklam prasowych, traktowanych jako historyczne źródła (zarówno „samodzielne”, jak i „uzupełniające”), mogą zostać przez historyka ustalone, przeanalizowane, a następnie

²⁹ Omówienie zagadnienia oceny prasy jako źródła historycznego oraz klasyfikacji źródeł do historii prasy dokonano w m.in. w następujących publikacjach: B. Krzywobłocka, *Prasa jako źródło historyczne*. W: *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*, pod red. M. Kafla, Warszawa 1971, t. III., M. Tyrowicz, *Klasyfikacja źródeł do dziejów czasopiśmiennictwa i prasy*, „Prasa współczesna i dawna” nr 4, 1958., J. Myśliński, *Uwagi o prasie polskiej przełomu XIX i XX wieku jako źródle historycznym*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, R. XIV 1975, z. 1., s. 7-26.

posłużyć mu do opisania przeszłości. Na podstawie powyżej wymienionej obszernej tematyki, która poprzez ogłoszenia i reklamy prasowe bezpośrednio lub pośrednio informuje nas o czasach przeszłych, mogą zaryzykować stwierdzenie, że na podstawie reklam i ogłoszeń prasowych możliwe staje się omówienie licznych zjawisk społecznych, ekonomicznych i kulturalnych (lub też kulturalno-obyczajowych), a w niektórych przypadkach także politycznych (np. gdy dane pismo z góry wyklucza spośród swoich klientów pewną grupę reklamodawców). Z jednej strony ogłoszenia i reklamy mogą nie tylko dostarczyć informacji o faktach i procesach przez historyków nieznanymi lub bagatelizowanymi, ale też z drugiej stanowią one źródło do weryfikacji lub kwantyfikacji wiedzy już posiadanej. Być może w pewnych przypadkach dla historyków ciekawsze od zasobu komunikatów pojawiających się często i powszechnie okażą się w nich informacje, które w analizowanych periodykach pojawiały się sporadycznie. Należy wspomnieć, że ogłoszenia i reklamy mogą stanowić także ważne i niedocenione źródło dla badaczy historii regionalnych i lokalnych, gdyż na przykład dają one możliwość przestrzennego i chronologicznego zlokalizowania (w danym mieście czy regionie) licznych oferujących swoje usługi lub produkty podmiotów gospodarczych.

Natomiast teza trzecia, która zresztą jest w pewnym stopniu pochodną dwóch poprzednich (a w szczególności poprzedniej tezy drugiej), dotyczy oprócz ustalenia wspomnianych już zawartych w nich treści i form, przede wszystkim proporcji w poszczególnych rodzajach prasowych reklam i anonsów. Możemy tu przeprowadzić zarówno jakościowe i ilościowe porównanie proporcji ogłoszeń dotyczących zagadnień tematycznie szerszych, na przykład odnoszących się do kwestii ekonomicznych, społecznych czy kulturalno-obyczajowych, jak i węższych, na przykład takich, które chociażby w anonsach z grupy dotyczącej ekonomii oferują poszczególne rodzaje branżowych usług (np. wśród ofert firm turystycznych proponują sprzedaż poszczególnych i różnego rodzaju wycieczek).

Precyzyjne określenie tematu i zakresu i badań ***Precisely defining the scope and subject of the research***

Po określeniu rodzajów analizowanych ogłoszeń prasowych, metodologii ich badań, oczekiwanych efektów badawczych oraz tez, które należy wyjaśnić, pozostaje nam jeszcze precyzyjne ustalenie tematu i przede wszystkim zakresu samych badań. Mogą one posiadać przynajmniej dwojaki charakter:

- „porównawczy”, gdy na przykład przeprowadzamy porównanie pewnej liczby (dwóch - trzech) czasopism w równoległym przedziale czasowym lub też treści jednego czasopism w dwóch różnych okresach czasowych,
- „monograficzny”, gdy badamy jedno lub kilka czasopism w określonym i jednorodnym przedziale czasowym i wyłącznie na jego podstawie wyjaśniamy interesujące nas fakty i procesy historyczne. Jak już wspomniałem tego typu badania mogą oczywiście dotyczyć tylko określonych szerszych (np.

społeczeństwo, gospodarka, kultura) lub też węższych (np. tylko zdrowie, turystyka, sport, modernizacja itp.) zagadnień.

Obie te metody wyjaśniania interesujących nas kwestii można oczywiście zastosować niejako łącznie, na przykład reklamy dotyczące szeroko rozumianego zdrowia można porównywać na łamach kilku czasopism (np. w dwóch czy trzech dziennikach lub tygodnikach) i w różnych okresach czasowych (np. na początku i na końcu międzywojennego Dwudziestolecia lub przed, w trakcie i po Wielkim Kryzysie z 1929 roku).

W każdym z tych przypadków dla uzyskania jak najbardziej rzetelnych wyników badań, niezbędne jest jeszcze uzupełnienie kwerendy źródłowej danego czasopisma (lub czasopism) zapoznaniem się z innymi, tylko pośrednio „prasowymi” źródłami historycznymi (np. archiwaliami dotyczącymi danej gazety czy bardzo w tym przypadku cennymi drukowanymi i nie drukowanymi wspomnieniami „ludzi prasy”) oraz coraz obszerniejszą literaturą prasoznawczo - historyczną.

Dla podjęcia decyzji dotyczącej precyzyjnego ustalenia zakresu i tematu badań najistotniejsze są jednak zainteresowania samego historyka. Rzecz jasna innego rodzaju ogłoszenia i reklamy będzie analizować badacz dziejów gospodarczych niż jego kolega pasjonujący się zmianami w obyczajach lub formach spędzania wolnego czasu. Oczywiście wpływ na podjęcie tych decyzji posiada również to, jakim okresem czy też epoką zajmuje się dany historyk. Ogłoszenia i reklamy prasowe obecne były w prasie – w nieustannie zwiększającej się liczbie – praktycznie od początku jej istnienia, lecz ich znaczący wzrost ilościowy postępował wraz z rozwojem liberalnej gospodarki kapitalistycznej i z nią nierozłącznie związanego wolnego rynku, co w przypadku ziem polskich należy datować na okres od połowy XIX stulecia. Pogląd ten nie oznacza bynajmniej, iż nie są godne uwagi też te informacyjne komunikaty z okresu dominacji komunistycznej gospodarki nakazowo-rozdzielczej. Na przykład ogłoszenia drobne ze smutnych i szarych lat realnego socjalizmu (np. okresu stalinowskiego czy gomułkowskiej „małej stabilizacji”) mogą nam dostarczyć niezwykle interesujące dane o potrzebach, oczekiwaniach, pragnieniach i codziennym życiu ówczesnego, dotkniętego permanentnymi niedoborami towarów społeczeństwa. Przy tym winniśmy pamiętać, że im badany okres był odleglejszy od czasów nam współczesnych, tym informacyjno-ekonomiczna rola wszelkich ogłoszeń prasowych była większa. Przecież kilkadziesiąt lat temu nie było jeszcze telewizji czy Internetu, a radio stopniowo dopiero zdobywało swoich słuchaczy. W związku z tym gazety, a w szczególności dzienniki, posiadały nieporównywalnie większe znaczenie dla wszelkiego przekazu najróżniejszych komunikatów.

Podsumowując niniejsze rozważania wypada jeszcze zauważyć, że chciałbym aby ten artykuł został potraktowany wyłącznie jako początek dyskusji o wykorzystaniu w badaniach historycznych nietypowych i dotąd raczej niedocenianych źródeł, za jakie w przypadku badań gospodarki, społeczeństwa i kultury XIX i XX wieku należy uznać reklamy i ogłoszenia prasowe. Niejako sygnalizując pewne badawcze problemy, zawiera on tylko propozycje, które wymagają dalszych analiz, a przede wszystkim praktycznego wykorzystania przy opracowywaniu reklam i ogłoszeń z najróżniejszych czasopism, które

do rąk czytelników trafiały w poszczególnych okresach XIX i XX wieku. Obecnie stanowią one ważny element księgozbiorów licznych bibliotecznych czytelni, a coraz częściej znajdują się w poprzez Internet w prawie dla każdego dostępnych bibliotekach cyfrowych³⁰. Gdy poważnie podejmiemy do omawianego powyżej zagadnienia to wyłonić się może wyjątkowo szerokie spectrum interesujących i dotychczas nieprzebadanych tematów dla przyszłych magistrantów, a nawet doktorantów.

Literatura

Bibliography

- Bajka Z., Krótka historia reklamy na świecie i w Polsce, „Zeszyty Prasoznawcze” 1993, nr 3-4,.
- Bibliografia dla tych, którzy interesują się reklamą (wybrane pozycje w języku polskim z lat 1907-1993), oprac. Z. Bajka, „Zeszyty Prasoznawcze” 1993, nr 3-4.
- Dzierżawska A., Suchoń S., Żarnecka Z., Ze wstępnych badań nad psychologicznym aspektem reklamy prasowej, „Zeszyty Prasoznawcze” 1961, nr 3.
- Dziki S. Warsztat dokumentacyjny prasoznawcy. Problemy teoretyczno-metodologiczne, tradycje, stan, postulaty, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992.
- Kafel M., Prasoznawstwo wstęp do problematyki, Warszawa 1969.
- Goban-Klas T., Komunikowanie masowe, Zarys problematyki socjologicznej, Kraków 1978.
- Kobyłański W., Socjologia empiryzmu w służbie prasy, Zeszyty Prasoznawcze 1961, nr I-II.
- Kowalski T., Media i pieniądze. Ekonomiczne aspekty działalności środków komunikowania masowego, Warszawa 1998.
- Krzywobłocka B., Prasa jako źródło historyczne, „Kwartalnik Prasoznawczy” 1957, nr 3.
- Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie, pod. red. M. Kafła, Warszawa 1969, t. I-III.
- Oleński J., Ekonomia informacji, Warszawa 2001.
- Orsini-Rosenberg S., Badania nad prasą jako wytworem społecznym, „Zeszyty Prasoznawcze” 1960, nr IV.
- Panofsky E. Studia z historii sztuki, oprac. J. Białostocki, Warszawa 1971.
- Pisarek W., Analiza zawartości prasy, Kraków 1983.
- Ratajewski J., Próba zastosowania metody statystycznej analizy zawartości treści na przykładzie wybranych czasopism śląskich z 1911 r., „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1969, R.VIII, z. 2.

³⁰ Obecnie, tylko w przypadku polskiej sieci można zlokalizować kilkadziesiąt bibliotek cyfrowych, przeważnie digitalizujących archiwalne dokumenty oraz najcenniejsze egzemplarze ze zbiorów bibliotek wyższych uczelni lub bibliotek regionalnych. W przypadku digitalizacji polskich czasopism za godne naśladownictwa mogą tu służyć nieustannie poszerzane zasoby Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej (<http://www.wbc.poznań.pl/>) lub e-Kolekcja Czasopism Polskich (<http://www.buw.uw.edu.pl/>), przygotowana wspólnie przez Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie oraz Bibliotekę Narodową.

-
- Siwek H., Dobór próby do ilościowej analizy zawartości prasy, „Zeszyty Prasoznawcze” 1970, nr 3
- Szczepeński J., Socjologia: rozwój problematyki i metod, Warszawa 1969.
- Tetelowska I., Analiza i ocena treści dzienników (Szkic metodologiczny), „Zeszyty Prasoznawcze” 1960, nr I.
- Tetelowska I., Badania zawartości 10 dzienników zachodniej i północnej Polski (Studium Porównawcze), „Zeszyty Prasoznawcze” 1961, nr 4.
- Tetelowska I., Zasady kategoryzacji zawartości dzienników (Krytyka i propozycje), „Zeszyty Prasoznawcze” 1965, nr 3 i 4.

***Ogłoszenia i reklamy prasowe w badaniach historii społeczeństwa, gospodarki i kultury
XIX - XX wieku***

Streszczenie

Artykuł Ogłoszenia i reklamy prasowe w badaniach historii społeczeństwa, gospodarki i kultury XIX - XX wieku dotyczy propozycji i metod badań prasoznawczych odnoszących się do zagadnienia wykorzystania w poznawaniu dziejów ostatnich dwóch stuleci wszelkiego rodzaju reklam i drobnych anonsów, które w tym okresie zaczęły wypełniać coraz większą powierzchnię prasowych szpalt. W kwestiach bardziej szczegółowych autor stara się przybliżyć czytelnikowi dorobek na tym polu literatury przedmiotu, jak również i przede wszystkim na jej podstawie określić rodzaje podziałów (klasyfikacji, periodyzacji itp.) analizowanych ogłoszeń i reklam prasowych oraz znajdujące się w nich istotne dla historyków (a także przedstawicieli innych naukowych dyscyplin, takich jak np. prawoznawstwo, socjologia, psychologia, kulturoznawstwo, ekonomia itp.) treści, wyodrębnić praktyczne możliwości ich periodyzacji, wskazać metodologiczne drogi prowadzenia tych analiz, określić już dokładniejszy obiekt (obiekty) owych badań, a także wskazać potencjalne ich efekty badawcze oraz sposoby formułowania tez pracy. Na zakończenie autor podejmuje również temat konieczności precyzyjnego określenia zakresu i tematu tych zarówno historycznych, jak i prasoznawczych dociekań.

***Notices and press advertisements in the research on history of the society, economy
and culture in the 19th-20th centuries***

Summary

The article “Notices and press advertising in the research on history of the society, economy and culture in the 19th-20th centuries” concerns proposals and research methods of

press studies relating to the issue of using of all kinds of advertisements and classified ads in

cognition of the history of the last two centuries, which, in this period of time, began to fill in more and more surface of press columns. In more detailed matters the author makes an attempt to bring the reader closer to the achievements in the field of literature of the subject as well as to determine, on its basis, the division of analyzed notices, announcements and press adverts and their contents, which could be relevant for the historians and representatives of other scientific disciplines such as sociology, psychology, cultural studies and economics. The author also aims to identify practical possibilities of their periodization, indicate the methodological ways of conducting these analyses, define more accurate research objects and determine possible effects of the studies and the ways of formulating the thesis. In the conclusion the author also emphasizes the need to precisely define the scope and subject of the press studies.

PATRYCJA KANAFOCKA

Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu

Udział Polek w Bitwie Warszawskiej

Participation of Polish Women in Warsaw Battle (13 August – 25 August 1920)

Wydarzenia rozgrywające się w dniach 13 – 25 sierpnia 1920 r. przeszły do historii jako Bitwa Warszawska. Dla Polaków to przede wszystkim „Cud nad Wisłą”, dla Europejczyków osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata, jak określił ją hrabia Edgar d’Abernon. Trudno przecenić jej znaczenie, młode państwo polskie pokazało nie tylko Bolszewikom, lecz wszystkim sceptycznie nastawionym do idei odrodzenia Polski politykom zachodnim, iż Polacy mogą odzyskać niepodległe państwo i co ważniejsze utrzymać jego integralność terytorialną, mimo licznych wówczas zagrożeń. Odzyskana po 123 latach niewoli Ojczyzna w 1918 roku nie miała ustalonych granic, zaś te, które próbowano uregulować wzbudzały zastrzeżenia i tak wschodnie, jak i zachodnie granice były źródłem niepokoju dla Polaków.

Wojna polsko – bolszewicka, wraz z wieloma jej aspektami: wojskowym, społecznym, politycznym była już przedmiotem wielu opracowań, podobnie Bitwa Warszawska oraz czołowe postacie zaciętych walk sierpniowych. Upamiętniono zarówno żołnierzy, jak ludność cywilną. Pośród zasłużonych w walkach nie brakuje kobiet. Większość powstałych prac dotyczy jednak całego okresu walk o ustalenie granic, czy też wojny bolszewickiej, brakuje natomiast wyraźnego odzwierciedlenia roli odegranej przez Polki w samej Bitwie Warszawskiej. Wyodrębnienie kobiet, które wzięły udział w Bitwie Warszawskiej, a także w przygotowaniach do niej, wzbogaciłoby regionalia mazowieckie i tym samym wypełniło kolejną lukę badawczą. W publikacjach obejmujących całe zagadnienie wojny polsko – bolszewickiej ich losy ukazywane były na tle działań podejmowanych przez mężczyzn. W historii działań wywiadowczych w wojnie polsko – bolszewickiej¹ występują przykłady działań podejmowanych wówczas przez kobiety, podobnie w artykułach naukowych² omawiających okres zmagania o ustalenie granic. Same zainteresowane próbowały upamiętnić swój udział w wojnie polsko – bolszewickiej, w tym i podczas Bitwy Warszawskiej. W planach pokrzyżowanych wybuchem II wojny

¹ Zob. np. A. Pepłoński, Wywiad w wojnie polsko – bolszewickiej 1919 – 1920, Warszawa 1999.

² L. Wyszczelski, Kobiety w wojnie o granice odrodzonej Polski w latach 1918 – 1921, [w:] Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku, pod red. K. Jakubiaka, Bydgoszcz 2000.

światowej, kobiety miały trzeci tom³ wspomnień uczestniczek walk o niepodległość, dotyczący interesującego nas okresu. Prezentowany artykuł jest zatem próbą naszkicowania tematu wymagającego odrębnej monografii. Wątek działań kobiet w Bitwie Warszawskiej w okresie zbliżającej się setnej rocznicy nie tylko Bitwy Warszawskiej, zakończenia pierwszej wojny światowej, lecz nade wszystko nadania im praw wyborczych, nabiera szczególnego znaczenia.

Polki nigdy, w przeciwieństwie do innych Europejek, nie dążyły do emancypacji biorąc masowo udział w ruchach feministycznych. Podejmowanej przez nie działalności zawsze przyświecał ten sam cel – niepodległa Polska. Osiągnąwszy go w 1918 r., nie przestały aktywnie działać na rzecz państwa, lecz angażowały się w realizację kolejnych zadań na rzecz jego umocnienia. O czasach pokoju Polki marzyły przez cały okres trwania zaborów. Po zakończeniu wojny światowej, mimo odzyskania niepodległości, wiele kobiet żyjących w Wielkopolsce, na Śląsku, Pomorzu, Warmii, na Litwie, nie przestało aktywnie wspierać kolejnych czynów zbrojnych. Wojna z bolszewikami wydawała się być *continuum* dotychczas rozgrywanych wydarzeń.

Okres poprzedzający wydarzenia sierpniowe, charakteryzował się nie tylko dynamiką charakterystyczną dla kluczowych momentów konfliktów zbrojnych, lecz i tragizmem. Polskie wojsko spychane przez armię bolszewicką, zmuszone do odwrotu było o krok od klęski, która przypieczętowałaby los Polaków na całe lata. Zdawano sobie sprawę, że tylko nadludzki wysiłek może spowodować, że niekorzystna sytuacja na froncie odmieni się. Dążono zatem do zmobilizowania każdego zdolnego do obrony ojczyzny Polaka i Polki. W tym celu stosowano różne metody. Ich wynikiem miało być odciążenie regularnego wojska, wyczerpanego walką przyływem młodych i choć słabo wyszkolonych, to pełnych werwy i wiary w zwycięstwo, ochotników.

Stworzenie Armii Ochotniczej, której dowództwo zostało powierzone gen. Hallerowi było w istocie wysiłkiem całego społeczeństwa, nie tylko wspomnianego gen. Józefa Hallera i gen. Franciszka Latinika, którzy znani z oratorskich zdolności i autorytetu, potrafili każdego zachęcić do ofiarności na rzecz kraju. Na 18 lipca 1920 r. zaplanowano dzień Armii Ochotniczej, aby dać wyraz patriotycznemu nastrojowi, ale też stworzyć sposobność dla chcących wspomóc jej organizację finansowo. Rolę kwestujących podczas popołudniowych wydarzeń przyjąć miały panie i oficerowie. Zaangażowano w działania całą społeczność stolicy. Po uroczystej mszy świętej ulicami planowano defiladę wojskową, w której udział mieli wziąć żołnierze ubrani w mundury z 1831 r. i 1863 (przypominaliby o powstańczych tradycjach), orkiestry wojskowe, a także oddziały straży pożarnej, a towarzyszący im żołnierze nieśliby w rękach transparenty z hasłami zachęcającymi do wstępowania w szeregi armii. Całość wydarzenia wieńczyło polskie lotnictwo, zrzucające ulotki agitujące ochotników. W akcję włączyć się miały także artystki teatralne, które z eleganckich samochodów zapraszałyby na przedstawienia darmowe dla ochotników oraz ich rodzin⁴. Od początku lipca do końca września w szeregi Armii

³ Wierna służba: wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość, 1910 – 1915, t. 1, Warszawa 1927; Służba ojczyźnie: wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość, 1915 – 1918, t. 2, Warszawa 1929.

⁴ Dzień Armii Ochotniczej, [w:] „Kurier Warszawski” (dalej: KW), nr 193 z 14 VII 1920, s. 4.

Ochotniczej wstąpiło 100 tysięcy żołnierzy⁵. Tymczasem sytuacja na froncie stawała się coraz mniej korzystna dla Polaków.

Podczas walk polsko – bolszewickich Mars zwracał swe oblicze raz w jedną raz w drugą stronę, ważąc szale zwycięstwa między Polakami a Bolszewikami. Obie strony walczyły dzielnie i zapalczywie, jedna o przetrwanie państwa, druga o otwarcie drogi dla komunizmu i odzyskanie „swych” terenów na zachodzie (w Polsce), żadna nie szczędziła sił ani środków nie chcąc ustąpić pola. Polski żołnierz, choć gorzej wyekwipowany, to ofiarniejszy i dzielny, gotów położyć własne życie na szale zwycięstwa. W czerwcu 1920 r. S. Budionny rozpoczął kontrofensywę na czele armii kawalerii, spowodował, że zajmujący wówczas Kijów Rydz – Śmigły musiał się wycofać. Kolejne działania armii bolszewickiej szczególnie lipcowa ofensywa Michaiła Tuchaczewskiego, oddalały szansę Polaków na wygraną⁶. Nastroje społeczne także nie przemawiały na korzyść dalszych walk, a przysłana do polski francusko – brytyjska misja wojskowa skłaniała się raczej do rokowań pokojowych z bolszewikami, niż wspierania dalszych działań polskich. W rocznicę wymarszu 1 kadrowej, 6 sierpnia marszałek Józef Piłsudski biorąc na siebie odpowiedzialność za ewentualną przegraną, opracował plan kontruderzenia i nie pozwoliwszy nikomu ze sztabu nanieść zmian postanowił wcielić go w życie⁷.

Tymczasem pięć armii sowieckich parło naprzód zagrażając stolicy, której utrzymanie postawiono sobie za punkt honoru uznając, że dopóki jest ona w polskich rękach, państwu nic nie grozi. Do zmęczonych walką polskich oddziałów napływali ochotnicy i ochotniczki. Podczas tych kilkunastodniowych zmagania Polki udzielały się zarówno w organizacjach i stowarzyszeniach, jak również indywidualnie, nie przynależąc do większych organizacji, ten drugi sposób wybierały nierzadko panie zamieszkujące wsie w pobliżu, w których toczyły się główne działania, niosły wówczas doraźną, wielowymiarową pomoc.

Pośród organizacji kobiecych angażujących członkinie do bezpośrednich walk należały Ochotnicza Legia Kobiet oraz Związek Harcerstwa Polskiego. Pierwsza z wymienionych organizacji miała swoje początki w grudniu 1918 r., kiedy to grupa bojowa Milicji Obywatelskiej Kobiet została przekształcona na wzór wojskowy postanowieniem płka Jasińskiego (ówczesnego dowódcy miasta Lwowa). Druga wileńska Ochotnicza Legia Kobiet powstała w maju 1919 r., w obydwu organizacjach służbę odbywały Polki z każdego zakątka kraju. Trudne warunki bytowe i ciężar służby, a nade wszystko brak wsparcia z Ministerstwa Spraw Wojskowych powodowały, że liczba kobiet w OLK wahała się, wykazując od stycznia 1919 tendencję spadkową⁸. Zła passa organizacji została przerwana na przełomie marca i kwietnia, wtedy bowiem współzałożycielka organizacji, Aleksandra Zagórska została zaproszona do Warszawy. Podczas konferencji w Ministerstwie Spraw Wojskowych kobieta wysłuchiwała pochlebnych opinii dowódców, którzy w okresie 1919 – 1920 mieli okazję przyglądać się pracy OLK

⁵ G. Łukomski, *Walka Rzeczypospolitej o kresy północno – wschodnie 1918 – 1920. Polityka i działania militarne*, Poznań 1994, s. 105.

⁶ *Ibidem*, s. 100 – 104.

⁷ A. Piłsudska, *Wspomnienia*, Londyn 1960, s. 192 – 195.

i doceniając zaangażowanie i profesjonalizm kobiet, postanowili rozszerzyć jej działalność na obszar całej Polski. 1 kwietnia przy Oddziale I Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych powołano Wydział OLK⁹. Podlegały mu wszystkie oddziały kobiece na terenie kraju. W tym czasie w Warszawie powstały dwa oddziały Legii: batalion wartowniczy i uzupełniający.

Na początku sierpnia 1920 r. utworzono do celów obrony Warszawy Batalion Liniowy OLK. Był to precedens, ponieważ władze wojskowe były dotąd przeciwne włączaniu kobiet w działania frontowe. Batalion liczył około czterystu kobiet, a jego organizacja przedstawiała się następująco: dwie kompanie, z których pierwszą dowodziła por. Wanda Gertz, drugą ppor. Rudowska i oddział karabinów maszynowych pod dowództwem por. Kremmerówny. Całym batalionem dowodził kpt. Rudzki¹⁰. Sytuacja na froncie przedstawiała się dla Polaków niekorzystnie, gdy wróg doszedł do Radzymina, pod Warszawę, dowódca obrony Warszawy gen. Zawadzki zdecydował o wykorzystaniu OLK i wydał rozkaz zgodnie, z którym Legia zajęła odcinek wschodni miasta aż do szosy grochowskiej, następnie kobiety obsadziły park Skaryszewski i okopy na błoniach za parkiem, tam pozostały do 25 sierpnia¹¹. Batalion liniowy został wykorzystany podczas oblawy na maruderów bolszewickich w lasach pod Świdrem (Józefów, okolice Warszawy)¹². Kolejnym rozkazem batalion został przesunięty w kierunku Łukowa (powiat lubelski).

Udział Ochotniczej Legii Kobiet w Bitwie Warszawskiej został oceniony przez dowódców i szeregowych żołnierzy mających okazję służyć ramię w ramię z kobietami, niezwykle korzystnie. Prasa od samego początku funkcjonowania Legii odnosiła się do jej pracy korzystnie, zachęcając Polki do wstępowania w jej szeregi. Podnoszono konieczność zmian w wychowaniu dziewcząt i dostosowania ich do potrzeb służby wojskowej i choć wydaje się to nieprawdopodobne postulowano: „Podporządkowanie się surowemu, a nawet bezwzględniemu rygorowi wojskowemu może tu być znakomitym czynnikiem wychowawczym (...). Jestem pewny, że służba wojskowa wpływa na zmniejszenie specyficznych kobiecych wad, tzw. „babskości”¹³.

Wspomnienia ochotniczek z relacji zarówno z przełożonymi, jak i społeczeństwem, nie zawsze były dobre. Kobiety z bronią nie były postrzegane jak żołnierze, lecz ekscentryczki, które odbierały powagę walczącym. Jedną z nieprzyjemności, która je spotkała jeszcze podczas obrony Lwowa, było zachowanie członkiń Ligi Kobiet, które wydawały herbatę i posiłki żołnierzom, a członkiniom OLK służącym z bronią, odmówiły wydania ciepłych napojów (sic!), wyłączając je tym samym spośród grona żołnierzy. W okresie Bitwy Warszawskiej sytuacja kobiet na froncie była już nieco lepsza, w Warszawie OLK miała „swoją” organizację opiekuńczą Koło Opieki nad Ochotniczą

⁸ W. Kiedrzyńska, *Zarys historii wojennej Ochotniczej Legii Kobiet*, Warszawa 1931, s. 23-24.

⁹ *Ibidem*, s. 31.

¹⁰ *Ibidem*, s. 33.

¹¹ *Ibidem*, s. 33.

¹² *Ibidem*, s. 34.

¹³ *Ochotnicza Legia Kobiet*, [w:] „*Żołnierz Polski. Pismo poświęcone czynowi i doli żołnierza polskiego*” (dalej ŻP), nr 16 z 21 V 1919, s. 6.

Legią Kobiet, której przewodziły dr Budzińska – Tylicka i panna Duninówna. Od samego początku utworzenia warszawskiej Legii była ona wspierana przez Marię Rodziewiczównę¹⁴. Staraniem Koła Opieki nad OLK przed wymarszem 12 sierpnia batalion OLK otrzymał sztandar¹⁵. Warto wspomnieć, że bardziej niż na pomoc rodaków, a szczególnie rodaczek Legia mogła liczyć na wsparcie cudzoziemców: „(...) Wobec na ogół dość skąpych objawów pomocy i współdziałania ze strony polskiego społeczeństwa uzyskała Legia, bez żadnych starań daleką pomoc cudzoziemców”¹⁶.

W sierpniowych bojach niemałe znaczenie miała pomoc udzielona przez harcerki, pośród których obok chorągwi warszawskich wstąpiły się również wileńskie. Dziewczęta nie przerwały po zakończeniu działań wojennych w 1918 r. swojej działalności, lecz kontynuowały ją podczas obrony Lwowa, a potem w ciągu całej wojny polsko – bolszewickiej. Rodzaj podejmowanej przez nie pracy uzależniony był w dużej mierze od potrzeb, tak więc dziewczęta pełniły służbę z bronią w rękę, ale też kurierską, sanitarną i wywiadowczą. Odpowiedzią Głównej Kwatery Żeńskiej ZHP na pogarszającą się sytuację Polaków na froncie, było powołanie Wydziału Pogotowia Wojennego, którym kierowała drużna Jadwiga Wocalewska – Szletyńska¹⁷. Harcerki podzielone w ramach Pogotowia Wojennego na cztery sekcje zajmowały się opieką nad harcerzami służącymi we wojsku. Zapewniały im kontakt z rodzinami, prowadząc pocztę polową. Tym, którzy nie mieli rodziny, bądź nie wiedziano gdzie jej szukać, zastępowały bliskich dbając, aby docierały do nich paczki, pisywały listy, prowadziły rozmowy nie pozwalając na załamanie. W szpitalach były wsparciem dla pielęgniarek. Prowadziły również rejestry osób, które dołączyły do wojska, zostały zwolnione ze służby, zaginęły, poniosły śmierć, lub ranne przebywały w szpitalu¹⁸. Poza działaniami wspomagającymi walczących, harcerki prowadziły także jadłodajnie i szwalnie¹⁹.

Dziewczęta chorągwi stołecznej pod kierownictwem drużny Władysławy Martynowiczówny pełniły funkcję kurierek, dostarczając wojsku ważnych informacji z narażeniem życia. Działania te podejmowały dziewczęta 3-ej, 13-ej i 21-ej drużyny warszawskiej, ponadto 4-ej drużyny kijowskiej²⁰. Kobiety widząc brak urządzeń transportowych dla rannych i niewystarczającą pomoc doraźną na polu walki, postanowiły zorganizować czołówki sanitarne. Śmiała koncepcja, której wykonanie wymagało ogromnego wysiłku nie tylko organizacyjnego, ale też finansowego i zwyczajnej przychylności młodych kobiet, które z czołwkami udawałyby się na front, należała do dwóch doświadczonych w walkach o Lwów druhen: Marii Zdziarskiej i Heleny Gepnerówny. Zaledwie siedem dni zajęło im zebranie potrzebnego sprzętu i osób chętnych do pomocy. Powstały dwie czołówki sanitarne: pierwsza „Czuwaj”, której przewodziła M. Zdziarska złożona była z trzydziestu osób, 9 wozów i 20 koni taborowych, ponadto

¹⁴ W. Kiedrzyńska, op. cit., s. 39 – 40.

¹⁵ Ibidem, s. 33.

¹⁶ Ibidem, s. 40.

¹⁷ W. Nekrasz, *Harcerze w bojach w latach 1914 – 1921*, cz. 2, Warszawa 1931, s. 245.

¹⁸ Ibidem, 246.

¹⁹ Ibidem, s. 247 – 249.

²⁰ Ibidem, s. 253.

dwóch koni wierzchowych i niemałego ekwipunku sanitarno – gospodarczego. Już 17 lipca 1920 czołówka ta została zarejestrowana w Warszawie w Ministerstwie Spraw Wojskowych, gdzie umieszczono ją jako kompanię sanitarną brygady jazdy i przydzielono do I brygady jazdy²¹. Druga czołówka „Czujka” zorganizowana została przez H. Gepnerównę, miała za zadanie zwożenie rannych z pierwszej linii ognia do szpitali polowych i udzielenie natychmiastowej pomocy sanitarnej, została przydzielona do II brygady jazdy²².

Wraz ze wzrostem bezpośredniego zagrożenia dla Warszawy powołano Straż Obywatelską. Jej funkcjonowanie nie kolidowało z uprawnieniami i zadaniami realizowanymi przez władze policyjne i wojskowe. Do jej głównych zadań należały: „1) czynność wartownicza – czyli pomoc dla władz odnośnych w strzeżeniu obiektów wojskowych, składów, urzędzeń, gmachów użyteczności publicznej, linii i urzędzeń kolejowych; 2) występowanie z bronią w rękę, w tych wypadkach, gdy normalnie powołane jest wojsko do pomocy władzom cywilnym, np. w czasie rozruchów; 3) nadzór nad prawidłowym rozdziałem, w porozumieniu z władzami samorządowymi, przedmiotów pierwszej potrzeby. (...)”²³.

Była to organizacja złożona z ochotników, zgodnie ze Statutem Straży Obywatelskiej jej członkiem mógł być każdy Polak o nieposzlakowanej opinii, posługujący się w mowie i piśmie językiem polskim, umiejętnie liczący, wolny od służby wojskowej. Ochotnik nie mógł liczyć mniej niż szesnaście lat²⁴. Członkowie zostali podzieleni na sześć oddziałów, każdym kierował komendant. Pośród Strażników przeważali mężczyźni, ale ich szeregi zasilali również kobiety, 286 pań przyłączyło się do strzegących w mieście porządku²⁵.

Zarówno ochotnicy, jak i żołnierze korzystali z pomocy organizacji, których głównym celem była opieka nad walczącymi Polakami. Jedną z nich była utworzona jeszcze w 1913r. Liga Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego, która nabrała doświadczenia w okresie pierwszej wojny światowej. Zdobyta wiedza pomogła w zorganizowaniu działań podczas konfliktu polsko-bolszewickiego. Dzięki aktywności członkiń Ligi organizowano gospody, herbaciarnie, schroniska, kantyny, a także szwalnie. Dostarczano potrzebną odzież, bieliznę, a także regularne posiłki nawet na front²⁶. Jedno stowarzyszenie, czy też szereg organizacji działających niezależnie od siebie, nie zdołałoby osiągnąć tak znakomitych wyników, jakie stały się udziałem organizacji kobiecych, gdyby nie umiejętność współpracy między poszczególnymi organizacjami, stowarzyszeniami, etc. Z tego też powodu kobiety współpracowały m.in.: z Polskim Białym Krzyżem, który zrzeszał w sumie 292 stowarzyszenia kobiece²⁷, z Kołem Polek, Polskim Czerwonym Krzyżem i szeregiem innych.

²¹ Ibidem, s. 256 – 257.

²² Ibidem, s. 261 – 262.

²³ Dziennik Zarządu M. Stołecznego Warszawy, 1920 73 (2 VIII), s. 5.

²⁴ Ibidem, 1920 nr 68 (17 VII), s. 4.

²⁵ L. Wyszczelski, *Kobiety w wojnie o granice odrodzonej Polski w latach 1918 – 1921*, [w:] Partnerka, matka, opiekunka, op. cit., s. 389.

²⁶ J. Belcikowski, *Warszawa kobieca*, Warszawa 1930, s. 33.

²⁷ Ibidem, s. 39.

Jedną z akcji angażujących wszystkich mieszkańców stolicy była zbiórka zorganizowana przez członkinie Polskiego Białego Krzyża. Wolontariuszki ustawiały się ze specjalnymi woreczkami w różnych punktach miasta. Warszawiacy mogli zarówno wkładać do woreczków produkty, jak i odpowiednio poinstruowani samodzielnie je wykonywać i przynieść już napełnione, gotowe do wysyłania na front. Podobnie przeprowadzano licytacje cennych przedmiotów złożonych lub przysłanych przez darczyńców. Dochód z aukcji był przeznaczany na wydatki ponoszone dla żołnierzy²⁸.

Koło Polek, założone w 1917 r. Podobnie jak inne, których początek przyniosła wielka wojna, nie przerwało pracy w okresie po jej zakończeniu, nie zaprzestało pracy społecznej, a w interesującym nas okresie panie zarządzały hurtownią spożywczą, pralniami, świetlicami, niosły otuchę walczącym starając się wysyłać także na front książki, broszury, podtrzymujące ducha walki w zmęczonych żołnierzach²⁹.

Pomocy udzielanej przez panie nie da się zmierzyć. Dla badaczy pozostały sprawozdania, raporty, czy rozliczenia finansowe pozostawione przez organizacje kobiece funkcjonujące w okresie Bitwy Warszawskiej, czy całej wojny polsko – bolszewickiej, dowody na ogrom pracy włożonej w poprawę warunków funkcjonowania zarówno ludności cywilnej jak żołnierzy. Równie ważny, jeśli nie ważniejszy, jest niemierzalny aspekt niesionej pomocy. Bitwa Warszawska, o której dziś z dumą wspominamy, przypominając postacie biorące w niej udział, to nie tylko starcie dwóch doskonałych w sztuce wojennej przeciwników, to przede wszystkim walka Dawida z Goliatem, w której ceną porażki była dla Polski utrata niepodległości.

Rzadko wspomina się jeszcze o jednym aspekcie wobec, którego wsparcie psychologiczne, udzielane przez kobiety nabierało szczególnego znaczenia. Polscy żołnierze w sierpniu 1920 r. nie stanowili zwartej, doskonale uzbrojonej i jednolicie wyszkolonej armii, która miała przewagę nad wrogiem. To nie była sytuacja, w której żołnierz staje do walki z perspektywą szybkiego i zwycięskiego końca wojny. Mieliliśmy wówczas do czynienia z wojskiem zasilanym ochotnikami gotowymi do najwyższych poświęceń, ale i młodymi chłopcami obawiającymi się przyszłości, którym wyzwania wojskowego życia i walka wydawały się czymś strasznym. Obok nich była zawodowa armia walcząca nieprzerwanie o ustalenie granic, armia wyczerpana, źle uzbrojona, wyekwipowana w niewystarczający sposób, a w dodatku złożona ze znużonych walką żołnierzy, których armia bolszewicka przepędziła przez cały kraj, wojsko bowiem pokonało 600 kilometrów w odwrocie³⁰. Stały kontakt z walczącymi udało się nawiązać dopiero w okresie walk na przedmościu warszawskim i należy ten sukces zawdzięczać również kobietom, które powoli docierały do kolejnych oddziałów, niosąc otuchę i zapewniając o nieustającej wierze w zwycięstwo.

Olbrzymie wsparcie materialne, pomoc sanitarna, etc., to najzwyczajniej dowód nie tylko szacunku dla walczących, lecz nade wszystko wiary w ich siły i możliwości, bezwarunkowe wsparcie dla prowadzonych przez nich działań manifestowało się również

²⁸ KW nr 225 z 15 VIII 1920, s. 4.

²⁹ J. Belcikowski, Warszawa kobieca, s. 41.

³⁰ B. Waligóra, Bój na przedmościu Warszawy w sierpniu 1920 roku, Warszawa 1934, s. 197 – 198.

w listach wysyłanych na front, w organizowaniu świetlic, czy pomocy w kontaktach z rodzinami.

Kobiety wstępujące do organizacji paramilitarnych, podporządkowanych w czasie wojny wojsku, biorących udział w bezpośrednich działaniach wojennych należały do mniejszości. Tymczasem każda Polka chciała wykazać się lojalnością i poświęceniem dla potrzebującej ojczyzny, stąd każde stowarzyszenie, organizacja i koło dążyły do zapewnienia opieki zarówno żołnierzom, jak i ludności cywilnej biorącej udział jako ochotnicy w walkach, czy rodzinom walczącym pozostawionym nierzadko bez kontaktu i wiadomości od bliskich. Mimo, że zarówno harcerki, jak członkinie OLK pełniły służbę sanitarną to obok nich zajmowały się nią również inne organizacje.

Obok zorganizowanej pomocy zdarzało się również, że nagła potrzeba powodowała zakładanie doraźnych gospód, świetlic, lazaretów. O niezwykle trudnej sytuacji armii w przededniu walk sierpniowych i w trakcie bojów na przedmościu warszawskim wspominał major Bolesław Waligóra, opisując przygotowania i walkę przedstawił tragiczną sytuację żołnierzy. Dywizje 1-ej Armii przybyłe w dniach 12-13 sierpnia na przedmoście warszawskie dysponowały zaopatrzeniem do 13 sierpnia (sic!), cała 1-sza armia miała zapasy na dziesięć dni³¹. Wobec danych przekazywanych przez dowódców czołówek żywnościowych pomoc kobiet nabiera szczególnego wymiaru. Ciężar, ale też ogrom spoczywających na nich zadań podkreślały zamieszczane w prasie apele do pań: „Niech setki kobiet zaopatrzą się w najpotrzebniejsze dla żołnierza przedmioty i ruszą na front, aby krzepić ducha, aby dopomóc do zwycięstwa. Żołnierz musi wiedzieć, że Warszawa o nim pamięta”³². W tym samym tekście zwracano uwagę, że kobiety zamykają się w pracy w obszarze Warszawy, a tymczasem bardziej potrzeba pomocy na jej szanicach: w Wawrze, Rembertowie, Żąbkach, Zegrzu i Modlinie. Tworzenie doraźnych punktów żywieniowych było zatem nie tylko potrzebą serca, lecz przede wszystkim koniecznością. Jednym z takich działań podyktowanych potrzebą chwili było założenie gospody na stacji Praga – Marki, w chwili gdy najzaciętsze walki toczyły się u bram stolicy. Panie z Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Rękodzielniczek „Dźwignia” w ciągu 24 godzin zorganizowały punkt, w którym obsługiwały 2,5 tysiąca żołnierzy na dobę, dbając aby walczącym nie zabrakło ciepłego posiłku. Pełniły dyżury w dzień i w nocy zapewniając żołnierzom całodobowy wikt³³.

Czołówkę sanitarną z własnym pociągiem sanitarnym zorganizował Warszawski Klub Wioślarek. Organizacja powstała w 1911 roku. Już wtedy panie zaangażowane były w niesienie pomocy sanitarnej biednym. Po wybuchu wojny swoją działalność skoncentrowały na walczących. Kobiety towarzyszyły żołnierzom w bitwach pod Wyszkowem, Ciechanowem, Konopkami, Mławą i Działdowem, niosąc pomoc rannym³⁴. Decyzja o skierowaniu całego wysiłku Polek na działania mające na celu poprawę warunków aprowizacyjnych żołnierzy podejmowana była wówczas często. Kierowniczk

³¹ Ibidem, s. 183.

³² KW, nr 225 z 15 VIII 1920, s. 4.

³³ J. Belcikowski, Warszawa kobieca, op. cit., s. 26.

³⁴ Ibidem, s. 29.

żeńskich szkół krawieckich podczas posiedzenia 9 lipca 1920 r. w drodze uchwały podjęły decyzję, że wszystkie nauczycielki, uczennice, a także mistrzynie zgromadzone w cechu rzemiosła zostaną wezwane do szycia bielizny i odzieży dla żołnierzy, a także do robót pasmanteryjnych i tkackich zgodnie z potrzebami zgłoszonymi przez wojsko. W celu zarządzania uszytą odzieżą utworzono centralę, która rozprowadzała ją za pośrednictwem lokalnych szkół³⁵.

Zorganizowaną pomoc w szerokim zakresie niesły członkinie Polskiego Czerwonego Krzyża, które podobnie jak kobiety z innych stowarzyszeń były aktywne w całym okresie wojny. Zbliżenie frontu do Warszawy spowodowało, że ogromny wysiłek skierowano w rejon stolicy, chcąc zapewnić ochronę zarówno miastu, jak jego mieszkańcom i walczącym. PCK zajmował się wieloma kwestiami, pośród których warto wymienić punkty żywnościowo – opatrunkowe. Każdy punkt od stycznia 1920 roku składał się z sześciu wagonów wyposażonych w natryski, pralnie i urządzenia dezynfekcyjne. Do lata posiadano już 60 takich jednostek, do tego należy doliczyć specjalną składnicę ruchomą, która na tyłach oddziału wojskowego stanowiła punkt sanitarno – opatrunkowy, umożliwiając niesienie pomocy możliwie wcześniej, każdemu rannemu żołnierzowi³⁶. W interesującym nas okresie PCK zatrudniało 5,5 tysiąca dziewcząt pełniących służbę sanitarną. Jednym ze szpitali Czerwonego Krzyża był położony przy ul. Smolnej, tam trafiali w okresie Bitwy Warszawskiej ranni z Radzymina i Osowa. Dyżury całodobowe pełniły zarówno sanitariuszki, jak i lekarze. Pośród nich ofiarną pracą zasłynęła Sabina Dembowska, pracująca wówczas na oddziale chirurgii³⁷.

Na wymienioną liczbę, niespełna sześciu tysięcy „siostr” składały się zarówno podległe bezpośrednio PCK jak i formacjom wojskowym. Jako największe wyzwanie dla PCK zapamiętano wyekwipowanie sanitarne Armii Ochotniczej w apteczki, narzędzia chirurgiczne, środki opatrunkowe i lekarstwa. Panie z PCK objęły ochotników także pomocą sanitarno – żywnościową, pełniły rolę łączniczek z rodzinami i zapewniały opiekę moralną nad rodzinami³⁸. Obok zaplecza sanitarnego, PCK starał się również o wyposażeń żołnierzy w bieliznę i tytoń³⁹. Udział sióstr z Czerwonego Krzyża w Bitwie Warszawskiej to nie tylko zaopatrywanie walczących żołnierzy, lecz również pomoc dla robotników umacniających fortyfikacje obronne wokół stolicy. Dla nich kobiety organizowały kuchnie polowe, które podróżowały wraz z pracującymi⁴⁰. Omówione formy działań kobiet należących do PCK nie wyczerpują podejmowanej przez nie pracy, a temat bez wątpienia wymaga szerszych badań.

³⁵ KW, nr 191, 20 VII 1920, s. 4.

³⁶ B. Hummel, *Z moich wspomnień z lat 1919 – 1920*, [w:] *Polski Czerwony Krzyż 1919 – 1929*. Wydawnictwo Jubileuszowe na dziesięciolecie istnienia Polskiego Czerwonego Krzyża, Warszawa 1929, s. 50.

³⁷ Sabina Dembowska (1877 – 1962) – uczestniczka ruchu niepodległościowego, pracownica społeczna, doktor medycyny. Za wytrwałą i pełną poświęcenia pracę w okresie Bitwy Warszawskiej odznaczona Medalem Niepodległości w 1937. *Słownik Biograficzny Kobiet Odznaczonych Orderem Virtuti Militari*, t. 1, A – G, pod red. E. Zawackiej, Toruń 2004, s. 137 – 138.

³⁸ KW, nr 191, op. cit..

³⁹ B. Hummel, *Z moich wspomnień*, op. cit., s. 31.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 31.

Jednym z aspektów pracy pań zrzeszonych w tym towarzystwie była działalność Biura Informacyjnego Towarzystwa Polskiego Czerwonego Krzyża, zwanego przez pracujące w nim dziewczęta Biurem Improwizacji umieszczonym w Pałacu Staszica. Biuro to funkcjonowało ponad dziesięć lat. W listopadzie 1918 r. studenci warszawscy pośród wielu problemów państwa organizującego swoje funkcjonowanie dostrzegli brak instytucji, która umożliwiałaby kontakt żołnierzom na froncie z rodzinami, brak wiedzy o stratach wojska, chaotycznie spisywanych za każdym razem od początku. W pierwszej fazie organizowania dziewczęta nie miały wsparcia PCK (organizowało się dopiero od 1919 r.), trafiły zatem pod opiekę gen. Rogalskiego, ówczesnego szefa sanitarnego frontu. On nauczył dziewczęta podstaw archiwizacji danych napływających z wojska a dotyczących strat, zdobywania adresów rodzin żołnierzy, a pomysły na kontaktowanie ich z rodzinami, a także przesyłanie paczek przysły z upływem czasu i wzrostem kompetencji pracujących. W 1920 r. panie nie tylko pomagały w nawiązywaniu kontaktów, lecz same dostarczały na front paczki i listy. Maria Przyborowska, wspominając tamten okres pisała o poczuciu obowiązku, a także odpowiedzialności, które dziewczęta odczuwały zarówno wobec żołnierzy, jak również ich rodzin⁴¹. Trudna do oszacowania z perspektywy czasu jest faktyczna liczba osób, którym Biuro Improwizacji udzieliło pomocy w okresie samej Bitwy Warszawskiej, gdy decydujący moment walki pociągnął za sobą tysiące młodych ludzi, którzy zasilili szeregi Armii Ochotniczej.

Najmłodszą spośród organizacji, w których kobiety niosły pomoc podczas Bitwy Warszawskiej, była utworzona w 1918 r. Narodowa Organizacja Kobiet. Jej głównym celem było uświadamianie Polek w zakresie ich obowiązków politycznych związanych z przyznaniem wraz z odzyskaniem niepodległości, czynnym i biernym prawem wyborczym⁴². W okresie wojny polsko – bolszewickiej niemal natychmiast włączyły się w działania na rzecz walczących, przekazując pomieszczenia, którymi dysponowała organizacja na składy odzieży, paczek dla żołnierzy. Kobiety wysyłały paczki z upominkami, a kiedy sytuacja pozwalała, osobiście je dostarczały, dbając szczególnie o tych, którzy pozbawieni kontaktu z rodziną lub samotni potrzebowali wsparcia życzliwych osób⁴³.

Obok codziennej pracy w organizacjach i stowarzyszeniach kobiety realizowały się w rolach matki, żony, pracownicy podejmując trud pracy na stanowiskach dotąd zajmowanych przez mężczyzn. Szczególnie ciężka praca w kopalniach i fabrykach stała się udziałem Polek. Dla państwa, które dopiero budowało swój przemysł nieprzerwane działanie miało podwójne znaczenie, stąd i prasa, która zazwyczaj krytycznie odnosiła się do kobiet zajmujących się męskimi zawodami nie szczędziła pochwał dla nich, wyolbrzymiając nieraz ich zasługi⁴⁴. Pośród zamieszczanych w prasie informacji nie

⁴¹ M. Przyborowska, Biuro „Improwizacji”, [w:] Polski Czerwony Krzyż 1919 – 1929, op. cit., s. 60 – 61.

⁴² Szerzej zob.: R. Kotowski, Między polityką a działalnością społeczną – Narodowa Organizacja Kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym, [w:] A. Janiak – Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz, Działaczki społeczne, feministki, obywatelki. Samoorganizowanie się kobiet po 1918 roku (na tle porównawczym), t. 2, Warszawa 2009, s. 275 – 286.

⁴³ J. Belcikowski, Warszawa kobieca, op. cit., s. 43.

⁴⁴ ŻP, nr 175 z 26 X 1920, s. 9.

brakuje historii opowiadanych przez mieszkańców niewielkich miejscowości, wśród, których mieszkaly bezkompromisowe i waleczne niewiasty. Jedną z bardziej interesujących, a zamieszczonych na łamach „Żołnierza Polskiego” była opowieść o Barbarze Domańszczance, mieszkance Przegród, pod Zambrowem. Wydarzenie miało miejsce kilka dni po klęsce Bolszewików pod Warszawą. Uciekające wojsko bolszewickie chciało możliwie najkrótszą drogą uciec, zanim polskie wojsko ich dogoni. Strzelając bateria bolszewicka wkraczała do wsi, wyposażona w cztery armaty, Przegrodzianie wskazali maszerującym szosę, która prowadziła do Zambrowa. Bolszewicy zamierzali się tam skierować, napotkali jednak problem w postaci braku mostka, zdolnego utrzymać ciężar wojska i sprzętu, stąd też zmusili mieszkańców wsi, aby skopali zjazd grobli i pomogli w przeprawie. Pod groźbą utraty życia, mężczyźni i dzieci zaczęli pracę, podobnie jak część kobiet. Barbara Domańszczanka na początku lata 1920 r. straciła chłopca, który służył w pułku ułanów Krechowieckich i nie zamierzała pomagać bolszewikom. Namówiła inne wraz z najstarszą, ciesząc się autorytetem we wsi kobietą, aby wzięły narzędzia i sprawiając wrażenie przygotowujących się do pracy przy kopaniu otoczyły żołnierzy i korzystając z zamieszania rozbroiły ich, w tym samym czasie seniorka przyprowadziłyby dowódcę, aby przekonać go, że przejście jest gotowe. Kobiety zrealizowały pierwszą część planu i wtedy: „(...) Kolorowe spódnice, bluzki i chustki cisnęły się na osłupiałych bolszewików, otaczając i ich gęstym, zbitym pierścieniem, uniemożliwiającym im jakiegokolwiek ruchu. Ku głowom ich wyciągnęło się raptownie kilkadziesiąt szpadli, motyk, siekier i drągów”⁴⁵. Rozbrojonych bolszewików kobiety prowadziły w kierunku, z którego jak słyszały nadejść miało polskie wojsko. Istotnie zbliżający się żołnierze ujrzeli osobliwy widok: „... zbliżał się tłum, złożony z kilkunastu kobiet wiejskich. Gęstą masą otaczał on kilkudziesięciu rozbrojonych bolszewików i cztery działa z jaszczami”⁴⁶. Kobiety przekazały jeńców polskiemu pułkowi i odeszły odprowadzane pochwałami dowódcy i zdziwionymi spojrzeniami żołnierzy.

Równie chwalebna była postawa mieszkańców Płocka, pomagających w odparciu ataku bolszewickiego. Podczas walk na przyczółku mostowym żołnierze otrzymywali wsparcie stowarzyszeń kobiecych, które organizowały na bieżąco zarówno posiłki jak miejsca, w których żołnierze mogli się odświeżyć i choć przez chwilę odetchnąć. Nie przestały pomagać nawet, gdy walki przeniosły się do miasta. Kiedy walczącym na barykadach zabrakło amunicji, a ostrzał bolszewicki nie pozwolił na dostarczenie ich wózkami, dziewczęta, które przynosiły posiłki, a także sanitariuszki, biegały pod gradem kul obciążone amunicją schowaną w częściach garderoby i w koszykach, dostarczając amunicji walczącym. Z podziwem pisano o nich, z żalem wyznając, że nazwiska bohaterek pozostały nieznane⁴⁷.

Potrzeba pisania o przeszłości, szczególnie tej chwalebnej, o dziejach Polski, a nade wszystko o losach bohaterów, tych znanych z imienia i nieznanym, tych którzy złożyli ofiarę krwi. jak żołnierze i służące w Ochotniczej Legii Kobiet, ale i tych, które

⁴⁵ Z. Kowalewski, Zemsta Baški, [w:] ŻP, nr 33 z 17 VIII 1933, s. 804.

⁴⁶ Ibidem, s. 805 – 806.

⁴⁷ S. Składkowski, Płock, [w:] ŻP, nr 151 i 152, 31 VIII i 2 IX 1920 r.

przygotowywały posiłki, pełniły dyżury przy rannych i wielu innych, jest współcześnie niezwykle silna. Jawi się jako odpowiedź na kryzys autorytetów, który dostrzegamy o młodych ludzi, na kryzys wartości u dorosłych, wszak nie zawsze potrafimy być autorytetami dla młodych. Poza dyskursem politycznym i feministycznym są wyższe cele upamiętnienia walczących, działających na rzecz ojczyzny, tych którzy potrafili całe swoje życie poświęcić dla Polski, nie wahając się, nie myśląc o tym czy warto, nie zastanawiając się jakie profity z tego tytułu osiągną. Dla tych wszystkich, którzy wtedy bronili Polski i dla tych, którzy dziś poszukują autorytetów warto przypominać o ważnych wydarzeniach związanych z Bitwą Warszawską. Muzeum, książka, wystawa, czy konferencja dla badacza są zawsze okazją do poszerzania horyzontów, wymiany myśli i zapoznania się z wynikami badań, dla pozostałych często bywa jedyną okazją do przypomnienia sobie jak istotną rolę w naszym życiu pełni historia. Nie tylko ją budujemy, ale też jesteśmy autorami tego w jaki sposób jest przekazywana.

Literatura

Bibliography

1. Źródła drukowane

Dziennik Zarządu M. Stołecznego Warszawy , 1920 73 (2 VIII).

Dziennik Zarządu M. Stołecznego Warszawy, 1920 nr 68 (17 VII).

Hummel B., *Z moich wspomnień z lat 1919 – 1920*, [w:] *Polski Czerwony Krzyż 1919 – 1929. Wydawnictwo Jubileuszowe na dziesięciolecie istnienia Polskiego Czerwonego Krzyża*, Warszawa 1929.

Nekrasz W., *Harczerze w bojach w latach 1914 – 1921*, cz. 2, Warszawa 1931.

Piłsudska A., *Wspomnienia*, Londyn 1960.

Przyborowska M., *Biuro „Improwizacji”*, [w:] *Polski Czerwony Krzyż 1919 – 1929. Wydawnictwo Jubileuszowe na dziesięciolecie istnienia Polskiego Czerwonego Krzyża*, Warszawa 1929.

Służba ojczyźnie: wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość, 1915 – 1918, t. 2, Warszawa 1929.

Waligóra B., *Bój na przedmościu Warszawy w sierpniu 1920 roku*, Warszawa 1934.

Wierna służba: wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość, 1910 – 1915, t. 1, Warszawa 1927.

II. Prasa

Dzień Armii Ochotniczej, [w:] „Kurier Warszawski”, nr 193 z 14 VII 1920.

Ochotnicza Legia Kobiet, [w:] „Żołnierz Polski. Pismo poświęcone czynowi i doli żołnierza polskiego”, nr 16 z 21 V 1919.

Z. Kowalewski, *Zemsta Baški*, [w:] „Żołnierz Polski. Pismo poświęcone czynowi i doli żołnierza polskiego”, nr 33 z 17 VIII 1920.

„Kurier Warszawski”, nr 191, 20 VII 1920.

„Kurier Warszawski”, nr 225 z 15 VIII 1920.

Składkowski S., *Płock*, [w:] „Żołnierz Polski. Pismo poświęcone czynowi i doli żołnierza polskiego”, nr 151 z 31 VIII 1920.

Składkowski S., *Płock*, [w:] „Żołnierz Polski. Pismo poświęcone czynowi i doli żołnierza polskiego”, nr 152 z 2 IX 1920.

„Żołnierz Polski. Pismo poświęcone czynowi i doli żołnierza polskiego”, nr 175 z 26 X 1920.

III. Opracowania

Bełcikowski J., *Warszawa kobieca*, Warszawa 1930.

Kiedrzyńska W., *Zarys historii wojennej Ochotniczej Legii Kobiet*, Warszawa 1931.

Kotowski R., *Między polityką a działalnością społeczną – Narodowa Organizacja Kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] A. Janiak – Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc, *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki. Samoorganizowanie się kobiet po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. 2, Warszawa 2009.

Łukomski G., *Walka Rzeczypospolitej o kresy północno – wschodnie 1918 – 1920. polityka i działania militarne*, Poznań 1994.

Peplowski A., *Wywiad w wojnie polsko – bolszewickiej 1919 – 1920*, Warszawa 1999.

Słownik Biograficzny Kobiet Odznaczonych Orderem Virtuti Militari, t. 1, A – G, pod red. E. Zawackiej, Toruń 2004.

Wyszczelski L., *Kobiety w wojnie o granice odrodzonej Polski w latach 1918 – 1921*, [w:] *Partnerka, matka, opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku*, pod red. K. Jakubiaka, Bydgoszcz 2000.

Udział Polek w Bitwie Warszawskiej (13 sierpnia – 25 sierpnia 1920)

Streszczenie

Przynależność kobiet do sfery życia rodzinnego powodowała, że miały one pozycję uprzywilejowaną w rodzinie, decydując o bardzo wielu sprawach z zakresu gospodarstwa domowego i wychowania dzieci. Kobiety postrzegano jako strażniczkę domowego ogniska, a na ziemiach polskich pod obcym panowaniem jako tę, która chronić miała rodzimą wiarę i język, ona była nauczycielką tradycji i miłości ojczyzny, stąd też wzór matki-Polki zdolnej poświęcić siebie samą w imię dobra ojczyzny i rodziny. Poświęcenie, o którym mowa, nie ograniczało się jedynie do sfery życia rodzinnego, kobiety rozumiały je dosłownie, jako gotowość ofiarowania własnego życia w imię wolnej ojczyzny. Dały temu świadectwo już podczas powstań w XIX wieku. Ich praca w miarę upływu czasu była coraz lepiej zorganizowana. Wzrastała liczba ochotniczek do wykonywania wszystkich prac, nawet tych, które jeszcze kilkanaście lat wcześniej uchodziły za nieodpowiednie dla kobiety.

Dziewczęta przeszły egzamin z patriotyzmu w okresie wojny światowej, wyróżniając się dojrzałą postawą patriotyczną i konsekwencją podczas walk. Otrzymały prawa wyborcze, ponieważ w opinii Naczelnika Państwa J. Piłsudskiego wykazały zmysł państwowy, a stając w szeregach Legionów, Polskiej Organizacji Wojskowej i innych, służyły ofiarnie, nigdy nie cofając się przed niebezpieczeństwem. Zakończenie wojny światowej i odzyskanie niepodległości przez Polskę, nie oznaczało końca walk. Kolejne konflikty z państwami sąsiadującymi z Rzeczpospolitą wymuszały na młodym państwie składanie kolejnych ofiar w imię obrony dopiero odzyskanej niepodległości. Rozpoczęta w 1919 roku wojna polsko – bolszewicka obfitowała w wiele dramatycznych chwil. Od samego początku w obronę Polski zaangażowane było całe społeczeństwo polskie. Kobiety również włączyły się do walk, niosąc pomoc zarówno poprzez udział w działaniach poza militarnych, jak i militarnych. Kulminacyjnym momentem zmagania wojennych były wydarzenia rozgrywające się w dniach od 13 do 25 sierpnia 1920 r., do historii przeszły jako Bitwa Warszawska. Podczas tych kilkunastodniowych zmagania Polki udzielały się zarówno w organizacjach i stowarzyszeniach, jak również indywidualnie, nie przynależąc do większych organizacji, ten drugi sposób wybierały nierzadko panie zamieszkujące wsie w pobliżu, których toczyły się walki, niosły wówczas doraźną wielowymiarową pomoc..

W obszarze działań poza militarnych mieściły się szczególnie zadania **Polskiego Czerwonego Krzyża, Polskiego Białego Krzyża, Chrześcijańskiego Związku Rękodzielniczek „Dźwignia”, Warszawskiego Klubu Wioślarek, Koła Polek, Narodowej Organizacji Kobiet**. Każda z tych organizacji działała w okresie wojny światowej, natomiast podczas Bitwy Warszawskiej skoncentrowały swoje wysiłki na odciążeniu walczących na froncie, a także ludności cywilnej bezpośrednio zagrożonej prowadzonymi działaniami wojennymi.

Poza organizacjami zajmującymi się aprowizacją i pomocą sanitarną, były i takie, których działaczki przygotowywano do pełnienia pomocniczej służby wojskowej. Pośród nich największe zasługi oddały harcerki zrzeszone w chorągwiach na terenie całego kraju. W lipcu powołano **Pogotowie Wojenne Harcerek** utworzone przy **Głównej Kwaterze Żeńskiej** w Warszawie, głównym jego zadaniem było niesienie pomocy żołnierzom na froncie.

Od początku sierpnia 1920 r. w stolicy trwała mobilizacja, w tym trudnym okresie oczekiwania porządku w mieście strzegła **Straż Obywatelska**, w jej szeregach służyło 286 pań. Tuż przed rozpoczęciem bitwy na przedpolach Warszawy powołano batalion liniowy **Ochotniczej Legii Kobiet**, przeznaczony do obrony stolicy, był to właściwie jedyny oddział kobiecy uczestniczący w walkach na przedpolu stolicy (ale nie w działaniach regularnych!).

W 1916 r. została utworzona pierwsza **Drużyna żeńska przy straży pożarnej**, dziewczęta należące do kolejnych drużyn przechodziły nie tylko przeszkolenie pożarnicze i sanitarne, ale także wojskowe, stanowiły zatem istotny element wspierający działania wojskowe. W największej liczbie uczestniczyły w niesieniu pomocy sanitarnej, nie tylko w szpitalach polowych, ale udzielając jej także na froncie, nie rzadko pod ostrzałem wroga.

Każda Polka w okresie całej wojny polsko – bolszewickiej niosła pomoc nie szczędząc własnych sił.

Participation of Polish Women in Warsaw Battle (13 August – 25 August 1920)

Summary

Participation of women in family life caused that they had strong position as person who decided about bringing up children and household management. They were perceived as guard of home and family, also as teachers of nation's history and traditions. There was an model of mother – Poles always ready to sacrifice themselves in battle of Poland and polish family. Polish women showed that they can be not only mothers and teachers but also soldiers in everyday struggle of free country.

First great test of practical and organizational abilities came during national uprisings, next during first world war (1914 – 1918). In these war Poland became free country, and Polish women get civil rights which were expression of appreciation for participation in battles of independent. End of the first world war wasn't end of struggle. Young country was in danger because of Soviet Russia. War against bolshevism was next test for women. Whole efforts which throw into war began 1919 put Polish women. They helped not only in organizations as Polish Red Cross, Polish White Cross, or Christian Association Handicraft „Dźwignia”, and others. Women were active not only in places where they could show typically skills connected with being a woman, but also in organizations where few years earlier was no woman. They were active in Girls Scout Movement, they organized Ochotnicza Legia Kobiet and women group who helped firemen. In war against bolshevism women were as important as men.

TADEUSZ KOWALSKI

Łużycka Szkoła Wyższa im. Jana Benedykta Solfy z siedzibą w Żarach

Nasilenie patologii w samorządzie terytorialnym w świetle badań

Strengthening pathology in local government in the light of research

Wprowadzenie

Introduction

Praca jako przyjemny sposób spędzania czasu stanowi niedościgniony ideał chyba większości ludzi. Zbigniew Pietrański stwierdza, że szczęśliwe i godne życie wymaga „przekształcenia pracy z przykrej konieczności w wewnętrzną potrzebę i źródło duchowego zadowolenia oraz rozwoju osobowości”¹. W przypadku wielu miejsc pracy niestety słuszną może okazać się uwaga, że „Środowisko pracy ma coraz mniejszy związek z naturalnymi uczuciami, potrzebami i dążeniami człowieka”². W miejsce wartości tworzących sprawną organizację i pozytywny wizerunek pracodawcy, pojawiają się czynniki pogarszające, utrudniające osiągnięcie zakładanych celów, czyli dysfunkcje³. Szczególnego znaczenia nabierają dysfunkcje w organizacjach publicznych, w tym w urzędach samorządu terytorialnego (UST). Występowanie patologii w UST posiada zdecydowanie większy destrukcyjny wpływ na otoczenie niż w przypadku organizacji prywatnych, gdyż wiąże się z jednej strony z marnotrawstwem publicznych pieniędzy, a z drugiej - propagowaniem negatywnych wzorców.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja katalogu dysfunkcji/patologii w urzędach samorządu terytorialnego (UST), zarówno w świetle badań literatury, jak badań terenowych oraz próba określenia ich wpływu na funkcjonowanie organizacji.

Katalog patologii

Pathology catalog

Czym jest patologia? Jeśli uznać dysfunkcję za czynnik pogarszający realizację celów organizacji, użycie słowa „patologia” ma na celu zwrócenie uwagi na skalę zjawiska i jego

¹ Z. Pietrański, *Podstawy psychologii pracy*, WSiP, Warszawa 1971, s. 78.

² M. Kostera, S. Kownacki, A. Szumski, *Zachowania organizacyjne: motywacja, przywództwo, kultura organizacyjna*, w: *Teoria i praktyka, Zarządzanie. Teoria i praktyka*, red. A.K. Koźmiński, W. Piotrowski, Warszawa 2000, s. 333.

³ T. Pszczołowski, *Mala encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wrocław 1978, hasło: „dysfunkcjonalny”, s. 55.

skutków. Patologia organizacji jest „względnie trwałą niesprawnością organizacji, która powoduje marnotrawstwo przekraczające granice społecznej tolerancji”⁴. Patologia w systemie organizacyjnym to „występowanie względnie trwałych nieprawidłowości wewnątrz danej organizacji bądź w jej stosunkach z otoczeniem”⁵.

Jako negatywne zjawisko społeczne patologia społeczna cechuje się⁶:

- naruszaniem norm i wartości,
- destruktywnymi zachowaniami potępianymi społecznie,
- występowaniem w większej zbiorowości, w mniejszych bardziej zasadne wg niektórych autorów jest użycie słowa dewiacja⁷, zwykle jednak stosuje się oba pojęcia zamiennie,
- koniecznością wykorzystania siły zbiorowej dla przeciwstawienia się temu problemowi.

Patologie wynikają więc z przyjętych wartości, co stwarza problem z ich badaniem, definiowaniem, gdyż system wartości jest w społeczeństwie zmienny i subiektywny⁸.

Stan patologii organizacji zależy oczywiście w dużym stopniu od jej kierownictwa. Problemem niezależnym od charakteru kierowników jest starzenie się ich potencjału, zasobu wiedzy i umiejętności⁹. Problemem staje się wtedy nie tylko mniejsze umiejętności kierownika, lecz wywołany przez to brak pewności siebie, nerwowość, stres. W takiej sytuacji działania kierownika zakłócają prawidłowy (założony przez organizację) transfer wartości. Istotnymi patologiami w urzędach samorządowych są zrywanie ciągłości władzy, a przez to systemu wartości po wyborach oraz brak standardów kompetencyjnych pracowników¹⁰.

Na podstawie badań literatury naukowej¹¹, autor dokonał wyboru spośród licznych zakłóceń kilka istotnych z punktu widzenia zakłócania sfery wartości. Można dokonać ich podziału w zależności od skali wpływu (w sposób uproszczony) na¹²:

- patologie dotyczące jednostki – brak poczucia przynależności, mobbing, przepracowanie, stres, znudzenie pracą, lenistwo,

⁴ W. Kieżun, *Sprawne zarządzanie organizacją*, Warszawa 1997, s. 376.

⁵ *Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Warszawa 1982, hasło „patologie systemów organizacyjnych”, s. 342.

⁶ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2008, s. 12, 18.

⁷ Zob. J. Jasiński, *W sprawie rozumienia terminu „patologia społeczna”*, „Państwo i Prawo”, nr 5/1986.

⁸ Zob. I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, op. cit., s. 12.

⁹ Zob. S. Chęłpa, *Antykwalifikacje kierownicze*, „Przegląd Organizacji”, 2/2004, s. 26-27; A.J. Dubrin, *Praktyczna psychologia zarządzania*, Warszawa 1979.

¹⁰ H. Gawroński, *Zarządzanie strategiczne w samorządach lokalnych*, Warszawa 2010, s. 57.

¹¹ H. Savall, *Reconstruire l'entreprise – analysesocio-économique des conditions de travail*, Dunod, Paris 1979, s. 9, cyt. za: Z. Mikołajczyk, *Techniki organizatorskie w rozwiązywaniu problemów zarządzania*, Warszawa 1999, s. 62; S. Chęłpa, *Antykwalifikacje kierownicze*, op. cit., s. 25-26; R. Stocki, *Patologie organizacyjne – diagnoza i interwencja*, Kraków 2005, s. 21-288; W. Kieżun, *Kryteria doboru kadr samorządowych*, w: *O lepszą jakość kadr w administracji samorządu terytorialnego*, Warszawa 2004, s. 26-27; W. Kieżun, *Sprawne zarządzanie organizacją*, op. cit., s. 377; P. Sztompka, *Socjologia*, Kraków 2002, s. 129, 188; Z. Janowska, *Dysfunkcje i patologie w sferze funkcjonowania instytucji samorządu terytorialnego*, w: *Dysfunkcje i patologie w sferze zarządzania zasobami ludzkimi*, red. Z. Janowska, Łódź 2007, s. 91; A. Zoll, wystąpienie na konferencji zorganizowanej przez Komisję Samorządu i Administracji Państwowej 4 listopada 2003 r., w: *O lepszą jakość kadr...*, op. cit., s. 24.

¹² linia demarkacyjna nie jest jednoznaczna, zob. A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, Warszawa 1969, s. 25.

- patologię dotyczące organizacji – oszustwa, despotyzm, intrygi, oraz trzy przejawy korupcji: zatrudnianie znajomych, zatrudnianie rodziny, łapówki.

Patologie dotyczące osoby oraz dotyczące organizacji mogą mieć różny wpływ na wizerunek pracodawcy. Pierwsze są zdecydowanie odbierane negatywnie, natomiast drugie mogą być w pewnych warunkach ocenione pozytywnie, jeśli zostaną odebrane jako dodatkowe osobiste korzyści. Odmienne postrzeganie patologii stanowi wyraźny przykład, że pozytywny wizerunek pracodawcy nie musi być dla niego korzystny, ważny jest jego kształt, zawartość i powiązanie z określonymi cechami.

Alienacja to „wyobcowanie ze środowiska, odosobnienie, wyizolowanie”¹³. Wyobcowanie w organizacji wynika z nieumiejętność odnalezienia się w świecie wartości istniejącym w organizacji. Osoba pracująca „nie rozwija swobodnie energii fizycznej i duchowej”, czuje się swobodnie poza pracą, a nie w pracy, która staje się co najmniej w pewnej mierze przymuszona¹⁴.

Mobbing¹⁵ (jak i bulling, harassment - terminy stosowane w zależności od tradycji kulturowej¹⁶) oznacza „dręczenie, nękanie, molestowanie, psychiczny terror dokonane przez osobę lub grupę dysponującą przewagą wobec jednostki słabszej i co ważne, trwający w czasie”¹⁷. Stanowi przejaw przesuwania się przemocy w miejscu pracy ze sfery fizycznej na psychiczną¹⁸, która jest szczególnie trudna w badaniu¹⁹.

Przepracowanie oznacza przeciążenie pracą, co skutkuje często depresją, licznymi objawami chorobowymi, jest też ściśle powiązana ze stresem. Skrajnymi przypadkami są, szczególnie znane z Japonii *karoshi* (śmierć z przepracowania) oraz *karo jisatsu* (samobójstwo z przepracowania)²⁰. Przepracowanie zwykle wiąże się z koniecznością zapewnienia utrzymania na określonym poziomie (do czego potrzebne jest określone wynagrodzenie), ale może być związane w niejednoznacznym splocie przyczynowo-skutkowym z pracoholizmem (ang. *workaholism*). Zjawisko to, oznaczające kompulsywne zaburzenie zachowania wskazujące na istnienie nałogu, czyli uzależnienia od pracy²¹, stanowi przekonujący przykład jak pozytywne wartości mogą ulec wypaczeniu i przekształceniu w patologię.

Stres to „osobiste doświadczenie spowodowane presją lub wymaganiami indywidualnymi i ma wpływ na zdolność jednostki do radzenia sobie lub raczej na jego/jej

¹³Słownik języka polskiego, T. I, red. M. Szymczak, Warszawa 1978, hasło: „alienacja”, s. 34.

¹⁴K. Marks, F. Engels, *Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne z 1844*, Warszawa 1958, s. 64.

¹⁵pojęcie po raz pierwszy zostało użyte przez Konrada Lorenza, laureata Nagrody Nobla w 1973 r.

¹⁶ zob. przegląd definicji oraz aspektów prawnych międzynarodowych i polskich: M. Chakowski, *Mobbing. Aspekty prawne*, Bydgoszcz 2005, s. 9 i nast.

¹⁷ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, op. cit., s. 279.

¹⁸D. Merez, A. Mościcka, M. Drabek, *Mobbing w środowisku pracy. Charakterystyka zjawiska, jego konsekwencje, aspekty prawne i sposoby przeciwdziałania*, Łódź 2005, s. 4.

¹⁹więcej na temat przemocy w środowisku pracy zob. *Violence at work*, Labour Education 2003/4, No. 133, pobrano 20.11.2014 r. ze strony www.ilo.org.

²⁰D. Malinowska, A. Tokarz, *Psychologiczna charakterystyka osób pracujących nadmiernie. Różne postaci zaangażowania w pracę*, Studia Humanistyczne Akademii Górniczo-Hutniczej, nr 13/1, 2014, s. 80.

²¹B. Dudek, *Pracoholizm – szkodliwy skutek nadmiernego zaangażowania w pracę*, „Medycyna Pracy”, nr 59(3)/2008, s. 248-249; więcej na ten temat zob. D. Malinowska, *Pracoholizm. Zjawisko wielowymiarowe*, Kraków 2014.

postrzeżenie tej umiejętności²². Stres opisać można jako uczucie przeciążenia, stan niepokoju i napięcia, który budzi sprzeciw, martwi i męczy.

Wypalenie zawodowe (ang. *burnout*) to „psychologiczny zespół wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji oraz obniżonego poczucia dokonań osobistych, który może wystąpić u osób, pracujących z innymi ludźmi w pewien określony sposób²³, będąc wynikiem „długotrwałego stresu i angażowania całej energii życiowej i który w końcowym efekcie wywiera negatywny wpływ na motywację, przekonania i zachowanie²⁴”.

Przeczewienia zawodowe (ang. *Rustout Syndrome*) to „chroniczny zespół objawów, który rozwija się u pracownika wówczas, gdy nie ma on sposobności wykorzystania w pełni swoich talentów i możliwości²⁵. Dotyczy to głównie młodych pracowników niedopasowanych do zajmowanego stanowiska, oraz kierowników w środkowym etapie kariery. Wypalenie zachodzi w przypadku wyczerpania się zasobów energii pracownika, zaś przeczewienie – gdy pracownik nie może wykorzystać posiadanego potencjału.

Korupcja stanowi jedno z najpoważniejszych zakłóceń, stanowi patologię potrafiącą na wiele sposobów uniemożliwić realizację celów. Zdefiniować ją można jako nielegalne działanie polegające na wykorzystywaniu uprzywilejowanej pozycji dla uzyskania ekonomicznych lub politycznych korzyści, przejawiającej się przedkładaniem interesu prywatnego nad publiczny²⁶. Inaczej to przyjmowanie korzyści majątkowych przez osoby sprawujące jakiś urząd w zamian za wykonanie jakiejś czynności urzędowej lub za naruszenie prawa; przekupstwo²⁷. Stanowi ją zachowanie, które „odchodzi od oficjalnych obowiązków wynikających z pełnionej roli publicznej na rzecz prywatnych zysków finansowych lub podwyższenia statusu, albo łamie reguły zabezpieczające przed wywieraniem pewnego typu osobistych wpływów²⁸. Przejawami korupcji ujętymi w badaniach jest łapownictwo, zatrudnianie rodziny i zatrudnianie znajomych.

Lenistwo oznacza „niechęć do pracy; opieszałość, gnuśność, próżniactwo²⁹” i szczególnie kontrastuje z taką wartością jak zaangażowanie. Słowo to posiada negatywny wydźwięk, w takim kontekście było badane, jako czynnik osłabiający realizację celów organizacji, ale też i jednostki. Warto jednak zauważyć, że jeszcze kilkadziesiąt lat temu, a tym bardziej w starożytnej Grecji, czy Rzymie, praca kojarzyła się z ciężkim wysiłkiem fizycznym, degenerowała fizycznie i psychicznie, oraz stała w sprzeczności z działalnością intelektualną³⁰. Spotkać można opinie broniące lenistwa w pracy³¹, podkreślające że „Praca

²²R. Blaug, A. Kenyon, R. Lekhi, *Stress at Work*, The Work Foundation, London 2007, s. 4.

²³C. Maslach, *Wypalenie w perspektywie wielowymiarowej*, w: *Wypalenie zawodowe – przyczyny, mechanizmy, zapobieganie*, red. H. Sęk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 15.

²⁴H.J. Freudenberger, *Staff burnout*, „*Journal of Social Issues*”, nr 30/1974, s. 160.

²⁵J. Kłosowska, *Zawodowe przeczewienie, czyli zgubne skutki nudy w pracy*, pobrano 12.09.2014 r. ze strony www.gazetapraca.pl.

²⁶Z. Dobrowolski, *Korupcja w życiu publicznym*, Organon, Zielona Góra 2001, s. 13-14.

²⁷*Nowy słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, PWN, Warszawa 2003, s. 360.

²⁸*Political Corruption: A Handbook*, red. A.J. Heidenheimer, M. Johnston i V. LeVine, Transaction Publishers, New Brunswick 1989, s. 966, cyt. za: *Program Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej (UE). Korupcja i polityka antykorupcyjna*, Open Society Institute, Fundacja im. S. Batorego, Warszawa 2002, s. 25.

²⁹*Nowy słownik języka polskiego*, op. cit., hasło: „lenistwo”, s. 403.

³⁰K. Iwanicka, A. Karwińska, *Praca w systemie organizacyjno-technicznym a postawy wobec pracy*, w: *Socjologia pracy*, red. R. Dyoniziak, Kraków 1994, s. 74.

w społeczeństwie kapitalistycznym jest przyczyną niedorozwoju umysłowego i fizycznego³², oraz że ciągle pracując i dążąc do sukcesu „skazujemy się na życie w kieracie”³³. Podsumowując, można stwierdzić, że brak zgody na lenistwo nie oznacza przyzwolenia dla wykorzystywania w pracy, przemęczania czy ograniczania naturalnej potrzeby odpoczynku w pracy.

Intryga to „chytne, podstępne działanie dla osiągnięcia jakiegoś celu”, powiązane jest z knowaniem i matactwem³⁴. Trudno je zaliczyć do poważnych patologii. Należy jednak zauważyć, że można uznać je za występki interpersonalny (*interpersonal mistreatment*), czyli zachowania niedostatecznie usankcjonowane prawnie, niemniej jednak szkodliwe³⁵. Wysoki poziom nasilenia takich działań może zdecydowanie utrudnić działanie organizacji, szczególnie w takim stopniu opartą na komunikacji i zaufaniu jak urząd samorządowy.

Podobne skutki można przewidywać w przypadku wystąpienia oszustw. Oszustwo to „świadome wprowadzenie kogoś w błąd lub wyzyskanie czyjegoś błędu dla własnej korzyści”³⁶.

Despotyzm stanowi „bezwzględne postępowanie, nie liczące się z nikim i z niczym”³⁷. Uznając tą patologię za skrajny przykład stylu autokratycznego, należy dostrzec jej szerokie pole oddziaływania: jedna osoba na stanowisku kierowniczym wpływa na wielu lub wszystkich pracowników.

Wyniki badań

Results of research

Badania zostały przeprowadzone w latach 2014-2015 w 49 urzędach samorządu terytorialnego w województwie lubuskim w formie ankiet i wywiadów bezpośrednich oraz wśród 16 samorządów³⁸ z całej Polski za pośrednictwem ankiety internetowej. Badaniem objęto łącznie 263 pracowników urzędów samorządu terytorialnego³⁹. Przy okazji przeprowadzono wiele wywiadów nieustrukturyzowanych.

Zdecydowanie największym problemem, nie tylko w UST, jest poziom odczuwanego stresu. 59% badanych uważa go za stałe zjawisko w pracy, z czego 26% odczuwa go bardzo często. Skala przepracowania także jest bardzo duża: 39% badanych oceniło że dotyczy ich często i bardzo często, a 37% że czasami. Zatrudnianie znajomych wydaje się być poważnym problemem UST, nawet jeżeli wynika tylko z subiektywnego postrzegania

³¹ zob. C. Maier, *Witaj lenistwo. O sztuce i konieczności obijania się w pracy*, Warszawa 2004.

³² P. Lafargue, *Prawo do lenistwa*, Studenckie Koło Filozofii Marksistowskiej, Warszawa 2006, wyd. oryginalne Paryż 1883, s. 4.

³³ *Strategia Odysusza*, wywiad z U. Schnabelem przeprowadzony przez R. Siewiora, *Gazeta Wyborcza*, 22-23 lutego 2014; zob. U. Schnabel, *Sztuka leniuchowania. O szczęściu niecierpienia*, Warszawa 2014.

³⁴ *Nowy słownik języka polskiego*, op. cit., hasło: „intryga”, s. 279.

³⁵ M. Macko, *Poczucie sprawiedliwości organizacyjnej a zachowania pracowników*, Poznań 2009, s. 97.

³⁶ *Nowy słownik języka polskiego*, op. cit., hasło: „oszustwo”, s. 617.

³⁷ *ibidem*, hasło: „despotyzm”, s. 129.

³⁸ ankietę skierowano do najlepszych UST w rankingach Związku Powiatów Polskich i dziennika Rzeczpospolita.

³⁹ badania przeprowadzono w ramach przygotowywania rozprawy doktorskiej: T. Kowalski, *Kształtowanie wizerunku pracodawcy w urzędach samorządu terytorialnego na przykładzie województwa lubuskiego*, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2016.

urzędników. Jedna trzecia z nich uznała, że czasami występuje ono w ich urzędzie, a aż 25% że obecne jest często lub bardzo często. Rzadziej, ale również często występuje zatrudnianie rodziny (w 31% odpowiedzi czasami, w 15% często i bardzo często). Zgodnie z wyżej prezentowanymi wynikami, trudną kwestią w UST jest przynależność pracowników. 59% nie dostrzega w tej kwestii większych problemów, jednak 41%, a więc blisko połowy pracowników, co najmniej czasami odczuwa braki w tej kwestii.

Tabela 1. Postrzeganie dysfunkcji w UST przez ich pracowników (w % odpowiedzi)
Perception of dysfunctions in local government offices by their employees (in %)

	Bardzo często	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy
Stres	26	33	31	9	1
Przepracowanie	9	31	37	21	3
Zatrudnianie znajomych	11	14	33	24	18
Brak poczucia przynależności	4	10	27	33	26
Znudzenie pracą	4	9	29	32	27
Zatrudnianie rodziny	6	9	31	24	30
Despotyzm	8	9	26	28	30
Lenistwo	7	10	23	26	34
Intrygi	7	10	21	20	43
Mobbing	6	7	18	23	47
Oszustwa	1	2	13	26	58
Łapówki	0	*	4	8	86
Wartość średnia	7,4	12,0	24,4	22,8	33,6
pogrubiono odpowiedzi najczęściej udzielane w danej grupie					

Zródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Jedna z osób udzielających wywiadu, mająca wieloletnie doświadczenie na stanowiskach kierowniczych w administracji samorządowej i rządowej, zauważyła, że „urzędnicy w Polsce są dla siebie niezyczliwi”, a także, co spotyka się także w dużych samorządach – lubią sobie nawzajem „udowadniać” niewiedzę. Poczucie przynależności kończy się na pokoju, korytarzu, pięttrze, nie obejmując pracowników w dalszych pomieszczeniach urzędu.

Znudzenie pracą w przynajmniej sporadycznym stopniu odczuwa 42% respondentów, warto byłoby więc zastosować w UST odpowiednie techniki wzbogacania pracy. Podobnie odbierana jest częstotliwość występowania despotyzmu (43%), co bez wątplenia wiąże się z hierarchiczną strukturą organizacji opartej na ścisłym przestrzeganiu prawa i poleceń przełożonego. Lenistwo i intrygi dostrzegane są jako występujące co najmniej czasami przez niemal jedną trzecią urzędników (odpowiednio 30% i 28%).

Nawet wysoki poziom stresu i przepracowania może być uznany za naturalny w obecnych warunkach (choć oczywiście niosący konieczność reakcji), zaś 8% poziom występowania łapówek w służbie publicznej należy określić jako wysoki. Również negatywnie ocenić należy poziom oszustw, których występowanie co najmniej czasami dostrzega 16%, a rzadko występują dla 26% badanych. Oznacza to, że zaledwie 58%

urzędników postrzega swoje miejsce pracy jako funkcjonujące prawidłowo, wolne od oszustw.

Przeprowadzenie analizy dysfunkcji zgodnie z podziałem na jednostkowe i organizacyjne z uwzględnieniem grup wiekowych pozwoliło na dokonanie kilku obserwacji.

Stres był odczuwany w porównywalnym stopniu we wszystkich grupach. Tylko ok. 10% pracowników z każdego przedziału wiekowego doświadczało go rzadko. Osoby najstarsze częściej odczuwały przepracowanie (82% co najmniej czasami), a rzadziej lenistwo (32% co najmniej czasami). Tą ostatnią dysfunkcją w stopniu co najmniej średnim najczęściej obserwowały osoby z grupy średniej (45%), podobnie jak znudzenie pracą (46%). Ponad połowa badanych (53%) odczuwała występowanie patologii jednostkowych w stopniu co najmniej średnim. W kilku przypadkach grupy najstarsza i najmłodsza miały podobne wyniki:

- w przypadku braku poczucia przynależności – 44% z nich doświadczało go co najmniej czasami wobec 36% w grupie środkowej,
- w przypadku mobbingu 32-37% wobec 25% w grupie środkowej.

Tabela 2. Postrzeganie dysfunkcji jednostkowych w UST przez ich pracowników w grupach wiekowych (w % odpowiedzi)
Perception of individual dysfunctions in local government offices by their employees in ages groups (in %)

Dysfunkcje jednostkowe	Grupy wiekowe	Bardzo często	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy
Stres	-33	21	38	30	11	0
	34-49	24	36	30	10	0
	50-	32	24	34	7	3
Przepracowanie	-33	7	33	35	19	5
	34-49	9	29	34	26	2
	50-	9	30	43	16	2
Brak poczucia przynależności	-33	7	7	30	25	30
	34-49	2	10	24	45	19
	50-	4	13	27	25	32
Znudzenie pracą	-33	4	12	23	40	21
	34-49	5	8	33	31	23
	50-	4	7	28	23	39
Lenistwo	-33	7	7	26	30	30
	34-49	7	12	26	25	31
	50-	7	11	14	25	44
Mobbing	-33	4	14	19	16	47
	34-49	5	5	15	27	48
	50-	9	3	20	24	44
Wartość średnia		9	17	27	24	23
pogrubiono odpowiedzi najczęściej udzielane w danej grupie						

Zródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Spośród grupy dysfunkcji organizacyjnych trzy dotyczą bezpośrednio zjawisk korupcyjnych: zatrudnianie znajomych, rodziny i łapówki. Pierwsza z nich była odczuwana najczęściej, szczególnie w grupie najstarszej (67% uważało, że występuje co najmniej czasami), zaś najrzadziej w grupie średniej (49% uznawało, że występuje rzadko lub nigdy). Zatrudnianie rodziny także było problemem dostrzeganym przez połowę osób z grupy najstarszej oraz z grupy najmłodszej (49-50%, wobec 40% w grupie średniej). Despotyzm obserwowały zwłaszcza osoby młode (47% co najmniej czasami, wobec 40% w grupie średniej). Grupa średnia najczęściej dostrzegała występowanie intryg (42% co najmniej czasami, wobec 34-35% w pozostałych grupach).

Tabela 3. Postrzeżenie dysfunkcji organizacyjnych w UST przez ich pracowników w grupach wiekowych (w % odpowiedzi)
Perception of organisation dysfunctions in local government offices by their employees in ages groups (in %)

Dysfunkcje organizacyjne	Grupy wiekowe	Bardzo często	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy
Zatrudnianie znajomych	-33	14	21	25	23	18
	34-49	7	14	31	30	19
	50-	14	7	46	18	16
Zatrudnianie rodziny	-33	7	12	30	25	26
	34-49	2	8	30	31	30
	50-	9	5	36	14	36
Despotyzm	-33	7	11	29	23	30
	34-49	6	7	27	34	27
	50-	11	9	21	25	34
Intrygi	-33	7	11	16	19	47
	34-49	7	15	20	19	40
	50-	7	2	26	23	42
Oszustwa	-33	2	0	15	25	59
	34-49	0	1	14	30	55
	50-	2	4	11	21	63
Łapówki	-33	0	0	6	6	89
	34-49	0	0	2	11	87
	50-	0	2	6	9	83
Wartość średnia		6	7	22	21	45
pogrubiono najczęściej udzielane odpowiedzi w danej grupie						

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Oszustwa i łapówki stanowią w opinii autora szczególnie niebezpieczne patologie, zagrażające samej idei UST jako wyrazicieli i realizatorów interesu publicznego. W ich przypadku, jak to wskazano wyżej, nawet rzadkie występowanie stanowi poziom zbyt wysoki, bezpośrednio przekładający się na obniżenie sprawności oraz dodający silne i negatywne cechy do wizerunku pracodawcy. Na wyższy poziom łapownictwa

wskazywały osoby najstarsze (17% uznawało, że mogą one mieć miejsce w ich UST, wobec ok. 12% w pozostałych grupach). Patologie organizacyjne obserwuje w stopniu co najmniej średnim 35% badanych.

Najbardziej negatywny obraz UST wyłania się z ocen dokonanych przez pracowników potencjalnych⁴⁰. Za zjawiska w największym stopniu pogarszające wizerunek urzędów samorządowych jako miejsca pracy uznano:

- zatrudnianie znajomych (79% osób uważa, że zjawisko to występuje co najmniej często) i rodziny (77%),
- znudzenie pracą (67%),
- stres (52%),
- niskie wynagrodzenie (50%),
- despotyzm (47%),
- oszustwa (46%).

Warto zauważyć bardzo wysoki poziom dla dysfunkcji organizacyjnych postrzeganych przez studentów, w tym łapówek. Z drugiej strony, pracownicy potencjalni nie doceniają skali dwóch podstawowych problemów w pracy urzędnika jakimi są stres i przepracowanie.

Zakończenie

Conclusions

Zastanawiające jest, że pomimo tak negatywnego obrazu urzędu samorządowego, wielu respondentów wskazywało go jako atrakcyjnego aktualnego/potencjalnego pracodawcę. Zgadając się, że posiadany zwłaszcza przez studentów obraz jest niepełny, stereotypowy, oparty na przypadkach negatywnych, uznać należy, że takie postrzeganie pracodawcy nie wpływa korzystnie na decyzje o zatrudnieniu oraz na określenie zachowań przyjętych za dopuszczalne. Wizerunek pracodawcy oparty o tak znaczną skalę postrzegania dysfunkcji może prowadzić do przyciągania niewłaściwych osób do urzędów, a na pewno utrwała niewłaściwe zachowania. Dane te wyraźnie świadczą o braku działań UST w zakresie kreowania pozytywnego wizerunku pracodawcy opartego na akceptowanych wartościach wśród pracowników obecnych i potencjalnych.

Literatura

Bibliography

- Blaug R, Kenyon A., Lekhi R., *Stress at Work*, The Work Foundation, London 2007.
Chakowski M., *Mobbing. Aspekty prawne*, Bydgoszcz 2005.
Chęłpa S., *Antykwalifikacje kierownicze*, „Przegląd Organizacji”, 2/2004.

⁴⁰ badania ankietowe przeprowadzono wśród 77 studentów (47 z Uniwersytetu Jagiellońskiego, 30 z PWSZ w Sulechowie, kierunek administracja publiczna)

- Dobrowolski Z., *Korupcja w życiu publicznym*, Organon, Zielona Góra 2001.
- Dubrin A.J., *Praktyczna psychologia zarządzania*, Warszawa 1979.
- Dudek B., *Pracoholizm – szkodliwy skutek nadmiernego zaangażowania w pracę*, „Medycyna Pracy”, nr 59(3)/2008.
- Encyklopedia organizacji i zarządzania*, Warszawa 1982.
- Freudenberger H.J., *Staff burnout*, “Journal of Social Issues”, nr 30/1974.
- Gawroński H., *Zarządzanie strategiczne w samorządach lokalnych*, Warszawa 2010.
- Iwanicka K., Karwińska A., *Praca w systemie organizacyjno-technicznym a postawy wobec pracy*, [w:] Socjologia pracy, red. R. Dyoniziak, Kraków 1994.
- Janowska Z., *Dysfunkcje i patologie w sferze funkcjonowania instytucji samorządu terytorialnego*, [w:] *Dysfunkcje i patologie w sferze zarządzania zasobami ludzkimi*, red. Janowska Z., Łódź 2007.
- Jasiński J., *W sprawie rozumienia terminu „patologia społeczna”*, „Państwo i Prawo”, nr 5/1986.
- Kieżun W., *Sprawne zarządzanie organizacją*, Warszawa 1997.
- Kieżun W., *Kryteria doboru kadr samorządowych*, [w:] *O lepszą jakość kadr w administracji samorządu terytorialnego*, Warszawa 2004.
- Kłowska J., *Zawodowe przerdzewienie, czyli zgubne skutki nudy w pracy*, pobrano 12.09.2014 r. ze strony www.gazetapraca.pl.
- Kostera M., Kownacki S., Szumski A., *Zachowania organizacyjne: motywacja, przywództwo, kultura organizacyjna*, [w:] *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, red. A.K. Koźmiński, W. Piotrowski, Warszawa 2000.
- Lafargue P., *Prawo do lenistwa*, Warszawa 2006, wyd. oryginalne Paryż 1883.
- Macko M., *Poczucie sprawiedliwości organizacyjnej a zachowania pracowników*, Poznań 2009.
- Maier C., *Witaj lenistwo. O sztuce i konieczności obijania się w pracy*, Warszawa 2004.
- Malinowska D., Tokarz A., *Psychologiczna charakterystyka osób pracujących nadmiernie. Różne postaci zaangażowania w pracę*, *Studia Humanistyczne Akademii Górniczo-Hutniczej*, nr 13/1, 2014.
- Marks K., Engels F., *Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne z 1844*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
- Maslach C., *Wypalenie w perspektywie wielowymiarowej*, [w:] *Wypalenie zawodowe – przyczyny, mechanizmy, zapobieganie*, red. H. Sęk, Warszawa 2000.
- Merecz D., Mościcka A., Drabek M., *Mobbing w środowisku pracy. Charakterystyka zjawiska, jego konsekwencje, aspekty prawne i sposoby przeciwdziałania*, Łódź 2005.
- Mikołajczyk Z., *Techniki organizatorskie w rozwiązywaniu problemów zarządzania*, Wyd. PWN, Warszawa 1999, s. 62;
- Nowy słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, Warszawa 2003.
- Pietrasiniński Z., *Podstawy psychologii pracy*, Warszawa 1971.
- Pospizyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2008.
- Program Monitoringu Akcesji do Unii Europejskiej (UE). Korupcja i polityka antykorupcyjna*, Warszawa 2002.

-
- Pszczółowski T., *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wrocław 1978.
- Słownik języka polskiego*, T. I, red. M. Szymczak, Warszawa 1978.
- Stocki R., *Patologie organizacyjne – diagnoza i interwencja*, Kraków 2005.
- Strategia Odyseusza*, wywiad z U. Schnabelem przeprowadzony przez R. Siewiorka, *Gazeta Wyborcza*, 22-23 luty 2014.
- Sztompka P., *Socjologia*, Kraków 2002.
- Zoll A., wystąpienie na konferencji zorganizowanej przez Komisję Samorządu i Administracji Państwowej 4 listopada 2003 r., [w:] *O lepszą jakość kadr w administracji samorządu terytorialnego*, Warszawa 2004.

Nasilenie patologii w samorządzie terytorialnym w świetle badań

Streszczenie

Sposób funkcjonowania urzędów samorządu terytorialnego wywiera duży wpływ na otoczenie. W przypadku patologii, negatywne wzorce są rozprzestrzeniane wśród pracowników, wśród mieszkańców, podmiotów gospodarczych, tworząc zły wizerunek urzędu jako kontrahenta. Najczęściej spotykanymi patologiami były stres i przepracowanie, jednak stosunkowo często dostrzegane były przejawy korupcji: zatrudnianie znajomych i rodziny. Szczególnie źle sytuację w samorządach oceniali potencjalni pracownicy.

Strengthening pathology in local government in the light of research

Summary

The way of functioning of local government offices has a great impact on the environment. In the case of pathology, negative patterns are spread among employees, among residents, business entities, creating a bad image of the office as a contractor. The most common pathologies were stress and overwork, but the symptoms of corruption were relatively common: hiring friends and family. Particularly bad situation in local governments was assessed by potential employees.

STANISŁAW HAŁABURA

Łużycka Szkoła Wyższa im. Jana Benedykta Solfy w Żarach

Średniookresowa ocena wdrażania Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Żary na lata 2014 – 2020***Mid-term evaluation of implementation Low-carbon Economy Plan for the city of Żary 2014 - 2020******Wstęp******Introduction***

Unia Europejska chce być liderem światowym w walce o czyste powietrze, nakłada to dodatkowe obowiązki dla państw członkowskich w zakresie redukcji emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. Polska aktywnie wpisuje się w te oczekiwania, mimo że posiadamy wiele ograniczeń, z których najważniejszą jest gospodarka oparta na węglu. Rząd wciąż podtrzymuje stanowisko, że „węgiel jest podstawą polskiej energii i nie chcemy z niej rezygnować” (teza ta zawarta jest zarówno w Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jak również w expose Pana Premiera). Jednocześnie rząd stawia silny nacisk na czyste powietrze i traktuje to jako wyzwanie cywilizacyjne. Realizacja i pogodzenie tych celów jest trudne, ale możliwe do wykonania, stąd konieczność opracowania stosownych programów w samorządach zarówno wojewódzkich, jak i gminnych. Taki dokument został przyjęty w Żarach w grudniu 2014 r. Ocena jego wdrażania może być wykorzystana do ewentualnej korekty planu.

Założenia Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Żary na lata 2014 – 2020***Assumptions of the Low-Emission Economy Plan for the city of Żary for the years 2014-2020***

Polska posiada najbardziej zanieczyszczone powietrze w całej UE¹. Dostrzegła to również Komisja Europejska, która zobowiązała rząd polski do złożenia stosownych wyjaśnień. Jeśli nie przekonamy Unii, że skutecznie walczymy z emisją zanieczyszczeń (szczególnie pyłów MP-10) grożą nam surowe sankcje finansowe. Komisja uważa, że Polska od 2005 roku nie podjęła wystarczających środków w celu ochrony zdrowia

¹ Raport Europejskiej Agencji Środowiska (EEA) „Środowiska Europy- stan i prognozy 2015”

obywateli². W wielu miastach i regionach stężenie toksycznych i rakotwórczych substancji przekracza kilkakrotnie dopuszczalne normy, dotyczy to szczególnie pyłu zawieszonego MP-10 i benzoapirenu. Unijne prawo wymaga, aby roczne stężenie pyłu MP-10 w powietrzu nie przekraczało średnio 40 miligramów/m³. Norma dzienna wynosi 50 mikrogramów/m³ i nie może być przekroczona nie więcej niż 35 razy w roku. Tymczasem w Polsce te wielkości są znacznie przekroczone (Kraków- 150 dni; Gliwice, Zabrze -125 dni; Katowice-123 dni³).

Niestety również w województwie lubuskim, a także w Żarach odnotowujemy ponadnormatywną ilość przekroczeń dopuszczalnej ilości pyłu zawieszonego PM-10 (w 2013 roku-36 razy, w 2014 roku -29 razy, w 2015 roku -35 razy, a w 2016 roku zanotowano 23 przekroczenia). Na stacji monitoringu jakości powietrza w Żarach przy ulicy Szymanowskiego 8 prowadzone są również badania zawartości benzoapirenu w pyłe oraz badania cykliczne co 2 tygodnie stężenia formaldehydu w powietrzu. Wartości te są znacznie przekroczone w stosunku do obowiązujących norm⁴. Przyjęte przez Zarząd Województwa Lubuskiego kolejne programy ochrony powietrza nie przyniosły jak dotychczas pożądanego efektu, czego widocznym rezultatem jest zły stan jakościowy powietrza (zawartość pyłu PM-10, benzoapirenu, formaldehydu i arsenu). Również pięcioletnia ocena jakości powietrza na obszarze województwa lubuskiego (na podstawie badań emisji w latach 2009-2013) przeprowadzona przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska jest dla miasta Żary niekorzystna, bowiem rejon ten został zakwalifikowany do kategorii 3.B, gdzie wymagane są intensywne działania przeciwdziałające zwiększeniu emisji trucizn do powietrza. Dotychczasowe działania władz samorządowych różnych szczebli nie przynoszą pożądanego rezultatu, interwencje społeczne w tej sprawie były przez władze bagatelizowane i niedostrzegane. Na liczne interwencje społeczeństwa żarskiego, jak również instytucji o charakterze społecznym, m.in. Komitet Społeczny czy Stowarzyszenie Natura, odpowiadano lakonicznie lekceważąc zagrożenie. Stąd inicjatywa Stowarzyszenia Natura o zbadanie faktycznego stanu jakości powietrza w Żarach przez Najwyższą Izbę Kontroli. W okresie od 16 marca do 15 czerwca delegatura NIK w Zielonej Górze przeprowadziła wnioskowaną przez Stowarzyszenie kontrolę.

W swojej ocenie NIK ustalił⁵, że zakres i skala podejmowanych działań przez stosowne instytucje była niewystarczająca do wagi problemu i nie doprowadziła do zdecydowanej poprawy jakości powietrza. W prawdzie Samorząd Województwa uchwalił stosowne programy ochrony powietrza (POP), to kontrola ich realizacji była w praktyce niestosowana.

Gmina miejska Żary podejmowała niektóre działania naprawcze do dofinansowania wymiany kotłów, jednakże skala i tempo działań realizowanych w ramach programu były zbyt niskie i nadal dochodzi do przekroczenia dopuszczonych norm zanieczyszczenia powietrza. Stwierdzono również, że w odniesieniu do redukcji emisji powierzchniowej

² Emisja dwutlenku węgla, tlenu azotu, amoniaku i niemetalowych lotnych związków organicznych utrzymują się na poziomie poniżej dozwolonych w Polsce wartości maksymalnych.

³ Unijne normy są dość łagodne, próg 40 mikrogramów/m³, w USA prób ten został obniżony prawie 4 razy.

⁴ Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim, 2016. Zielona Góra 2016 r.

i punktowej nie zrealizowano żadnych działań. Jeśli uwzględnimy fakt, że w przypadku największego zakładu produkcyjnego w Żarach pomiary emisji, jak stwierdził NIK były nieprawidłowe, można przyjąć, że emisja pyłów PM-10, a także zawartego w nim benzoapirenu może być jeszcze wyższa niż wyżej cytowane wyniki.

W celu poprawy jakości powietrza w Żarach, jak również w celu stworzenia możliwości ubiegania się o dotacje unijne, uchwalono w Żarach Plan Gospodarki Niskoemisyjnej⁶, który zawiera:

a) Cel strategiczny Planu na 2020 r. :

- ✓ przyjmuje się, że Gmina Żary powinna osiągnąć zmniejszenie emisji CO₂ do 2020 roku w wysokości 20 % emisji wyznaczonej dla roku bazowego 2006 r.

b) Ścieżka dojścia do celu w 2020 roku :

- ✓ maksymalna termomodernizacja sektora publicznego i mieszkalnego,
- ✓ maksymalnie największy udział dostawy gazu sieciowego do jak największej liczby odbiorców,
- ✓ umożliwianie mieszkańcom systematycznego zastępowania indywidualnych źródeł ciepła opartych na paliwach kopalnych źródłami niskoemisyjnymi,
- ✓ zapewnienie bezpieczeństwa dostaw ciepła i energii elektrycznej.

Wymienione wyżej kierunki działań muszą być także realizowane we wszystkich programach realizowanych przez Urząd Miejski w Żarach. Cele szczegółowe do natychmiastowego wdrożenia :

- ✓ dalsza gazyfikacja i stopniowe zastępowanie źródeł wykorzystujących węgiel na źródła wykorzystujące gaz sieciowy,
- ✓ optymalizacja zużycia energii elektrycznej,
- ✓ poprawa jakości powietrza przez ograniczenie emisji zanieczyszczeń – szczególnie pyłu MP-10 i MP 2,5.
- ✓ poprawa bezpieczeństwa energetycznego, ekologicznego, ekonomicznego,
- ✓ modernizacja obiektów gminnych (użyteczności publicznej),
- ✓ monitoring zużycia energii,
- ✓ rozwój i modernizacja ciepłownictwa sieciowego,
- ✓ wprowadzenie nowoczesnych technologii termomodernizacji w budownictwie,
- ✓ edukacja mieszkańców w zakresie OZE oraz efektywnego gospodarowania energią.

Dla realizacji powyższych celów przewidziano następujące zadania.

⁵ Raport NIK-u. Delegatura w Zielonej Górze, 18 sierpnia 2016 r.

⁶ Na dzień 30.09.2016 r. w Polsce opracowano 969 planów gospodarki niskoemisyjnej, tj. około 40 % gmin. Budżet na zmniejszenie emisyjności w ramach programu „Infrastruktura i środowisko 2014-2020” wynosi około 2151 mln zł.

Tabela nr 1 A. Zakresy zadań do realizacji w ramach PGN dla gminy miejskiej Żary

<i>Lp.</i>	<i>Obszar</i>	<i>Zakres zadań</i>	<i>Orientacyjny koszt zadania (zł)</i>	<i>Orientacyjny efekt energetyczny</i>
1.	Obiekty gminne	Realizacja termomodernizacji w zasobach budynków zarządzanych przez Gminę	750000	150
2.	Obiekty gminne	Zainstalowanie ogniw fotowoltaicznych i kolektorów słonecznych w budynkach użyteczności publicznej	750000	500
3.	Obiekty gminne	Modernizacja oświetlenia w budynkach zarządzanych przez Urząd Gminy	60000	100
4.	Obiekty gminne	Wymiana kotłów na bardziej ekologiczne w kotłowniach lokalnych	5000000	200
5.	Obiekty gminne	Realizacja termomodernizacji w zasobach budynków komunalnych	3000000	200
6.	Oświetlenie Gminne	Modernizacja oświetlenia ulic	1050000	100
7.	Obiekty społeczeństwa	Wymiana kotłów węglowych na gazowe lub inne-bardziej ekologiczne	2300000	700
8.	Obiekty społeczeństwa	Wsparcie na termomodernizację obiektów oraz dla instalowania ogniw fotowoltaicznych i kolektorów słonecznych w budynkach	400000	900
9.	Transport gminny	Modernizacja dróg publicznych	4000000	1000
10.		Zarządzenie energetyczne	72000	-

11.		Wewnętrzne działania promocyjne i edukacyjne w ramach jednostek urzędu	300000	-
-----	--	--	--------	---

Źródło: Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla gminy miejskiej Żary, 30.12.2014 r., Żary

Tabela nr 1 B. Zakresy zadań do realizacji w ramach PGN dla gminy miejskiej Żary

<i>Lp.</i>	<i>Orientacyjny efekt redukcji emisji CO₂ (Mg CO₂/ rok)</i>	<i>Proponowane źródła finansowania</i>	<i>Proponowany termin</i>
1.	70	-środki własne inwestora – 30 % -środki z funduszy UE – 30 % -środki z premii termo modernizacyjnej i NFOŚ – 18% -środki budżetu gminy – 5% - środki inne -7 %	2014-2018
2.	100	-środki własne inwestora (budżet gminy) – 20%, - środki z funduszy UE-70 %, -środki z NFOŚ – 10 %	2014-2018
3.	100	-środki własne – 30 , -środki z funduszy UE – 40 % , -środki z NFOŚ – 20 % , -środki inne – 10%	2014-2016
4.	80	-środki własne inwestora – 30%, -środki z funduszy UE – 40 % , -środki z NFOŚ- 200%, -środki inne – 10 % ,	2015-2020
5.	100	-środki własne inwestora – 30%, -środki z funduszy UE – 40%, -środki z NFOŚ – 20%, -środki inne- 10 % ,	2014-2018
6.	100	-środki własne inwestora-30%, -środki z funduszu UE-40%. -środki inne- 10%	2015-2018
7.	200	-środki własne inwestora – 30 % , - środki z funduszu UE-40%, -środki z premii termo modernizacyjnej i NFOŚ-20%, -środki budżetu gminy – 5%, -środki inne-10%	2015-2020
8.	250	-środki własne inwestora-30%, -środki z funduszu UE-40%, - środki z NFOŚ -20%, -środki inne-10%	

9.	300	-środki własne inwestora-30%, -środki z funduszu UE-40%, -środki z NFOŚ-20%, -środki inne-10%.	
10	-	- środki budżetu gminy 100 %	2014-2020
11.	-	-środki z budżetu gminy – 70%, -środki z funduszy UE-70%.	2014-2020

Źródło: Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla gminy miejskiej Żary, 30.12.2014 r., Żary

Realizacje wyżej wymienionych zadań pozwoli osiągnąć w Żarach następujące cele:

Tabela nr 2A. Zakładany efekt działań Planu Gospodarki Niskoemisyjnej w Żarach (Sektor komunalno-bytowy)

Lp.	Źródło emisji	Sektor publiczny		
		Całkowita emisja Co _a Mg w 2006r.	Całkowita emisja Co _a Mg w 2020r.	Efekt Co _a Mg/rok
1.	Zużycie en.elekt. budynki -miesz. oświetlenie	3347,25	2677,8	669,45
2.	Zużycie ciepła sieciowego – ogrz. budynku	518,15	414,52	103,63
3.	Spalanie gazu ziemnego – ogrz.. mieszkań	623,41	498,73	124,68
4.	Spalanie węgla ogrz. mieszkań	87,32	69,86	17,46
5.	Spalanie oleju opałowego- ogrz. mieszkań	79,96	63,97	15,99
6.	Spalanie oleju- pojazdy mech.	12,65	10,12	2,53
7.	Gospodarko wodno-ściekowa	5428,21	4342,57	1085,14
8.	Składowanie odpadów	0	0	0
Razem		10096,95	8078,17	2018,78

**Tabela nr 2B. Zakładany efekt działań Planu Gospodarki Niskoemisyjnej w Żarach
(Sektor komunalno-bytowy)**

Lp.	Źródło emisji	Sektor społeczny		
		Całkowita emisja Co _a Mg w 2006r.	Całkowita emisja Co _a Mg w 2020r.	Efekt Co _a Mg/rok
1.	Zużycie en.elekt. budynki -miesz. oświetlenie	25599,46	20479,57	5119,89
2.	Zużycie ciepła sieciowego – ogrz. budynku	2852,58	2282,07	570,72
3.	Spalanie gazu ziemnego – ogrz.. mieszkań	7849,37	6279,5	1569,87
4.	Spalanie węgla ogrz. mieszkań	0	0	0
5.	Spalanie oleju opałowego- ogrz. mieszkań	0	0	0
6.	Spalanie oleju- pojazdy mech.	323,09	258,47	64,62
7.	Gospodarko wodno-ściekowa	0	0	0
8.	Składowanie odpadów	3417,17	2733,74	683,43
Razem		40041,88	32033,35	8008,53

W wyniku wdrażania w mieście Żary Planu Gospodarki Niskoemisyjnej (PGN) emisja CO₂ w sektorze mieszkalnictwa obniży się do 2020 r. o 10027,31 Mg/rocznie (emisja 2006 r.- 50138,38 Mg – 2020 r. 40110,97 ton). Podobnie tendencje występują również w innych sektorach, np.: w przemyśle czy usługach.

Ocena realizacji poszczególnych zapisów planu. Główne źródła powstawania pyłów zawieszonych w powietrzu i innych szkodliwych substancji gazowych
Evaluation of the implementation of individual provisions of the plan. The main sources of dust formation in the air and other harmful gaseous substances

Według danych Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska w 2016 roku głównymi sprawcami (emitentami) powstawania pyłów zawieszonych oraz benzoapirenu były w % :

Wyszczególnione źródło	Średni pył zawieszony	Drobny pył zawieszony	Benzoapiren
Procesy spalania poza przemysłem (ogrzewanie budynków itd.)	48,5	49,7	86,0
Transport drogowy	9,0	13,0	1,8
Produkcja energii w sektorze transformacji energii	9,3	10,0	1,1
Procesy spalania w przemyśle	8,1	7,7	0,5
Procesy produkcyjne	8,1	5,6	1,1
Zagospodarowanie odpadami	4,9	6,8	10,3

Z analizy powyższych danych wynika, że główną przyczyną jakości powietrza są procesy spalania poza przemysłem, a głównie indywidualne ogrzewanie budynków oraz transport drogowy. Obecnie w Polsce 57% mieszkańców polskich miast korzysta z ciepła systemowego. Miasto Żary liczyło w 2016 roku 38.928 osób, którzy zajmowali 14.919 mieszkań. W zdecydowanej większości są to nieruchomości wielolokalowe podłączone do sieci ciepła systemowego. W Spółdzielni Mieszkaniowej w Żarach z ciepła systemowego korzysta 2.497 mieszkań, co stanowi 97,6 %. Pozostałe budynki (tzw. niska zabudowa) są ogrzewane poprzez kotły gazowe - 36 sztuk (1,4 %), inne paliwa stałe - 24 sztuk. Obecnie na paliwo stałe ogrzewane jest tylko 24 mieszkań. Są to mieszkania zajmowane przez osoby starsze i niezamożne, których nie stać finansowo na wymianę kotłów. W tym zakresie trzeba wypracować wraz z samorządem miasta inne modelowe rozwiązania (bezwrotne dotacje, ulgi podatkowe czy też inne). Przejście na ogrzewanie systemowe może być również motywowane tym, że obecnie rozpoczyna się w kraju akcja powszechnej Certyfikacji Emisji Budynków. Nieruchomości emitujące gazy w normie będą otrzymywały specjalne świadectwa, certyfikaty i będą specjalnie oznaczone i reklamowane.

Transformacji ciepłownictwa powinien towarzyszyć program termomodernizacji budynków mieszkalnych i publicznych. Niestety w województwie lubuskim do 2017 roku zarząd województwa nie ogłosił ani jednego konkursu naboru wniosków na dofinansowanie termomodernizacji budynków budownictwa społecznego (wspólnot mieszkaniowych, spółdzielni mieszkaniowych), co jest sprzeczne z regułami unijnymi, które mówią o równości szans dla wszystkich zainteresowanych podmiotów. Spółdzielnia Mieszkaniowa w Żarach szuka innych możliwości dofinansowania termomodernizacji poza wojewódzkim Lubuskim Programem Operacyjnym składając aplikację do programu ogólnopolskiego „Infrastruktura i Środowisko”. W Polsce jest obecnie ponad 5 mln budynków opalanych indywidualnie. W warunkach miasta Żary, istnieje jeszcze według niepełnej jeszcze inwentaryzacji ponad 5.115 pieców i trzonów kuchennych na paliwo stałe.

Dostrzegają ten problem władze miasta i od 2017 roku stosują dopłaty do wymiany tych kotłów. W zeszłym roku z dofinansowania skorzystało 83 mieszkańców, między których urzędnicy podzielili 460.000 zł. W 2018 roku Urząd Miasta podzieli 360.000 zł między mieszkańców, którzy będą wymieniać piece. Miasto zwróci 85 % wartości pieca, jednak nie więcej niż 10.000 zł brutto (w ubiegłym roku było to 50 % wartości). Nowością będzie możliwość ubiegania się o dofinansowanie kotła grzewczego przez wspólnoty (maksymalna dopłata dla wspólnot to 20.000 zł brutto). Dopłaty będą obejmowały piece, które mają więcej niż 10 lat lub gdy sprawność pieca opalanego paliwem stałym jest mniejsza niż 80 %. Dopłaty Urzędu Miasta do tzw. „kopciuchów” to krok we właściwym kierunku, jednak ich skala jest daleko niewystarczająca. Przyjmując hipotetycznie, że trzeba wymienić 50 % istniejących kotłów, to ich wymiana potrwa kilkanaście lat, co jest zjawiskiem wielce niepokojącym.

Ciepło systemowe istotnym elementem poprawy jakości powietrza w Żarach ***System heat is an important element of air quality improvement in Żary***

Według ostatnich danych Izby Gospodarczej Ciepłownictwo Polskie, 2017, ciepło systemowe spowodowało następującą redukcję zanieczyszczeń powietrza (dotyczy lat 2002-2015, w kg/GJ)

	2002	2015
Pyły	0,08	0,03
NO _x	0,25	0,20
SO ₂	0,73	0,26
CO ₂	120	100

Źródło : Magazyn ciepła systemowego nr 3/36/2017.

Z analizy powyższych danych wynika, że emisja CO₂ w ciągu 13 lat została zredukowana o ponad 20%, pyły o ponad 70%, dwutlenek siarki o blisko 60%, a tlenki azotu zostały zredukowane o 25%.

Dane powyższe wskazują niewątpliwie, że głównym kierunkiem działania na rzecz ograniczenia emisji trucizn do atmosfery powinno być dążenie do podłączenia jak największej liczby nieruchomości do sieci ciepła systemowego co pozwoli na dalszą redukcję niskiej emisji i znacząco poprawy jakość powietrza.

Żarskie powietrze należy do najgorszych nie tylko w regionie lubuskim, ale także i w kraju. Systematycznie przekraczana jest średniodobowa norma pyłu zawieszonego PM-10, mierzona w stacji monitorującej prowadzonej przez WIOŚ Zielona Góra przy Szymanowskiego w Żarach. Stacja ta zanotowała w 2017 roku 31 przekroczeń dziennych zawartości pyłu (badania manualne), natomiast badania dodatkowych stacji automatycznych wskazują na jeszcze większą ilość przekroczeń – 36. W mieście nie ma automatycznych pomiarów najbardziej niebezpiecznego pyłu PM-2,5. O jego zawartości dowiadujemy się z wielodniowym opóźnieniem. Ze względu na dużą szkodliwość i agresywność tego rodzaju zanieczyszczeń należy dążyć do wzbogacenia w istniejącej stacji monitorującej powietrze o tę funkcję.

Żary są także miastem, w którym stężenie rakotwórczego benzoapirenu jest od 2014 znacznie przekraczane, ostatnio nawet o 300 %. Takie długotrwałe narażanie obywateli może spowodować występowanie chorób nowotworowych. Substancja ta ma tendencję do kumulowania się w organizmie, może uszkadzać nadnercza, wątrobę, układ odpornościowy i krwionośny, upośledza także płodność. Ze względu na obecność w Żarskim powietrzu formaldehydu różnego pochodzenia, powietrze w Żarach jest wciąż złej jakości. Wprawdzie formaldehyd nie jest wymieniany w rozporządzeniu w sprawie dokonywania oceny poziomu substancji w powietrzu i nie posiada określonego normą poziomu dopuszczalnego lub docelowego, to jednak jego stężenie bywa niekiedy większe, niż przyjęty poziom odniesienia (dla roku kalendarzowego – 4 mg/m^3 oraz dla godziny 50 mg/m^3). Z samej tylko produkcji kleju firma KRONOPOL uzyskała od Urzędu Marszałkowskiego w 2017 roku pozwolenie na emisję 6,5 tonu formaldehydu rocznie. Pozwolenie zobowiązuje firmę do badań wód gruntowych na zawartość formaldehydu 1 raz na kwartał i gleby 1 raz na 10 lat. Wiadomo też, że każda ilość tej substancji ujemnie wpływa na zdrowie mieszkańców. Zakłady produkcyjne emitujące te substancje do powietrza powinny partycypować finansowo w ustalaniu dopuszczalnych norm bezpiecznych dla zdrowia. Obecnie obowiązują normy dopuszczenia ustalone przez Marszałka Województwa, które są wyrażone w tonach w ciągu roku, są to więc wielkości nieporównywalne ze stężeniem gazu wyrażonym w $\mu\text{g/m}^3$. Zważywszy jednak na kumulację poszczególnych zanieczyszczeń powietrza w Żarach (pył PM-10, PM-2,5, benzoapiren, jak również formaldehyd) istnieje pilna potrzeba rozbudowy istniejącej stacji monitorującej jakość powietrza w Żarach o dalsze nowe funkcje. Opracowywane przez WIOŚ kolejne programy poprawy jakości powietrza w Żarach jak dotychczas nie przynoszą żadnego rezultatu, a w niektórych przypadkach jakość powietrza znacznie się pogarsza (potwierdza to również raport NIK-u, który badał jakość powietrza w mieście w 2016 r.).

Transport drogowy w powiecie żarskim – pożądane kierunki zmian ***Road transport in the poviatt district - desired directions of change***

Istotne znaczenie dla jakości powietrza w Żarach ma transport drogowy, zarówno osobowy, jak i ciężarowy.

W województwie lubuskim zarejestrowano w 2016 roku 780.303 pojazdów z tego 79.508 w powiecie żarskim (co stanowi 10,2 % ogółu). W Żarach oraz w powiecie żarskim rejestruje się w kwartale od 3.600 do 4.954 pojazdów (brak osobnej ewidencji zarejestrowanych pojazdów osobno dla miasta i powiatu). W województwie lubuskim na 1000 ludności przypada 41 pojazdów (w kraju 35). Większość pojazdów w województwie lubuskim posiada napęd benzynowy - 348.051 sztuk, olejem napędowym zasilane są 187.902 pojazdy, gazem ciekłym - 67.617, gazem sprężonym 87 sztuk, z napędem elektrycznym zaledwie kilka sztuk. Średni wiek samochodów to 15 lat. Powiat żarski posiada najwięcej samochodów spośród wszystkich powiatów ziemskich w województwie lubuskim. Na lubuskim rynku samochodowym dominują auta z silnikami benzynowymi, ich udział w 2017 roku sięgał prawie 70 % (zwiększył się o 1/5 w stosunku do 2016 roku), zwiększa się również udział samochodów o napędzie hybrydowym. W kraju w ciągu pierwszych 11 miesięcy 2017 roku udział samochodów elektrycznych wyniósł niespełna 442, w województwie lubuskim kilka.

Według deklaracji premiera z 2016 roku w Polsce do 2025 roku przybędzie 1 mln pojazdów o napędzie elektrycznym. Deklaracja paryska na rzecz elektromobilności i przeciwdziałania zmianom klimatu podaje, że co 5 pojazd na świecie ma być elektryczny. Według Międzynarodowej Rady Czystego Transportu struktura nowych pojazdów sprzedawanych w UE w 2030 roku powinna wyglądać następująco⁷ :

- samochody benzynowe – 25 %,
- samochody z silnikiem diesla – 9 %,
- samochody hybrydowe – 28 % (silnik elektryczny + jednostka benzynowa) ,
- hybrydy typu PLUG - IN – 18 % (ładowanie z gniazdką),
- samochody elektryczne – 20 %.

W naszym kraju kierowcy aut elektrycznych mają, jak dotychczas (styczeń 2018 r.), do dyspozycji jedynie 330 ładowarek, co jest hamulcem obok ceny pojazdów elektrycznych w dynamicznym rozwoju tej branży (plany przewidują, że za 2 lata punktów ładowania będzie 6.000). Posiadacze samochodów elektrycznych zyskują następujące przywileje (według procedowanego obecnie projektu): będą mogli jeździć po bus pasach, będą mogli parkować za darmo tam, gdzie inni płacą, bądź będą mogli wjeżdżać tam, gdzie nie mogą inne samochody spalinalowe. Ponadto samochody te zostaną zwolnione z akcyzy.

Elektromobilność to także szansa dla samorządów na czyste powietrze w miastach. Miasta będą mogły tworzyć strefy czystego transportu (samochody „stare” będą poruszać się tylko po wyłączonych dzielnicach).

⁷ Według EUROSTAT z stycznia 2018 r.

Dynamiczny rozwój sektora samochodowego w mieście (na 1 rodzinę przypada 1,5 pojazdu samochodowego), powoduje, że aby osiągnąć zakładane efekty zawarte w planie gospodarki niskoemisyjnej do 2020 roku należy :

- ograniczyć ruch kołowy w centrum miasta, w tym również samochody osobowe,
- kontynuować budowę obwodnicy południowej miasta,
- w dalszym ciągu prowadzić budowę bezpłatnych parkingów na obrzeżach miasta,
- w opłatach drogowych bezwzględnie preferować samochody nowe, hybrydowe i elektryczne,
- samochody stare powyżej 15 lat należy corocznie sprawdzać pod kątem sprawności działania katalizatorów.

Nakłady finansowe na ochronę środowiska i wnioski końcowe

Financial expenditures on environmental protection and final conclusions

Dotychczasowe nakłady finansowe na ochronę środowiska były w województwie lubuskim stosunkowo niewielkie. Na ochronę środowiska w regionie wydano zaledwie 18.820.000 zł z tego w powiecie żarskim 1.292.000 zł., co stanowiło prawie 5,5 %. Na ochronę powietrza wydano niespełna 3.900.000 zł.

Dotychczasowe wydatki obciążały głównie budżety miejskie i powiatowe. Trzeba mieć świadomość, że bez znacznego zwiększenia nakładów na poprawę powietrza w Żarach będzie trudno. Środki finansowe są konieczne, nie tylko na poprawę monitoringu jakości powietrza, a także na opracowanie stosownych norm ilościowych, szczególnie do bardzo agresywnych trucizn, np. benzoapirenu czy formaldehydu (trucizna lokalna). Brak większych nakładów w województwie lubuskim i w Żarach na ochronę środowiska, to zgoda na utrzymywanie się wysokich wskaźników zachorowań na nowotwory (w 2015 roku - 362 osoby oraz zgonów z tej przyczyny – 259 osoby w 2015 roku) Dane dotyczą powiatu żarskiego.

Wnioski do ewentualnego wykorzystania w realizacji Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla Miasta Żary

1. W ograniczeniu emisji CO₂ do atmosfery zasadnicze znacznie mają prace ustawodawcze Parlamentu, brak odpowiednich uregulowań prawnych np. ustawy o jakości paliwa stałego czy o odnawialnych źródłach energii (prosumenci) nie sprzyjają pełnej realizacji programów poprawy jakości powietrza.
2. Kumulacja stężeń różnych gazów zanieczyszczających atmosferę w Żarach nakazuje pilną konieczność rozszerzenia monitoringu jakości powietrza w Żarach, jak również ich zmodyfikowania (podawanie do powszechnej wiadomości).
3. Brak ustawowych norm na dopuszczalną emisję trujących gazów znacząco utrudnia nie tylko walkę (przeciwdziałanie z nimi), ale także właściwą edukację społeczeństwa (wartości odniesienia nie są tożsame z poziomem stężenia).
4. Ze względu na trudną sytuację miasta Żary należy bezzwłocznie zwiększyć nakłady finansowe na ochronę powietrza, bowiem dotychczasowe wysiłki w tym

kierunku są niewystarczające (większa partycypacja zakładów pracy w profilaktykę).

5. W związku ze spodziewanym dużym tempem wzrostu ilości samochodów w Żarach konieczne jest ograniczenie ruchu kołowego w centrum Żar, a także zmiana struktury pojazdów.

Literatura

Bibliography

Analiza stężeń formaldehydu uzyskanych w latach 2012-2017 na wybranych stacjach pomiarów jakości powietrza województwa lubuskiego. WIOŚ w Zielonej Górze, ul. Siemierackiego 10.

Kupczewska - Dobecka M. „*Formaldehyd. Podstawy i metody oceny środowiska pracy*”, nr 3/57, 2008.

Hałabura S. „*Efektywność energetyczna a ubóstwo energetyczne w budownictwie wielorodzinny*”. Fundacja na rzecz czystej energii. Poznań 2018 r.

Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla gminy miejskiej Żary (30 grudnia 2014 r.). Żary, lubuskie.

Roczna ocena jakości powietrza w województwie lubuskim. Zielona Góra.

Średniookresowa ocena wdrażania Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Żary na lata 2014 – 2020

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego opracowania jest średniookresowa ocena skuteczności realizacji celów i założeń Planu Gospodarki Niskoemisyjnej dla miasta Żary. Plan ten został uchwalony i przyjęty do realizacji przez władze miasta w grudniu 2014 r. (upłynęło więc 50 % czasu - to dobra okazja do przeprowadzenia średniookresowej oceny). W niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione dotychczasowe rezultaty jego wdrożenia, a także zostaną przedstawione autorskie kierunki do dalszego ewentualnego wykorzystania.

Mid-term evaluation of implementation Low-carbon Economy Plan for the city of Żary 2014 – 2020

Summary

The subject of this study is the mid-term assessment of the effectiveness of achieving the goals and objectives of the Low-Emission Economy Plan for the city of Żary. This plan

was adopted and adopted for implementation by the city authorities in December 2014 (50% of the time elapsed - this is a good opportunity to conduct a mid-term review). This report will present the results of its implementation so far, and will also present original directions for further possible use.

NATALIA ORLOVSKA

Chmielnicki Uniwersytet Narodowy

Аналіз фінансової стійкості на основі комплексної діагностики фінансово-економічного стану підприємства

Analiza stabilności finansowej na podstawie kompleksowej diagnostyki kondycji finansowej i ekonomicznej przedsiębiorstwa

Аналіз досліджень

Analiza badan

Фінансова стійкість підприємства це умови, за яких, суб'єкт господарювання має здатність функціонувати, розвиватись, зберігати фінансову рівновагу своїх активів і пасивів у змінному внутрішньому і зовнішньому середовищі. На думку, економіста Г.В. Савицька, «фінансова стійкість є внутрішньою стороною фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну платоспроможність у тривалій перспективі, в основі якої лежить збалансованість позитивних і негативних грошових потоків, де зовнішнім проявом фінансового стану підприємства є поточна платоспроможність» [1].

Стабільність діяльності будь-якого підприємства на отримання прибутку. Тому, за умов кризи необхідно розробити стратегію фінансової стійкості, яка надасть можливість забезпечити підприємству здатність накопичити достатню кількість коштів, функціонувати.

Діагностика фінансово-економічного стану підприємства проводиться для того, щоб виявити резерви підвищення рентабельності виробництва, зміцнення комерційного розрахунку як основи та стабільної роботи підприємства та виконання ним зобов'язань перед контрагентами, бюджетом, банками. Своєчасна і об'єктивна діагностика фінансово - економічного стану підприємства має велике значення, оскільки кожен власник повинен бачити потенційні можливості збільшення прибутку підприємства, а їх можна виявити тільки своєчасно і об'єктивно проаналізувавши економічно - фінансовий стан підприємства [2].

Слід зазначити, що оцінку економічного та фінансового стану можна об'єктивно здійснити не через один, навіть найважливіший, показник, а тільки за допомогою комплексу, системи показників, що детально й усебічно характеризують господарське становище підприємства, тому що фінансовий стан підприємства формується в процесі всієї його виробничо-господарської діяльності [3].

Комплексна економічна оцінка є характеристикою, яку отримують за одночасного й узгодженого вивчення сукупності параметрів, які відображають всі або більшість аспектів зміни та розвитку економічних явищ і процесів. Вона містить загальні висновки про результати діяльності об'єкта дослідження. Складність комплексної економічної оцінки полягає у тому, що за багатокритеріального аналізу (багатофакторних систем) важко виокремити узагальнюючий показник — критерій оцінки, а витрати на проведення аналітичних робіт часто не покриваються їх результативністю. Є також перешкоди методологічного й організаційного характеру.

Завдання комплексної економічної оцінки зводяться до визначення інтегрального параметра на основі агрегування різних способів кількісного й якісного аналізу, наприклад, коли виникає завдання підведення підсумків роботи об'єкта господарювання за рік, загальної оцінки виконання бізнес-плану тощо.

Для комплексного аналізу фінансового стану підприємства необхідно оцінити тенденції найбільш загальних показників, які з різних сторін характеризують фінансовий стан підприємства.

Комплексний аналіз спирається на систему узагальнюючих економічних показників, що характеризують кінцеві результати виробничо-господарської діяльності підприємства та містить такі блоки [4]:

- попередній огляд здійснюється за найважливішими узагальнюючими показниками, що характеризують загальні результати діяльності підприємства. При цьому першочергова увага приділяється плановим показникам. Важливе значення мають і фондоутворюючі показники, прийняті за бази при відрахуваннях у фонди економічного стимулювання;
- аналіз організаційно-технічного рівня та інших умов виробництва. Сукупність показників цього блоку визначає ступінь використання виробничих ресурсів (продуктивність праці, фондовіддачу основних фондів, матеріаловіддачу предметів праці), а також інші показники економічної ефективності: якість, собівартість, прибутковість продукції, оборотність виробничих фондів, рентабельність виробничо-господарської діяльності, фінансовий стан;
- аналіз використання основних фондів і обладнання. Основні показники фондовіддача і фондомісткість, середня вартість основних виробничих фондів, амортизаційні відрахування;
- аналіз використання матеріальних ресурсів, у тому числі матеріаловіддача, вартість витрачених предметів праці за період;
- аналіз використання праці і заробітної плати - середня продуктивність праці на одного працюючого, середня чисельність працюючих, загальний фонд заробітної плати промислово-виробничого персоналу, середня зарплата на одного працюючого;
- аналіз обсягу, структури і якості продукції, робіт і послуг, де узагальнюючим показником є вартість реалізованої товарної продукції, вартості робіт і послуг в оптових цінах підприємства;

- аналіз собівартості продукції - повна собівартість реалізованої товарної продукції;
- аналіз величини і структури авансованих фондів – середня вартість основних виробничих фондів, фондівіддача основних виробничих фондів, оборотність нормованих оборотних коштів, загальна фондівіддача виробничих фондів;
- аналіз прибутку і рентабельності - балансовий прибуток;
- аналіз фінансового стану і платоспроможності - оборотність виробничих фондів;
- аналіз рентабельності фінансової діяльності - відношення прибутку від реалізованої продукції до собівартості продукції;
- узагальнююча оцінка ефективності роботи й аналіз економічного стимулювання.

Наведена схема здійснення комплексного економічного аналізу на підприємстві показує, що функції аналізу на підприємстві в сучасних умовах господарювання істотно розширюються. І пов'язане це розширення насамперед з суттєвою зміною галузі управлінської діяльності на підприємстві, об'єктивною потребою якої стала необхідність самостійного планування своєї діяльності. Причому не тільки виробничої, а, у першу чергу, фінансової діяльності. Зміна цілей і пріоритетів у функціонуванні підприємств, зміна самої системи управління підприємств, а також цілий ряд інших факторів уплинули як на застосовувані методи і способи аналізу, так і на організацію самої аналітичної роботи на підприємстві, основним напрямком удосконалювання якої усе більш стає комплексний підхід і аналіз фінансової і виробничо-економічної діяльності підприємства.

Створення ефективної системи управлінського обліку, відпрацьовування сучасних методів оцінки й аналізу ефективності господарської діяльності підприємства - це ті першочергові задачі, вирішення яких забезпечує істотне поліпшення функціонування підприємства, що дуже актуально для гнітючого становища більшості підприємств України.

Усі вище зазначені показники можна поєднати для наочності в одну аналітичну таблицю 1.

Таблиця 1. Класифікація та порядок розрахунку основних показників оцінки фінансового стану підприємства¹

№ п/п	Показники оцінки	2014	2015	2016	2016/2014, %
1	2	3	4	5	6
1.	Показники оцінки майнового стану підприємства				
1.1	Сума господарських коштів, які є в розпорядженні підприємства	88757	91999	87193	98,23
1.2	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,4842	0,5018	0,5215	107,70

¹ Таблиця розроблена на основі комплексного аналізу фінансового стану підприємства і фінансової звітності ПП підприємство «КМ-Поділля» за 2014-2016 рр.

1.4	Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,0034	-	0,0101	296,9079
1.5	Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,0187	0,0000	0,0446	238,2957
2.	Показники прибутковості				
2.1	Головний показник прибутковості	0,3436	1,7283	0,0390	11,3475
2.2	Прибутковість активів	0,3436	1,7283	0,0390	11,3475
2.3	Обертання необоротних активів	0,4487	0,3810	0,5565	124,0227
2.4	Прибутковість операційної діяльності	3,9530	6,4721	0,6195	15,6722
3.	Показники ліквідності та платоспроможності				
3.1	Величина власного капіталу	68302	69915	69747	102,1156
3.2	Маневреність грошових коштів	0,0015	0,0022	0,0055	375,2299
3.3	Коефіцієнт покриття загальний	0,4663	0,7340	0,8078	173,2225
3.4	Коефіцієнт поточної ліквідності	0,1276	0,2795	0,1249	97,8859
3.5	Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможність)	0,0049	0,0070	0,0222	449,2553
3.6	Частка оборотних коштів у активах	0,1075	0,1762	0,1616	150,3909
3.7	Частка запасів в оборотних активах	0,7264	0,6192	0,8454	116,3822
3.8	Частка власних оборотних коштів у покритті запасів	-1,5754	-0,5854	-0,2814	17,8642
3.9	Коефіцієнт покриття запасів	1,3767	1,6151	1,1829	85,9238
3.10	Коефіцієнт критичної оцінки	0,1276	0,2795	0,1249	97,8859
3.11	Період інкасації дебіторської заборгованості	24,6929	72,6308	13,3725	54,1550
3.12	Тривалість кредиторської заборгованості	107,8663	119,534 0	75,9118	70,3758
3.13	Співвідношення довгострокових зобов'язань кредиторам та довгострокових джерел фінансування (коефіцієнт довгострокових зобов'язань)	1,0000	1,0000	1,0000	100,0000
3.14	Співвідношення грошових потоків та заборгованості кредиторам	6,3879	5,8134	6,7113	105,0639
3.15	Співвідношення грошових потоків та довгострокових зобов'язань кредиторам	3,0742	2,0793	2,8198	91,7254
3.16	Співвідношення нерозподіленого прибутку до всієї суми активів	0,0159	0,0315	0,0313	197,5826
3.17	Обертання матеріальних запасів	2,3708	1,1289	1,3649	57,5725
4.	Показники фінансової стійкості та стабільності підприємства				
4.1	Коефіцієнт автономії (незалежності)	0,7695	0,7600	0,7999	103,9473
4.2	Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів	0,2305	0,2400	0,2001	86,8195
4.3	Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	0,2305	0,2400	0,2001	86,8195
4.4	Коефіцієнт маневреності власних	0,1397	0,2318	0,2021	144,6800

	коштів				
4.5	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	0,8865	0,7950	0,8098	91,3423
4.6	Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,7695	0,7600	0,7999	103,9473
4.7	Коефіцієнт фінансової залежності	1,2995	1,3159	1,2501	96,2026
4.8	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,2305	0,2400	0,2001	86,8195
5.	Показники рентабельності підприємства				
5.1	Рентабельність продажу	0,0086	0,0012	0,0391	455,5148
5.2	Рентабельність основної діяльності	0,0093	0,0015	0,0489	526,6171
5.3	Рентабельність власного капіталу	0,0045	0,0005	0,0228	510,5111
5.4	Період окупності власного капіталу	223,9410	2056,32 35	43,8660	19,5882
5.5	Рентабельність усього капіталу підприємства	0,0034	0,0004	0,0182	530,6624
6.	Показники ділової активності				
6.1	Загальне обертання капіталу	0,4005	0,3139	0,46 65	116,4973
6.2	Обертання мобільних коштів	3,7261	1,7816	2,88 63	77,4630
6.3	Обертання матеріальних оборотних коштів	3,7261	1,7816	2,88 63	77,4630
6.4	Обертання готової продукції	18,5023	4,8937	6,43 32	34,7695
6.5	Обертання дебіторської заборгованості	14,1945	4,8421	25,1 093	176,8944
6.6	Середній строк обороту дебіторської заборгованості	25,3620	74,3486	14,3 373	56,5309
6.7	Обертання кредиторської заборгованості	1,7376	1,3076	2,33 16	134,1833
6.8	Середній строк обороту кредиторської заборгованості	207,1800	275,304 4	154, 400 8	74,5249
6.9	Фондовіддача необоротних активів	0,44867	0,38102	0,55 645	124,0227
6.10	Обертання власного капіталу	0,5204	0,4130	0,58 32	112,0734

Аналізуючи вище наведену таблицю необхідно зазначити:

1. Показники оцінки майнового стану підприємства характеризуються: Сума господарських коштів, які є в розпорядженні підприємства зменшилась за 2 роки на 2 %. Коефіцієнт зносу становить майже 50 %, на що потрібно вже звернути увагу керівництву. Оновлення основних фондів за три роки збільшилось на 196,9079 % при цьому майже ідентичне є вибуття основних фондів 138,2957 %. Тобто є значний рух основних фондів за три роки.

2. Показники прибутковості підприємства характеризуються: Прибутковість активів характеризує, що в 2014 році значення було низьким, що є свідченням консервативної кредитної політики, в 2015 році показник становив 1,7283 - свідчить про вдалий розпорядженні активами і нажалі у 2016 році ситуація знов погіршилась. Обертання необоротних активів за три роки покращилось на 24,0227 %. Прибутковість операційної діяльності катастрофічно зменшився за три роки на 84,33 %, що свідчить про погану операційну діяльність підприємства.
3. Показники ліквідності та платоспроможності підприємства характеризуються: Власний капітал за три роки збільшився на 2,1156 %, що є незначною, але все-таки позитивною тенденцією. Коефіцієнт покриття загальний має позитивну тенденцію зростання і за три роки збільшився на 73,2225 %, це є позитивним фактором але в ідеалі показник має бути більше 1, а в 2016 році він становив 0,81. Коефіцієнт абсолютної ліквідності за три роки збільшився на 349,2553 %. Оптимальний рівень коефіцієнта $\epsilon \geq 0,5$ в 2016 році даний показник становив 0,02, підприємству треба підвищувати свою ліквідність бо в даному випадку воно неліквідне. Коефіцієнт покриття запасів перевищує 0,6-0,8, це свідчить що поточний фінансовий стан підприємства вважається достатньо стійким.
4. Показники фінансової стійкості та стабільності підприємства характеризуються: Коефіцієнт автономії у 2016 році становила 0,7999 так, як нормальне значення показника знаходиться на рівні 0,5, тобто $Ka \geq 0,5$ то у випадку нашого підприємства його значення позитивне. Коефіцієнт співвідношення позикових та власних коштів становить в середньому за три роки 0,20-0,23. Нормальне обмеження — $K_{пв} \leq 1$. Коефіцієнт маневреності власного капіталу збільшився за три роки на 44,68 % і в 2016 році становив 0,2. Значення цього показника може змінюватися залежно від структури капіталу і галузевої належності підприємства (норматив - 0,4 ... 0,6). Коефіцієнт концентрації власного капіталу в 2016 році становив 0,79 і за три роки збільшився на 3,94 %. Чим вище значення цього показника, тим більш фінансово стає підприємство, стабільне і незалежне від зовнішніх кредиторів. Коефіцієнт фінансової залежності зменшився 3,8 % за три роки і у 2016 році становив 1,25 Зростання цього показника в динаміці означає збільшення частки позичених коштів у фінансуванні підприємства. Якщо його значення наближається до одиниці (або 100%), то це означає, що власники повністю фінансують своє підприємство. Коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів за три роки зменшився на 13,28 %, що є позитивним фактором, адже зростання цього показника в динаміці - негативна тенденція, яка означає, що підприємство дедалі більше залежатиме від зовнішніх інвесторів. Коефіцієнт фінансової залежності зменшився на 3,8 % за три роки, але в даному випадку він більше одиниці. Якщо його значення наближається до одиниці (або 100 %), то це означає, що

власники повністю фінансують своє підприємство, якщо перевищує одиницю - навпаки.

5. Показники рентабельності підприємства характеризуються: Усі показники рентабельності для успішного функціонування підприємства повинні мати тенденцію збільшення, можемо визначити дуже позитивні зміни в показниках рентабельності за останні три роки, хоча самі значення рентабельності дуже низькі. Рентабельність власного капіталу за три роки зросла на 410,51 %, що є позитивним фактором, але сам показник дуже низький і на 2016 рік становив 0,0228 – це дуже низький показник.
6. Показники ділової активності характеризуються: Коефіцієнт загальної оборотності капіталу збільшився за три роки на 16,49 %. Зростання цього показника означає прискорення кругообігу засобів підприємства або зростання цін (у випадку зниження рентабельності). Коефіцієнт обертання власного капіталу збільшився на 12,07 % , але показник менше 1 в районі 0,5. Якщо він надто високий (що означає помітне перевищення рівня реалізації над вкладеним капіталом), це спричинить збільшення обсягу кредитних ресурсів і уможливить досягнення межі, за якою кредитори беруть більшу участь в бізнесі, ніж власники компанії. Низький показник свідчить про бездіяльність частини власних коштів.

Висновки

Wnioski

Формування фінансової стійкості є однією з першочергових задач ефективного, безперервного функціонування підприємства.

Тому, формування фінансової стійкості підприємства забезпечується комплексним аналізом всієї фінансово-господарської діяльності, і, відповідно, розробкою раціональної системи управління фінансами.

Комплексна система управління фінансами передбачає взаємозв'язок, послідовність та узгодженість всіх взаємозв'язків підприємства на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

Зважаючи на вище аналізоване підприємство, слід зауважити, що в загальному підприємство є в задовільному стані, з тенденцією до зниження рівня основних показників. В такому випадку, підприємству необхідно змінити стратегію фінансово-економічної діяльності, тому що, за виникненням впливу негативних зовнішньо-економічних факторів на його функціонування буде ймовірно банкрутство.

Отже, здійснивши діагностику фінансово-економічного стану підприємства, можна запропонувати шляхи, щодо його поліпшення.

Для зміцнення рівня фінансової стійкості необхідно, перш за все, усунути неплатоспроможність підприємства, шляхом збільшення величини грошових активів, які в свою чергу, забезпечать покриття поточних зобов'язань та зменшать суми поточних зовнішніх та внутрішніх фінансових зобов'язань. Відповідно, для

прискорення економічного зростання слід змінити фінансову стратегію функціонування підприємства. Для збільшення показників рентабельності, будь-якому підприємству треба нарощувати обсяги виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг, здійснювати заходи щодо підвищення продуктивності праці своїх працівників, зменшувати витрати на виробництво (реалізацію) продукції, тобто знижувати її собівартість, з максимальною віддачею використовувати потенціал, що є в розпорядженні підприємств, в тому числі і фінансові ресурси, грамотно будувати договірні відносини з постачальниками, посередниками, покупцями. І нарешті, щоб покращити показники ліквідності та платоспроможності, необхідно виважено здійснювати управління запасами з метою оптимізації їх і матеріалів незавершеного виробництва, готової продукції, проводити аналіз активів підприємств з метою виявлення збільшення дебіторської заборгованості, здійснювати планування та прогнозування фінансової діяльності підприємств, проводити контроль виконання фінансових планів.

Список літератури

Literatura

- Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. Посіб. – К.: Знання, 2004. – 654 с.
- Александрова О.М. Сучасний стан та проблеми ринку одягу в Україні / О.М. Александрова // Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – 2015. – №24. – С. 8-19.
- Грищенко О. В. Анализ и диагностика финансово - хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие / О. В. Грищенко. - Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2000. - 112 с.
- Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу: підручник/А.Д. Шеремет. - М.: ИНФРА-М, 2011. - 456 с.
- Лахтіонова Л. А. Аналіз фінансової стійкості суб'єктів підприємницької діяльності: монографія / Л. А. Лахтіонова. – К. : КНЕУ, 2011. – 880 с.
- Білик М.Д. Фінансовий аналіз: навч. посібн. / М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М.Причуляк, Н.Ю. Невмежицька. – К.: Вид-во КНЕУ, 2005. – 592 с.
- Павловська О.В. Фінансовий аналіз: Навч.-метод. посіб. для самост.вивч. дисц./ О.В.Павловська, Н.М . Причуляк, Н.Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2002. – 388 с.
- Тарасенко Н.В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства: Посібник / За ред. М.Г. Чумаченка /, 2000. – 344с.
- Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навчальний посібник / [Електронний ресурс]. /Терещенко О. О./ Фінансова діяльність

суб'єктів господарювання : Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 554 с. Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/821/56/>

Stabilność finansowa przedsiębiorstwa a jego model biznesu. dr Adam Jabłoński Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu przyrodniczo-humanistycznego w Siedlcach, nr 104, seria: Administracja i Zarządzanie, 2015.

Аналіз фінансової стійкості на основі комплексної діагностики фінансово-економічного стану підприємства

Постановка проблеми

Сучасний стан вітчизняної економіки України супроводжується постійними змінами, реформами, посиленням економічної глобалізації, зростанням невизначеності та мінливості умов господарювання, які вимагають від суб'єктів господарювання швидкої та гнучкої реакції на зміну чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Усе це спонукає до оговорення і впровадження механізмів управління, які даватимуть змогу сприйняти зміни, ідентифікувати їх і забезпечити відповідну адаптацію господарської, фінансової та інвестиційної діяльності. Згідно зазначених вище вимог ціллю статті є доцільним визначення підходу щодо управління фінансовою стійкістю підприємства.

За умов кризи та її наслідків фінансова стійкість підприємства, є досить важливим питанням управлінні підприємством.

Analiza stabilności finansowej na podstawie kompleksowej diagnostyki kondycji finansowej i ekonomicznej przedsiębiorstwa

Streszczenie

Nowoczesny stan ukraińskiej gospodarki ulega ciągłym zmianom, trwają reformy, wzrost globalizacji gospodarczej, zwiększenie niepewności i zmienności warunków zarządzania w ekonomii. Przed podmiotami gospodarczymi staje wyzwanie szybkiej i elastycznej reakcji na zmiany czynników otoczenia zewnętrznego i wewnętrznego. Wszystko to skłania do dyskusji i wprowadzenia mechanizmów zarządzania przedsiębiorstwami, które pozwolą im zaakceptować zmiany, zidentyfikować je, oraz zapewnić odpowiednią ich adaptację do działalności gospodarczej, finansowej i inwestycyjnej. Zgodnie, z wymienionymi wyżej wymaganiami, celem artykułu jest określenie podejścia do zarządzania finansową stabilnością przedsiębiorstwa.

W warunkach kryzysu i jego konsekwencji w działaniach przedsiębiorstw, stabilność finansowa jest bardzo ważną kwestią w zarządzaniu.

TOMASZ PIASECZNY

Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu

Wpływ nowego współdziałania jednostek samorządu terytorialnego¹ na ekonomikę turystyki i rekreacji na przykładzie Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej

The influence of a new cooperation of the territorial self-government units on the economy of tourism and recreation on the basis of Functioning Area of Konin Agglomeration

Wprowadzenie

Introduction

Władze 16 j.s.t., w tym 15 gmin i powiatu konińskiego, utworzyły aglomerację konińską². W maju 2012 r. podpisano list intencyjny o utworzeniu Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej³. Myślą przewodnią, było m.in. zwiększenie możliwości pozyskiwania środków pomocowych przez samorządy wielkopolski wschodniej. W wymiarze ekonomicznym jest to budowanie przewagi konkurencyjnej. Opracowano programy sektorowe, w tym: „Strategia rozwoju turystyki wraz z programem rozwoju komunikacji rowerowej”⁴.

Utworzenie aglomeracji konińskiej ma wizjonerski charakter, gdyż pozwala współpracować j.s.t. w jednym z większych funkcjonalnych obszarów subregionalnych w kraju⁵. Struktura podziału administracyjnego OFAK nie oddaje charakteru funkcjonalnego gmin, a nawet ich części ze względu na występujące i przenikające się wzajemnie funkcje gospodarcze w każdej z nich. Nastęcza to problemy wśród samych badaczy, np. według identyfikacji typów gmin funkcjonalnych w powiecie konińskim J. Bańskiego⁶ - jedna gmina jest typowo rolnicza, a dziewięć to obszary z przewagą funkcji rolniczej. W tym kontekście bardziej wnikliwej identyfikacji dokonał autor w dysertacji

¹ skrót j.s.t. – autor będzie używał w tym artykule w odniesieniu do jednostek samorządu terytorialnego.

² Aglomeracja konińska powstała w 2012 r. Utworzyły ją 16 j.s.t., w tym 15 gmin: miasto Konin, 5 gmin miejskich: Golina, Kleczew, Rychwał, Ślesin, Sompolno, 9 gmin wiejskich: Grodziec, Kazimierz Biskupi, Kramsk, Krzymów, Rzgów, Skulsk, Stare Miasto, Wilczyn, Wierzbinek i powiat koniński.

³ W dalszej części artykułu, autor będzie używał skrótów – OFAK.

⁴ Aglomeracja konińska/g danych GUS, ma obszar 1660,55km², zamieszkała jest przez ok. 205 tys. mieszkańców, podzielona jest na 296 sołectw i 488 miejscowości wiejskich i 5 miejskich oraz miasto Konin.

⁵ źródło: www.powiat.konin.pl

⁶ J. Bański, *Geografia rolnictwa Polski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s.28.

doktorskiej⁷, gdzie zidentyfikował gminy powiatu konińskiego dzieląc je na trzy grupy, jako: rolnicze, rolniczo – turystyczne oraz rolniczo - turystyczno - przemysłowe. Podkreślić należy znaczące oddziaływanie w sferze gospodarczej i ekonomicznej na obszar całej Aglomeracji obecnie pięciu gmin - tzw. kopalnianych - oraz przemysłu miasta Konin⁸ i infrastruktury pozostałej po funkcji stolicy województwa konińskiego do 1 stycznia 1999 r. Poddając analizie ekonomikę turystyki i rekreacji w OFAK autor przeprowadził badania teoretyczne i empiryczne. Poddano badaniu dokumenty programowe na szczeblu krajowym i regionalnym oraz lokalnym. Autor dokonał analizy uwarunkowań ekonomicznych stanu istniejącego turystyki i rekreacji oraz możliwości ich rozwoju również w kontekście implikacji o środki pomocowe z różnych źródeł. Przedstawiono ekonomiczne możliwości rozwojowe turystyki i rekreacji w OFAK z elementami przedsiębiorczości w analizie SWOT.

Uwarunkowania ekonomiczne Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej w literaturze przedmiotu i dokumentach programowych

The economical condition of Functioning Area of Konin Agglomeration in literature and program documents

W ujęciu społeczno – ekonomicznym turystykę i rekreację można rozpatrywać w aspekcie wynikającym z jej istoty, jak i dziedzin, które wywierają wpływ na sferę przeżyć, motywacji, ale również kształtowanie świadomości człowieka spowodowanych oświatą, wychowaniem oraz kulturą. Obowiązki władz samorządowych w obszarze kultury reguluje art. 6 Konstytucji RP, z którego wynika, iż „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”⁹. Ten zapis, jak i podstawowe cele państwa dotyczące kluczowych obszarów społeczno – ekonomicznych stanowią inspirację do jego finansowego zaangażowania również w odniesieniu do turystyki i rekreacji. „Turystyka to przede wszystkim świadome działanie jednostki, ukierunkowane na wartości. Będąc podróżą w czasie i przestrzeni, jak również cechą ludzkiej kondycji, motywem doznawania poznawczo-emocjonalnych przeżyć”¹⁰. Celem turystyki i rekreacji jest zaspokojenie zróżnicowanych potrzeb (psychofizycznych, duchowych, społecznych) turystów - jak implikuje E. Karczewski¹¹. Można przyjąć, że turystyka i rekreacja to przemieszczania się osób z jednego miejsca do drugiego będącego poza rejonem ich zamieszkania. Miejscowość odwiedzana powinna mieć odpowiednio wyposażoną bazę umożliwiającą rekreację i wypoczynek, a samo zjawisko turystyki i rekreacji jako wartość

⁷ T. Piaseczny, *Zadania samorządu gminnego w kształtowaniu rozwoju gospodarki lokalnej na przykładzie gmin powiatu konińskiego*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2005, s. 15.

⁸ Gminy na których działa KWB Konin to: Kleczew, Ślesin, Sompolno, Kramsk, Wilczyn. Praktycznie KWB nie wydobywa już w Kazimierzu Biskupim, ma rozpocząć odkrywkę w Wierzbinku. W mieście Konin działają dwie elektrownie ZE PAK.

⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483.

¹⁰ K. Przeclawski, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis Kraków 1997, s. 31.

¹¹ E. Karczewski, *Wpływ aktywności turystycznej na równowagę duchową i zdrowie człowieka*, Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie, Warszawa 2014, s. 80.

ekonomiczna (złoty przemysł) obejmuje wiele kategorii usług wpływając na wielkość dochodów jednostek samorządu terytorialnego, jak i PKB.

Wielu autorów definiuje turystykę i rekreację w zgodzie z definicją Światowej Organizacji Turystyki¹², która stwierdza, że jest to: ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, zawodowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem, z wyłączeniem wyjazdów, w których głównym celem jest aktywność zarobkowa, jest to forma czynnego wypoczynku poza miejscem zamieszkania¹³. Badając turystykę i rekreację jako zjawisko przestrzenne, społeczno – kulturowe, oraz gospodarcze pod kątem ich uwarunkowań ekonomicznych należy uwzględnić zaangażowania środków finansowych pochodzących z budżetu państwa, samorządów terytorialnych na dziedzinę ją wspierające – jak i – działalność gospodarczą o charakterze dochodowym. W powyższym kontekście można przyjąć, że pierwszy wymiar stanowi swoistą subwencję turystyczną w sferze specyficznej konsumpcji, dzięki której możliwa jest realizacja działań bezpośrednich w sferze biznesu turystyczno - rekreacyjnego. Uwzględniając w pierwszej kolejności rolę państwa i samorządów terytorialnych w zakresie wspierania turystyki i rekreacji, należy zaznaczyć, że polega ona na finansowaniu dziedzin tworzących warunki do jej rozwoju, takie jak: wydatki na turystykę, hotele i gastronomię, oświatę oraz kulturę.

Chcąc zidentyfikować, określić i dokonać pomiaru wpływu rozwoju turystyki i rekreacji na ekonomikę gospodarki jednostek samorządowych Aglomeracji Konińskiej staje się niezbędne poddanie analizie strategicznych dokumentów krajowych¹⁴, regionalnych¹⁵, lokalnych¹⁶ oraz statystycznych¹⁷. Jako integralny element artykułu autor założył analizę poszczególnych czynników składających się na uwarunkowania i elementy rozwoju gospodarczego, odnoszących się do ekonomicznej roli czy wpływu turystyki i rekreacji na rozwój gospodarczy gmin Aglomeracji Konińskiej. Należy wyraźnie rozróżnić wpływ dokumentów dotyczących sfery egzogenicznej od sfery endogenicznej - wynikający z faktu - że na opracowanie dokumentów egzogenicznych beneficjenci Aglomeracji Konińskiej nie mają wpływu lub mają wpływ niewielki. Natomiast dokumenty endogeniczne opracowują sami beneficjenci (strategie rozwoju, plany zagospodarowania przestrzennego) lub tworzą je pośrednio, jako dane statystyczne, wytwarzane przez Urzędy: Statystyczne i Pracy. Dane statystyczne pokazują stan faktyczny danej organizacji,

¹² World Tourist Organization WTO.

¹³ ONZ – WTO, *terminologia turystyczna, Zalecenia*, 1995, s. 5, R. Łazarek, *Ekonomika turystyki*, WSE, Warszawa 2004, s. 12-13 i S. Lisiecki, *Ruch turystyczny z RFN do Polski*, Poznań 1981, s.7 oraz <http://pl.wikipedia.org/wiki/Turystyka>,

¹⁴ Ponadregionalne: Strategia Rozwoju Kraju 2020, Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020, Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2020.

¹⁵ Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego z 2010r., Regionalna Strategia Innowacji dla Wielkopolski na lata 2010 – 2020.

¹⁶ Studium rozwoju gospodarczego Obszaru Funkcjonalnego, strategii rozwoju gmin i powiatu konińskiego, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin..

¹⁷ dane statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego, Geoportalu Państwowego Instytutu Geologicznego , Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu, Powiatowego Urzędu Pracy w Koninie.

w tym, m.in. efekty działalności jej władz. W celu uzyskania efektu porównawczego dokonano analizy w obszarach badawczych:

a) w sferze egzogenicznej

W Strategii Rozwoju Kraju 2020 zwrócono uwagę na istniejące ryzyka w wymiarze globalnym dotyczące, m.in. niestabilności rynków finansowych oraz degradacji środowiska w wymiarze ekologicznym¹⁸. Podkreślono, że istotnymi instrumentami ekonomicznymi będzie wzrost finansowania działań rozwojowych ze środków krajowych publicznych, gdzie należy powiązać wydatki z efektami. Zakłada się, że rozwój transportu i infrastruktury znacznie ograniczy bariery rozwojowe i wzmocni konkurencyjność gospodarki. Stosowanie inżynierii finansowej – poręczenia, preferencyjne kredyty, pożyczki oraz instrumenty kapitałowe w formie różnych funduszy – powinny wzmocnić i rozwinąć partnerstwo publiczno – prywatne. Dla obszaru OFAK zawarto kierunkowe możliwości interwencji horyzontalnej w cele lokalne „przez lepsze ukierunkowanie środków publicznych zostaną wzmocnione specyficzne dla danego terytorium/obszaru procesy rozwojowe”¹⁹.

Z inicjatywy, m.in. samorządu Województwa Wielkopolskiego opracowano Strategię Rozwoju Polski Zachodniej²⁰ jako strategię ponadregionalną. Wielowymiarowa współpraca oparta została na współpracy rządowo – samorządowej w pięciu województwach²¹ zgodnie z założeniem: „współpraca wewnątrz, by konkurować na zewnątrz, doprowadzi do zwiększenia konkurencyjności makroregionu w wymiarze europejskim”²². Dane dotyczące PKB²³ wskazują, że w czołówce w kraju jest Wielkopolska w dziedzinach związanych z turystyką i rekreacją, m.in.: handel, transport, zakwaterowanie gastronomia, informacja. Podkreślono, że Wielkopolska to jeden z najbardziej atrakcyjnych rejonów turystycznych w Polsce, przywołując „klamrę spinającą pasy pojezierzy, a także zwarte i rozległe kompleksy leśne, różnorodne dziedzictwo kulturowe, obejmujące zarówno kompleksy pałacowo – parkowe, zamki i dwory, założenia fortyfikacyjne i militarne w tym obiekty twierdzy Poznań”²⁴. Wśród wyzwań rozwojowych i kierunki interwencji przewidziano „pełniejsze wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych makroregionu do rozwoju turystyki”²⁵. Wśród ekonomicznych podstaw finansowania elementów rozwojowych, w tym turystyki wymieniono środki Unii Europejskiej, środki publiczne oraz prywatne.

Regionalna Wielkopolska 2020²⁶ wskazuje, że „jest regionem o dużym potencjale przyrodniczym, szczególnie w aspekcie turystyki wiejskiej i agroturystyki (..)”.²⁷ W strategii

¹⁸ Uchwała nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kraju 2020, Dz.U. 2009 r. Nr 84, poz. 712 z późn. zm.

¹⁹ Strategii Rozwoju Kraju 2020, s. 27.

²⁰ Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020 r. (stosowany skrót SRPZ), Przyjęta przez Radę Ministrów do 2020, <http://polskazachodnia2020.pl/aktualnosci.html>.

²¹ dolnośląskie, lubuskie, opolskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie.

²² SRPZ, s. 10.

²³ Wartość dodana brutto wg rodzajów działalności województw w 2011 (ceny bieżące), GUS 2014.

²⁴ SRPZ, s. 24.

²⁵ SRPZ, s. 39.

²⁶ Załącznik do uchwały NR XXIX/559/12 Sejmiku Samorządowego Województwa Wielkopolskiego z dnia 17 grudnia 2012, Zarząd Województwa Wielkopolskiego, WIELKOPOLSKA 2020, zaktualizowana Strategia Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku, Poznań 17 grudnia 2012.

wskazuje się, że lasy są źródłem wielorakiej aktywności mieszkańców, w tym turystyki i rekreacji. W turystyce i rekreacji upatruje się szans konkurencyjnych dla regionów Europy. W przedsięwzięciach wymienia się „wsparcie przedsięwzięć z zakresu turystyki wodnej (...) w celu wykorzystania rzek i jezior”²⁸. Również w celu „Lepsze wykorzystanie dróg wodnych” zaplanowano rewitalizację Warty oraz „Wielkiej Pętli Wielkopolski” dla celów turystyki. Oddzielne zadanie poświęcono wsparciu turystyki wodnej poza głównymi szlakami wodnymi Wielkopolski chcąc wykorzystać potencjał rzek i kanałów (kanał ślesiański) i jezior. Strategia przewiduje wzmocnienie potencjału gospodarczego regionu, m.in. przez „rosnącą rolę turystyki” oraz tworzenie specjalistycznych ośrodków rekreacji. W celu „Kształtowanie skłonności mieszkańców do zaspokajania potrzeb wyższego rzędu”²⁹ przyjęto działanie, m.in. świadczące usługi w rekreacji. Przewidziano do opracowania i realizacji programy aktywizujące, m.in. dla rekreacji, w tym lokalne ścieżki rowerowe oraz aktywizację i wsparcie pozarządowych podmiotów oraz organizacji, m.in. turystycznych. W celu osiągnięcia wzrostu konkurencyjności regionu i jego zewnętrznego wizerunku za niezbędne założono odpowiednie działania promocyjne i marketingowe, prowadzone w wymiarze globalnym, m.in. dla turystyki, które mają pokazać walory turystyczne Wielkopolski.

Należy podkreślić kompatybilność zaprezentowanych strategii. Ze względu na złożoność problemów, ich ilość, itp. dokumenty strategii muszą zawierać uogólnienia. W każdym z nich planowane działania odnoszą się do sfery lokalnej, niektóre wprost do OFAK. Nie ulega wątpliwości, że finansowanie priorytetowych wydatków rozwojowych turystyki i rekreacji zapisane w omawianych strategiach będzie wymagało zaangażowania instrumentów mających źródła w środkach zewnętrznych, krajowych i lokalnych.

b)w sferze endogenicznej

Celem głównym strategii rozwoju wszystkich jednostek samorządowych OFAK jest poprawa warunków życia mieszkańców. Warunki ekonomiczne rozwoju gospodarki występujące w każdej jednostce są inne. Autor poddał analizie zapisy strategii odnoszące się do turystyki i rekreacji w poszczególnych 15 gminach. W strategii rozwoju Miasta Konina, w celu 3 przyjęto do realizacji dwa zadania związane z rozwojem turystyki i rekreacji, pod nazwą: Stworzenie systemu ścieżek pieszych i rowerowych w mieście oraz doprowadzenie do uruchomienia turystycznej komunikacji osobowej na rzece Warcie³⁰. W zapisach strategii rozwoju³¹ dla gminy Golina w celu operacyjnym 2 Rozwój turystyki, agroturystyki (...) postawiono na rozwój i pobudzenie branży turystycznej i agroturystycznej oraz zwiększenie inwestycji w infrastrukturę rekreacyjną. Gmina Kleczew w swojej strategii³² zadania dotyczące turystyki i rekreacji przyjęła działania pod

²⁷ WIELKOPOLSKA 2020, s. 34.

²⁸ WIELKOPOLSKA 2020, s. 81.

²⁹ WIELKOPOLSKA 2020, s. 134-135.

³⁰ Zał. do Uchwały Nr 109 Rady Miasta Konina z dnia 27 maja 2015 r., *Strategia Rozwoju Konina na lata 2015 - 2020*, s.58.

³¹ *Strategia Rozwoju Gminy Golina na lata 2016 – 2026*, 2016, s.79.

³² *Strategia Rozwoju Gminy Kleczew, Kleczew 2001*, s.111-112 .

nazwą: „Zorganizowanie nowej oferty usług w zakresie turystyki, rekreacji (...), w której zdiagnozowano potrzebę opracowania koncepcji dokumentacji zagospodarowania wyrobisk i hałd pokopalnianych na tereny całorocznej rekreacji i wypoczynku, zagospodarowanie terenów sąsiadujących z jeziorem Budziszawskim pod względem rekreacyjnym – rekreacja całoroczna, utworzenie obszarów rekreacyjnych i enklaw wędkarskich nad Jeziorem Koziegłowskim i ciągiem rozlewisk wzdłuż miejscowości Kamionka. W gminie Rychwał strategia rozwoju³³ w celu strategicznym III. Wzrost jakości życia mieszkańców przyjęła do realizacji zadanie tworzenia warunków dla rozwoju turystyki lokalnej (...) i rekreacji - przyjęto do realizacji zadania: budowa zbiornika wodnego, placów zabaw, ścieżek rowerowych i dla turystyki konnej, budowa centrum sportowo – rekreacyjnego w Rychwale. Gmina Sompolno w przyjętej strategii rozwoju założyła rozbudowę infrastruktury rekreacyjnej w postaci ścieżek rowerowych, szlaków turystycznych i placów zabaw³⁴. W strategii rozwoju gminy Ślesin³⁵, która jest najbardziej rozwinięta w działaniach turystycznych i rekreacyjnych z uwagi na sieć ośrodków wypoczynkowych nad ciągiem jezior i kanałem ślesińskim oraz miejscem kultu Maryjnego w Licheniu - turystyka została uhonorowana w sposób szczególny - gdyż misja gminy brzmi: „Gmina Ślesin – gminą wyjątkową turystycznie (...)”, ma być „promowana jako gmina turystyczna z wieloma atrakcjami dostępnymi dla mieszkańców i gości”. Turystyka została zapisana w obszarach priorytetowych na pierwszym miejscu „jako główny kierunek działalności gospodarczej w wymiarze zewnętrznym”. W wizji gminy założono, m.in. budowę nowych hoteli, pensjonatów, rozwój agroturystyki i infrastruktury okołoturystycznej. Zapisy strategii rozwoju dla gminy Grodziec³⁶ przewidują w Programie 2 - Wspieranie rozwoju turystyki, które określają do realizacji jako: budowę, rozwój i promocję infrastruktury turystycznej, wspieranie rozwoju agroturystyki i promowanie rozwoju turystyki weekendowej. Gmina Kazimierz Biskupi w strategii rozwoju³⁷ w celu „Gospodarka” zapisała cel strategiczny „rozwój agroturystyki (...)”, który chce realizować przez powiązanie lokalnych tradycji z rozwojem turystyki, wzmacniając go rozwojem bazy noclegowej i gastronomicznej, organizacją obozów, zagospodarowaniem terenów pokopalnianych na cele turystyczne oraz powstaniem Wielkopolskiego Centrum Sportów Ekstremalnych. Strategia rozwoju dla gminy Kramsk³⁸ przyjęła do realizacji cel strategiczny, pod nazwą: „Wzrost poziomu jakości życia mieszkańców”, który chce realizować, m.in. przez tworzenie warunków dla rozwoju turystyki lokalnej (..) i rekreacji. Realizacja tego zadania nastąpi przez powołanie w gminie stowarzyszenia gospodarstw agroturystycznych, promocję ukierunkowaną na odbiorcę, budowę placów zabaw, ścieżek rowerowych oraz dla turystyki konnej i centrum rekreacyjnego w Kramsku. Zapisy strategii rozwoju w gminie Krzymów³⁹ stanowią o rozwoju turystyki i agroturystyki na terenie

³³ Strategia Rozwoju Gminy Rychwał 2002 - 2012, Rychwał grudzień 2001, s.10 .

³⁴ *Strategia Rozwoju Gminy Sompolno na lata 2007 - 2016*, październik 2007, s.34 .

³⁵ *Analiza strategiczna i Strategia Rozwoju Gminy Ślesin na lata 2015 – 2020*, wrzesień 2015. s.104 -106.

³⁶ *2015-2024 Strategia Rozwoju Gminy Grodziec*, Gmina Grodziec maj 2015, s.38.

³⁷ *Strategia Rozwoju Gminy Kazimierz Biskupi na lata 2015 – 2015*, Kazimierz Biskupi Lipiec 2015, s.79.

³⁸ *Strategia Rozwoju Gminy Kramsk na lata 2005 – 2017*, Kramsk Wrzesień 2004, s.9.

³⁹ *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Krzymów*, grudzień 2000, s.84-85.

gminy, który jest realizowany przez wyznaczenie i utrzymanie szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych, miejsc uprawiania rekreacyjnie różnych sportów, powstanie bazy usługowej dla turystów oraz osób korzystających z wypoczynku na terenie gminy. W gminie Rzgów w schemacie celów strategii rozwoju⁴⁰ przyjęto do realizacji „aktywizację obszarów atrakcyjnych turystycznie pod rozwój turystyki weekendowej – aktywizacja terenów nad rzeką Wartą”. Gmina Skulsk w swojej strategii rozwoju⁴¹ przyjęła do realizacji cel „Rozwinięta Gospodarka”, w którym zapisano poddziałanie „Zwiększenie atrakcyjności (...) turystycznej”. Założono w nim stworzenie nowych produktów i usług turystycznych, poprawę jakości infrastruktury turystycznej, promowanie walorów turystycznych (...). W zapisach strategii rozwoju gminy⁴² Stare Miasto w wizji gminy odniesiono się do rozwoju infrastruktury rekreacyjnej. W sposobie przełożenia trzech głównych celów strategicznych na przestrzenne wymieniono „sprostanie zróżnicowanym zapotrzebowaniem na miejsca (...) wypoczynku”. Przyjęta strategia rozwoju dla gminy Wierzbinek określiła cel strategiczny o nazwie „Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki lokalnej (...) i rekreacji”⁴³. Natomiast tworzenie warunków dla rozwoju turystyki lokalnej (...) i rekreacji gmina realizuje przez promocję ukierunkowaną na odbiorcę, budowę placów zabaw, ścieżek rowerowych oraz dla turystyki konnej i centrum rekreacyjnego w gminie. W zapisach strategii rozwoju⁴⁴ gminy Wilczyn w wizji gminy przyjęto: „Gmina jest miejscem gdzie utworzono przyjazne warunki do obsługi turystów”. W celu strategicznym IV Rozwój gospodarczy gminy przyjęto do realizacji zadanie „rozwój turystyki i rekreacji”. W tym zadaniu przyjęto do realizacji „utworzenie struktury zajmującej się promocją i rozwojem turystyki”, które powinno zostać podjęte w ramach Związku Gmin Powidzkiego Parku Krajobrazowego. Podkreślono również potrzebę tworzenia warunków dla rozwoju usług związanych z turystyką i rekreacją oraz agroturystyką, która może spełnić funkcję alternatywnych przychodów w rolnictwie.

W poddanych analizie - i przyjętych do realizacji – strategiach rozwoju ważny jest fakt, że w zapisach wszystkich strategii bezpośrednio odniesiono się do turystyki i rekreacji.

Walory gospodarcze i elementy ekonomiki turystyki i rekreacji będące czynnikiem rozwoju organizacji skupionych w Obszarze Funkcjonalnym Aglomeracji Konińskiej
The economical advantages existing in Functioning Area of Konin Agglomeration organizations

W badanych 15 gminach wyróżnione zostaną najistotniejsze walory gospodarcze turystyki i rekreacji występujące w każdej z gmin z elementami finansów. W strategii

⁴⁰ *Strategia Rozwoju Gminy Rzgów na lata 2014-2020*, Rzgów, 30.05.2014, s.38.

⁴¹ *Strategia Rozwoju Gminy Skulsk na lata 2014 – 2020*, Skulsk, 27.06.2014 r., s.33.

⁴² *Strategia Rozwoju Gminy Stare Miasto na lata 2015 – 2025*, Urząd Gminy Stare Miasto 2014, .., s.98.

⁴³ *Strategia Rozwoju Gminy Wierzbinek 2004-2016*, s.9 - 13.

⁴⁴ *Strategia Rozwoju Gminy Wilczyn 2013-2020*, s.9. 13.

rozwoju⁴⁵ Miasta Konina zapisano, że położenie przy trasie Poznań – Warszawa podnosi jego atrakcyjność (...), można przyjąć, że położenie całego obszaru OFAK jest wartością dodaną⁴⁶. Obok istniejących pięciu pomników przyrody, słupa milowego, zamku - muzeum w Gosławicach, dwóch obszarów Natura 2000, dwóch obszarów chronionego krajobrazu, sześciu parków i 300 h lasów oraz pradoliny Warty i samej rzeki Warty przecinającej Konin, dla rozwoju ekonomiki turystyki i rekreacji największe znaczenia rozwojowe ma powołana spółka Geotermia Konin⁴⁷. Na realizację odwiertu uzyskano 50% środków z NFOŚiGW. Władze miasta zakładają zagospodarowanie Wyspy Pocijeweju z udziałem inwestorów zewnętrznych i funduszy pomocowych. W latach 2007 – 2013 wydatki gminy Konin stale rosły, w strukturze budżetu dochody własne stanowią 52,4%. Środki z Unii Europejskiej odnotowano po raz pierwszy w 2006 r., jednak w roku 2007 w kwocie 98,1 mln. zł., stanowiły wówczas 27,4 % dochodów Konina, natomiast w latach 2010 – 2012 stanowiły 5,4% dochodów. Zapisy strategii rozwoju gminy Golina⁴⁸ jako atrakcje turystyczne przywołują „zabytki przeszłości”, wśród których wymieniono kościoły, cmentarze, dworki i parki dworskie z walorami przyrodniczymi Powidzko – Bieniszewskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu oraz Dolinę Warty. Gmina oferuje turystykę kwalifikowaną na polu golfowym. Budżet gminy odnotowuje przewagę dochodów nad wydatkami i nie ma deficytu. Gmina Kleczew w strategii rozwoju⁴⁹ wśród atrakcji turystycznych wymienia zespoły dworskie, kościoły, dwory, drewniany wiatrak koźlak, parki, cmentarze, stanowiska archeologiczne i miejsca szczególnej pamięci. Realizacja zadań turystyki i rekreacji odbywa się, m.in. w Trębach Starych, gdzie do dyspozycji turystów są domki letniskowe oraz nowo wybudowana plaża z boiskami do piłki siatkowej plażowej. Wydatki inwestycyjne są bardzo wysokie. W ciągu roku przeznaczają się na inwestycje ok. 10 mln zł, które w części przeznaczane są na budowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, zwłaszcza na terenach pokopalnianych. W strategii rozwoju⁵⁰ gminy Rychwał podnosi się brak infrastruktury turystycznej, zaplanowano, m.in. budowę zbiornika wodnego w celu rozwoju turystyki, którego koszt szacunkowy wyniesie 1,5 mln. zł., ze środków gminy 750 tys. zł.; pozostałe ze środków pomocowych, m.in. SAPARD oraz budowę centrum sportowo – rekreacyjne będzie kosztowało 2 mln. zł., gdzie zaplanowano podział po 50% z budżetu gminy i środków pomocowych. W zapisach strategii rozwoju⁵¹ gminy Sompolno odnotowano, że problemem gminy jest brak absorpcji środków pomocowych, kończące się dochody eksploatacyjne KWB, a nade wszystko brak wykorzystania walorów turystycznych i rekreacyjnych – dowodem są zapisy strategii, gdzie w analizie, pt.: „Rozwój gospodarczy, Turystyka” – nie ma ani słowa na temat turystyki i rekreacji – pomimo, że gmina posiada doskonałe warunki

⁴⁵ Dok. cit., s. 13, 16-17, 20, 21- 22, 64.

⁴⁶ Położenie wszystkich badanych 15 gmin podnosi ich atrakcyjność, dlatego nie będę przywoływał tej wartości w dalszych badaniach, lecz uwzględnię w analizie SWOT.

⁴⁷ Przeprowadzono badania nad wykorzystaniem zasobów wód geotermalnych w mieście. W efekcie dokonano odwiertu w 2014 r. do warstwy wodonośnej w kredzie uzyskując doskonałe rekordowe w skali kraju wyniki.

⁴⁸ Dok. cit., s.30 – 35, 61.

⁴⁹ Dok. cit., s.28 -29, 59, 150.

⁵⁰ Dok. cit., s.80 – 81, 87.

⁵¹ Dok. cit., s.11, 13.

naturalne. Turystyczna gmina Ślesin w swojej strategii rozwoju, a zwłaszcza w analizie strategicznej⁵² przywołuje walory, które mogą być wystarczające dla badacza na implikację w kilku artykułach. Najbardziej znanymi walorami turystycznymi są: łuk triumfalny z 1981r, układ urbanistyczny z rynkiem ślesińskim, bulwar ślesiński, siedem szlaków turystycznych, szlaki wodne z ciągiem jezior i kanałem ślesińskim dla turystyki wodnej, osiem szlaków pieszych i rowerowych wśród lasów i jezior, oraz pływający stateczek „Pawełek”. Szeroką ofertę noclegową dysponują obiekty hotelowe, w tym z salami konferencyjnymi, uzupełniane przez pola biwakowe - w sumie 29 - i gospodarstwa agroturystyczne. Baza noclegowa dysponuje ok. 3344 noclegami, których rocznie udziela ok. 189 304 i korzysta z nich rocznie ok. 132 335 osób. Bazę noclegową uzupełnia infrastruktura rekreacyjna: boiska, wypożyczalnie sprzętu pływającego, siłownie. Korzystając ze środków pomocowych w ok. 70% wybudowano za 3 mln. zł przystań z pełną infrastrukturą wodną, zlokalizowaną 300 m od centrum miasta, która jest częścią Wielkiej Pętli Wielkopolskiej i korzystają z niej zarówno turyści polscy, jak i zagraniczni. Na szczególną uwagę zasługuje Bazylika na terenie Sanktuarium w Licheniu Starym, która może pomieścić 250 tys. osób, a liczbę pielgrzymów szacuje się na około 1 mln. rocznie, z których ok. 85 tys. korzysta z noclegów w trzech domach pielgrzyma. Ponad 60% dochodów uzyskiwanych przez gminę są to dochody własne. Pozyskiwane środki zewnętrzne są wysokie, jednak nie przekraczają 50% całych dochodów gminy. Strategia rozwoju gminy⁵³ Grodziec informuje, że w sferze turystyki i rekreacji gmina dysponuje Ośrodkiem Edukacji Leśnej. Brak jest natomiast zbiorników wodnych, oraz terenów rekreacyjnych, w tym placów zabaw. Gmina Kazimierz Biskupi w swojej strategii rozwoju⁵⁴ dokonała analizy walorów turystyki i rekreacji: najcenniejszym kompleksem przyrodniczo - turystycznym jest kompleks leśny Puszcza Bieniszewska z czterema rezerwatami przyrody, najcenniejszym pomnikiem przyrody i obiektem turystycznym jest głąz Patkul, dęby szypułkowe, zabytkowe kościoły. Atrakcją rekreacyjną stanowią ścieżki rowerowe i piesze, Park kulturowy, muzeum MSF, strzelnica, hale sportowe oraz Lotnisko Aeroklubu Konińskiego. Dochody własne stanowią 62% budżetu gminy. W swojej strategii rozwoju⁵⁵ gmina Kramsk wyróżnia miejscowość Grąblin, która stanowi pierwszy etap dla wielu pielgrzymów odwiedzających Licheń, jednak przepływ turystów odbywa się tranzytem. Gmina Krzymów w swojej strategii rozwoju⁵⁶ podaje oznakowany szlak turystyczny (niebieski) przez najwyższy szczyt w OFAK (187m.npm) Złotej Góry, która jest miejscem turystyki pieszej oraz zimowej. Dochody własne kształtują się na poziomie 27%. Gmina Rzgów w swojej strategii rozwoju⁵⁷ wyróżnia obszary Natura 2000: Dolina Środkowej Warty oraz Ostoję Nadwarciańską. Przez teren gminy przebiega szlak konny „Podkuta Szóstka”, szlaki rowerowe, piesze. Statystycznie, np. w 2012r. było 132 miejsc noclegowych, udzielono dość dużo noclegów 4260, jednak jest to związane z miejscem

⁵² Dok. cit., s.52 – 59, 65 - 71 .

⁵³ Dok. cit., s.29.

⁵⁴ Dok. cit., s.20,33, 37, 43 .

⁵⁵ Dok. cit., s.118.

⁵⁶ Dok. cit., s.6, 43.

⁵⁷Dok. cit., s.20 - 21.

obsługi podróży (MOP) w Osieczy na autostradzie A2. Są to osoby przejeżdżające przez teren gminy, natomiast baza turystyczna w samej gminie jest znikoma, związana z agroturystyką. Strategia rozwoju⁵⁸ gminy Skulsk wyróżnia obszary chronione Natura 2000 z Jeziorom Gopło i Ostoją Nadgoplańska oraz Nadgoplański Park Tysiąclecia, które przyciągają miłośników przyrody, ekoturystyki i ornitologów. Na terenie gminy istnieją szlaki do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej, konnej i wodnej oraz gospodarstwa agroturystyczne. Zapisy strategii rozwoju⁵⁹ gminy Stare Miasto przybliżają walory gminy: pomniki przyrody park krajobrazowy, dęby szypułkowe, wiąz szypułkowy i jałowce. W gminie jest 50 miejsc noclegowych, szlaki turystyczne piesze, rowerowe i konne, gospodarstwa agroturystyczne. Dochody gminy systematycznie rosną, jednak jest to związane bardziej z lokalizacją inwestycji przy węźle autostradowym niż z turystyką. Strategia rozwoju⁶⁰ gminy Wierzbinek określa jako istotny element rozwój infrastruktury turystycznej w gminie w celu rekreacji i wypoczynku mieszkańców. W celu budowy placów zabaw, ścieżek rowerowych, konnych i komercjalizacji turystyki przeznaczono w budżecie 400 tys. zł., natomiast na budowę centrum sportowo-rekreacyjnego w Wierzbinku przeznaczono 2 mln. zł., założono również pozyskanie środków pomocowych na obie inwestycje. W Planie rozwoju lokalnego⁶¹ gminy Wilczyn wyróżniono bazę turystyczną gminy zlokalizowaną nad jeziorami, którą tworzą ośrodki wypoczynkowe, pola biwakowe, kąpieliska otwarte, oznakowane szlaki turystyki pieszej i rowerowej. Zaplanowano ok. 6 mln zł. rocznie na realizację planu, które będą pochodziły z budżetu gminy i środków pomocowych.

Poddane badaniom analitycznym strategii rozwoju gmin nie dały jednoznacznego materiału porównawczego jeśli chodzi o finanse gmin, gdyż datowane są na bardzo różne lata. Autor poddał badaniom najnowsze statystyki GUS⁶², z których wynika, że gminy OFAK plasują się powyżej średniej krajowej i wojewódzkiej jeśli chodzi o dochody w przeliczeniu na mieszkańca podawane na 2016 r. Dane te świadczą o samodzielności gmin. Zróżnicowanie dochodów własnych w przeliczeniu na mieszkańca jest dość duże i potwierdza powyższą analizę, że zróżnicowane wpływy, w tym z turystyki i rekreacji dają komfortową i stabilną sytuację finansową, i tak: Konin – 1851,79 zł, Golina – 1000,86 zł, Kleczew – 3485,65 zł, Rychwał – 709,25 zł, Sompolno- 1230,14 zł, Ślesin – 1497,06 zł, Grodziec – 542,46 zł, Kazimierz Biskupi – 1668,45 zł, Kramsk – 994,62 zł, Krzymów – 935,55 zł, Rzgów – 653,50 zł, Skulsk – 665,29 zł, Stare Miasto – 1674,85 zł, Wierzbinek – 1254,81 zł, Wilczyn – 1519,80 zł.

Czołową lokatę zajmują dynamicznie rozwijające się gminy Kleczew, Konin, Stare Miasto, Kazimierz Biskupi i Wilczyn. Powyższa analiza potwierdza, że nie tylko przemysł paliwowy – energetyczny w tym rejonie kształtuje zasobność ekonomiczną gmin, gdyż gmina Stare Miasto jest poza nim, tak, jak obecnie gmina Kazimierz Biskupi. Niższe

⁵⁸ Dok. cit., s.21-23.

⁵⁹ Dok. cit., s.16-18, 45-47.

⁶⁰ Dok. cit., s.74-75.

⁶¹ *Plan rozwoju lokalnego gminy Wilczyn*, Konin – Wilczyn 2005, s. 9-10.

⁶² Autor badał wskaźnik G – podstawowe dochody podatkowe na 1 mieszkańca gminy przyjęte do obliczenia subwencji wyrównawczej na 2016 r. ST3 z dnia 08.10.2015 r.

dochody gminy Ślesin wskazują na czerpanie dochodów z turystyki i rekreacji przez podmioty gospodarcze. Również znane autorowi statystyki bankowe wskazują na gminę Ślesin jako najmniej ryzykowne miejsce dla działalności tego sektora w OFAK, co świadczy o zamożności mieszkańców tej gminy.

Ważną funkcję badawczą w określeniu ekonomiki turystyki i rekreacji i jej walorów jest przygotowanie analizy SWOT, która wynika z diagnozy stanu istniejącego gmin (walory) oraz identyfikacji celów strategicznych i odczuć mieszkańców. Materiał badawczy uzyskano przez badanie teoretyczne strategii rozwoju gmin, danych statystycznych oraz badania empiryczne przeprowadzone wśród społeczności lokalnej.

Analiza SWOT ***SWOT analysis***

Analiza SWOT zostanie przeprowadzona dla 15 gmin OFAK, w/g standardowego układu mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń.

MOCNE STRONY

1. Położenie gmin w centralnej Polsce, na skrzyżowaniu różnych szlaków komunikacyjnych, w tym wodnych oraz powietrznych (Aeroklub Koniński – Lotnisko Kazimierz Biskupi) na trasie Wielkiej Pętli Wielkopolskiej.
2. Występowanie obszarów zalesionych z elementami NATURA 2000, dające różnorodność i unikatowość turystyczną i rekreacyjną dla miłośników przyrody, ekoturystyki, ornitologów, turystyki wodnej i konnej.
3. Naturalne szlaki wodne i jeziora oraz budowane zbiorniki wodne na terenach pokopalnianych i innych dają możliwość planowania i realizowania rozwoju gospodarczego związanego z turystyką i rekreacyjną wodną.
4. Wiele gmin posiada unikatowe na skalę ogólnopolską, a nawet europejską tereny i obiekty turystyczne i rekreacyjne, pomniki przyrody: Konin - Słup milowy oraz zamek – muzeum w Gosławicach, w Kleczewie drewniany wiatrak koźlak i trzy stanowiska archeologiczne, Ślesin – łuk triumfalny, Grodziec jest odwiedzany w związku z Ośrodkiem Edukacji Leśnej, na terenie Kazimierza Biskupiego znajduje się muzeum misyjne w klasztorze MSF, klasztor Kamedułów w Bieniszewie, gład Patkul, czy Park Kulturowy związany z 1000 letnią historią 5-ciu Braci Męczenników, Krzymów posiada Złotą Górę, m.in. dla sportów zimowych, Rzgów i Stare Miasto oferuje szlak konny „Podkuta Szóstka”, w gminie Skulsk „Ostoja Nadgoplańska”, w gminie Stare Miasto turyści przyjadą obejrzeć dęby i wiąz szypułkowy oraz jałowce.
5. Lokomotywy ciągnące rozwój gospodarczy związany z turystyką i rekreacją w OFAK to: budowana Geotermia Konin, Ślesin promuje się pływającym stateczkiem „Pawelek” i bulwarem ślesiński, szczególnie znaczenie pielgrzymkowe ma Bazylika na terenie Sanktuarium w Licheniu Starym oraz

infrastruktura związana z ciągiem jezior i kanałem ślesińskim, tereny pokopalniane.

6. Rozwinięta turystyka i rekreacja kwalifikowana/ specyficzna: sporty ekstremalne Kleczew, Kazimierz Biskupi, pole golfowe w gminie Golina,
7. Trwająca i planowana budowa i rozbudowa infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej weekendowej i kwalifikowanej, np., sieć oznakowanych ścieżek rowerowy, pieszych, wodnych, itp. we wszystkich badanych gminach.

SŁABE STRONY

1. Świadomość pracy dla mieszkańców i dochodów dla j.s.t. wykreował przemysł paliwowy – energetyczny, osłabił postawy przedsiębiorczości, m.in. władz gmin.
2. Konsumpcja dochodów własnych, w tym z KWB na cele bieżące.
3. Słaba infrastruktura turystyczno – rekreacyjna prywatna, komercyjna (dochodowa).

SZANSE

1. Dynamiczne pozyskanie środków pomocowych, w tym z Unii Europejskiej itp.
2. Dywersyfikacja dochodów i planowanych przedsięwzięć w strategiach rozwoju gmin.
3. Powołanie OFAK – dynamiczna, świadoma współpraca wszystkich 16 jednostek samorządu terytorialnego.

ZAGROŻENIA

1. Nadmierne obciążanie zadaniami centralnymi jednostek samorządu terytorialnego bez środków finansowych.
2. Kryzys ogólnoswiatowy: wojny, gospodarczy, finansowy
3. Ewentualne konflikty jednostek samorządu terytorialnego w przestrzeni OFAK.

Zakończenie

Conclusion

Wnikliwa analiza danych i badań, opinii i postaw społeczności oraz władz 16 jednostek samorządu terytorialnego nie daje autorowi pełnego poczucia, że turystyka i rekreacja jest celem biznesowym, komercyjnym mogącym równoważyć dochody własne gmin (nie jest celem pierwszego wyboru) z wyjątkiem Konina, Kleczewa i Ślesina. Turystykę a zwłaszcza rekreację władze gmin traktują bardzo wnikliwie i poważnie w odniesieniu do społeczności lokalnej, najbardziej w odniesieniu do wypoczynku i rekreacji dzieci i młodzieży, osób starszych. Jednak są przesłanki, że coraz chętniej oba cele są łączone, jak choćby agroturystyka, turystyka wodna, itp., które dobrze prognozują na przyszłość.

Literatura**Bibliography**

- Bański J., *Geografia rolnictwa Polski*, PWE, W-wa 2007.
- Karczewski E., *Wpływ aktywności turystycznej na równowagę duchową i zdrowie człowieka*, Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych w Warszawie, W-wa 2014.
- Lisiecki S., *Ruch turystyczny z RFN do Polski*, Poznań 1981.
- Łazarek R., *Ekonomika turystyki*, WSE, Warszawa 2004.
- Piaseczny T., *Zadania samorządu gminnego w kształtowaniu rozwoju gospodarki lokalnej na przykładzie gmin powiatu konińskiego*, AE, Poznań 2005.
- Przeclawski K., *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis Kraków 1997.
- Strategie rozwoju 15 gmin, *Strategii Rozwoju Kraju 2020, Strategia Rozwoju Polski Zachodniej 2020 r.*, Strategia Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku.

Strony Internetowe**Internet sources**

www.powiat.konin.pl

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Turystyka>

Wpływ nowego współdziałania jednostek samorządu terytorialnego na ekonomikę turystyki i rekreacji na przykładzie Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej***Streszczenie***

Władze 16 j.s.t., w tym 15 gmin i powiatu konińskiego utworzyły Aglomerację Konińską. W maju 2012 r. podpisano list intencyjny o utworzeniu Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej. Myślą przewodnią, m.in. było zwiększenie możliwości pozyskiwania środków pomocowych przez samorządy wielkopolski wschodniej. W wymiarze ekonomicznym jest to budowanie przewagi konkurencyjnej. Opracowano programy sektorowe, w tym: „Strategia rozwoju turystyki wraz z programem rozwoju komunikacji rowerowej”. Utworzenie aglomeracji konińskiej ma wizjonerski charakter, gdyż pozwala współpracować j.s.t. w jednym z większych funkcjonalnych obszarów subregionalnych w kraju. Podkreślić należy znaczące oddziaływanie w sferze gospodarczej i ekonomicznej na obszar całej Aglomeracji obecnie pięciu gmin - tzw. kopalnianych - oraz przemysłu miasta Konin i infrastruktury pozostałej po funkcji stolicy województwa konińskiego do 1 stycznia 1999 r. Poddając analizie ekonomikę turystyki i rekreacji w OFAK autor przeprowadził badania teoretyczne i empiryczne. Poddano badaniu dokumenty programowe na szczeblu krajowym i regionalnym oraz lokalnym. Dokonano analizy uwarunkowań ekonomicznych stanu istniejącego turystyki i rekreacji oraz możliwości ich rozwoju również w kontekście implikacji o środki pomocowe z różnych źródeł. Autor przedstawił ekonomiczne możliwości rozwojowe turystyki i rekreacji w OFAK z elementami przedsiębiorczości w analizie SWOT.

The influence of a new cooperation of the territorial self-government units on the economy of tourism and recreation on the basis of Functioning Area of Konin Agglomeration

Summary

The authorities of 16 territorial self-government units including 15 boroughs and the Konin county created Konin Agglomeration. In May 2012, a letter of intent concerning the creation of Functional Area of Konin Agglomeration was signed. The mission statement included the extension of possibility of gaining new helping funds by east Wielkopolska self-governments. In the economical dimension, it is the creation of competitive superiority. Moreover, sector programs were formulated, including "The strategy of tourism development and the program of bicycle service development ". The creation of Konin Agglomeration has a visionary shape as it allows territorial self-government units to cooperate in one of the biggest functional sub regional area in Poland. It should be emphasized that there were five boroughs - also known as mining ones - and the industry of Konin Town as well as the infrastructure which remained after fulfilling the function of Konin province capital town by 1st January 1999, which had significant influence on economic and economical issues. Analyzing the economy of tourism and recreation in OFAK, the author carried out theoretical and empirical research. The program documents were inspected at the national, regional and local levels. The condition of economical state of existing tourism and recreation as well as the possibility of their development in the context of implication for helpful funds from different sources were also analyzed. The author presented the economical possibilities of tourism and recreation development in OFAK with the elements of enterprises in SWOT analysis.

EWA MALCHROWICZ-MOŚKO

Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu

Międzynarodowe zawody jeździeckie "Cavaliada" - wymiar społeczno - kulturowy w opinii mieszkańców Poznania

International equestrian competitions "Cavaliada" – the socio-cultural dimension in the opinion of inhabitants of Poznan City

Wstęp

Introduction

Popularność eventów sportowych wśród kibiców spowodowała, że zaczęły one odgrywać wiodącą rolę w promocji regionów turystycznych. Miasta i państwa na całym świecie muszą dziś radzić sobie z efektami rozwijających się trendów globalizacyjnych. Współczesny świat stawia przed samorządami wyzwania związane ze zmianami o charakterze ekonomicznym, kulturowym oraz społecznym. Jednym z takich wyzwań jest konkurencja pomiędzy obszarami, która pojawia się na różnych poziomach i polach aktywności. Rywalizacja ta dotyczy zasobów, inwestycji, liczby turystów, jakości życia mieszkańców czy pozyskania praw do organizacji ważnych wydarzeń kulturalnych i sportowych. Współczesne miasta i regiony współzawodniczą o pożądane opinie i odczucia społeczne, czyli o właściwy wizerunek. Rozpoznawalny pozytywny wizerunek coraz częściej stanowi główny walor obszaru, decydujący o jego przewadze konkurencyjnej na rynku terytoriów [Glińska 2011; Kosmaczewska, Czarnecki 2013]. Poprawa wizerunku przy udziale imprez m.in. sportowych odbywa się poprzez: promocję miasta w mediach z podkreśleniem dobrej organizacji i przyjaznej atmosfery; przychylną gościnność dla uczestników imprezy w postaci przygotowanej bazy hotelowej, gastronomicznej, transportowej, bezpieczeństwa; zapewnienie różnych atrakcji dodatkowych uczestnikom imprez, na przykład kulturalnych; gwarancję wysokiego poziomu danej imprezy [Matecki, Semrau 2005]. Organizatorzy imprez sportowych z jednej strony muszą dbać o atrakcyjność wydarzenia m.in. w oczach potencjalnych turystów, z drugiej natomiast nie powinni zapominać o potrzebach mieszkańców. W artykule zaprezentowano opinie badanych mieszkańców Poznania na temat oddziaływania tej imprezy sportowej, m.in. na społeczność lokalną oraz na wizerunek stolicy Wielkopolski.

„Cavaliada” to międzynarodowe zawody jeździeckie. Impreza składa się z trzech części – „Cavaliada Sport” – dla zawodowców najwyższej rangi, „Cavaliada Show” – w której występują jeźdźcy-amatorzy, m.in. dzieci, oraz „Cavaliada Targi” – targi sprzętu

jeździeckiego. Impreza ma zasięg międzynarodowy i od lat z sukcesami jest organizowana w stolicy Wielkopolski. Wydarzenie posiada bogaty program kulturalno-artystyczny, także dla kibiców.

Międzynarodowe halowe zawody w skokach przez przeszkody CSI-W „Cavaliada” to wielkie widowisko sportowe dla miłośników jeździectwa. Są to emocjonujące zawody w skokach przez przeszkody wpisane do kalendarza Światowej Federacji Jeździeckiej rozgrywane w ramach eliminacji Pucharu Świata, w których startują najlepsi zawodnicy z Polski i zagranicy. To jedno z ważniejszych wydarzeń hippicznych w Europie Środkowej. Cavaliada to również szereg ciekawych widowiskowo punktów programu, połączonych ze specjalnie przygotowanym programem edukacyjnym (także dla najmłodszych miłośników koni). Specjalnie dla dzieci przygotowuje się pawilony pod hasłem „Kraina zabaw dla najmłodszych”. Ponadto, wrażenia sportowe wszystkich pasjonatów koni uzupełnia ekspozycja targowa. Na Targach Sprzętu Jeździeckiego prezentowane są liczne oferty sprzętu i akcesoriów jeździeckich. Tematyka targów obejmuje wszystko, co związane jest z tą aktywną formą wypoczynku. Cavaliada to bardzo atrakcyjne połączenie zawodów sportowych z ciekawymi pokazami oraz ze specjalistycznymi targami jeździeckimi, dlatego przyciąga nie tylko miłośników jeździectwa, ale i właścicieli gospodarstw agroturystycznych, ośrodków hipoterapii oraz producentów sprzętu jeździeckiego. Różnorodność Cavaliady i jej bogata oferta sportowa, wystawiennicza oraz widowiskowa sprawia, że przedsięwzięcie z roku na rok cieszy się coraz większą popularnością nie tylko w Polsce, ale i poza jej granicami. Zawodnikom Cavaliada zapewnia rywalizację sportową na najwyższym poziomie, a kibicom niezapomniane wrażenia i emocje. Impreza ma również charakter rodzinny. W badanej edycji Cavaliady wystartowało w sumie 130 zawodników z 24 państw na 300 koniach, którzy wzięli udział w 12 konkursach. Udział brało aż pięciu jeźdźców z pierwszej setki światowego rankingu Międzynarodowej Federacji Jeździeckiej. W programie imprezy znalazły się takie punkty jak m.in.: Puchar Polski w powożeniu zaprzęgami, Cavaliada Future – konkurs dla najmłodszych, siłacz, kadryle, dresaż, Pony Games pod patronatem Polskiego Związku Hodowców Koni, horseball – mecz zespołowej gry na koniach: Polska – Austria, Wielka Parada ogierów, Konkurs „Potęga Skoku”, pokazy koni zimnokrwistych, sztafeta dzieci na kucach, Speed&Music – konkurs szybkości, turniej rycerski (wyścigi rydwanów, turniej kopijniczy, pokaz walk rycerskich), pokazy woltyżerki, średniowieczna wioska, indiańska wioska, nauka jazdy konnej dla najmłodszych, zabawy plastyczne, Tajemnice Świętego Mikołaja oraz targi artykułów świątecznych (impreza odbywa się zawsze w grudniu). Potencjał społeczno-kulturowy tego wydarzenia wydaje się więc duży. Wśród tych wielu interesujących atrakcji zabrakło jednak tych promujących krajowe dziedzictwo kulturowe sportu, tj. na przykład rzut końską podkową lub rochvist. Promowane były natomiast takie nowe dyscypliny jak horseball. Cavaliada jest organizowana w Polsce ze względu na jej długie tradycje jeździeckie. Osiągnięcia w hodowli koni stawiają Polskę w światowej czołówce. Coroczne aukcje w Janowie Podlaskim ściągają największych znawców arabskich koni. Polskie konie osiągają rekordowe ceny i nabywane są przez kupców ze wszystkich stron, z Europy, Ameryki, Bliskiego Wschodu. Najstłynniejsze państwowe hodowle opierają się

na wielopokoleniowych tradycjach. Podczas targów sprzętu jeździeckiego zaprezentowało się ponad 100 wystawców najlepszych marek światowych. W czasie targów działał też Uniwersytet Jeździecki. Był to program edukacyjny Fundacji Horse Sport przygotowany z myślą o tych, którzy chcieli poszerzyć swoje jeździeckie horyzonty. W programie nauczania znalazły się takie zagadnienia jak m.in.: jak kupować konia?, szkolenie zawodników a prawo, optymalny trening konia skokowego w aspekcie weterynaryjnym, dlaczego konie nas słuchają?, psychologia konfliktu, konie uczą ludzi – „kończenie” dla koniarzy, kurs pierwszej pomocy dla koniarzy, końskie SPA – przypomnienie, że konie to także sportowcy, którzy również potrzebują zabiegów pielęgnacyjno- rehabilitacyjnych oraz czasu wolnego.

Poniżej zaprezentowano wyniki badań dotyczących oceny Cavaliady w opinii mieszkańców Poznania, którzy zdecydowali się kibicować podczas tej imprezy sportowej.

Organizacja badań empirycznych Organisation of empirical research

Do badań empirycznych, których celem była analiza Cavaliady w społeczno-kulturowej perspektywie (w tym określenie skutków tej imprezy oraz motywacji uczestnictwa w niej) wybrano kibiców – mieszkańców Miasta Poznania. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego za pomocą techniki wywiadu podczas trwania Cavaliady. Użyto kwestionariusz wywiadu standaryzowanego. Próba badawcza została dobrana w sposób zapewniający dobrą reprezentatywność uzyskanych wyników. Zastosowano schemat losowania prostego bez zwracania. Przy określaniu liczebności wykorzystano informacje od organizatorów na temat spodziewanej liczby uczestników imprezy. W obliczeniach skorzystano z wzoru na wielkość próby przy populacji skończonej. Kierowano się założeniem, by maksymalny błąd oszacowania (e) przy 95% poziomie ufności nie przekroczył 4%. W badaniu wzięło udział w sumie 308 kibiców Cavaliady – mieszkańców Poznania i okolic (do 20 km).

Charakterystyka próby badawczej/Profil kibica Cavaliady z Poznania: The characteristics of sample test/The profile of sport fan from Poznan:

W badaniu wzięło udział 308 kibiców Cavaliady z Poznania – 72,4% respondentów stanowiły kobiety, a 27,6% - mężczyźni.

Respondenci najczęściej byli w wieku 19-25 lat (35,7%), następnie: 18 lat lub mniej (27,3%), 26-35 lat (22,1%), 36-50 lat (12,7%), 51-70 lat (1,9%), 71 lat lub więcej (0,3%).

Osoby biorące udział w badaniu najczęściej deklarowali ukończone wykształcenie średnie (30,8%) oraz wyższe magisterskie (30,5%). 19,2% wskazało na wykształcenie wyższe licencjackie, 15,9% - podstawowe oraz 3,6% - zawodowe.

Respondenci w chwili badania najczęściej byli czynni zawodowo (41,2%). 28,6% wskazało na status ucznia, a 26,3% - studenta. 2,3% osób było bezrobotnych, a 1,6% - było emerytem lub rencistą.

Jeżeli chodzi o związki badanych kibiców z jeździectwem, to ponad połowa z nich (50,3%) jeździ konno amatorsko, a co piąty kibic (20,1%) – jeździ konno zawodowo. Jednakże aż 17,2% kibiców wskazało, że nie ma żadnych związków z jeździectwem. Ponadto 7,5% respondentów jest instruktorem jeździectwa, 5,5% - jest hodowcą koni, a 1,6% - jest trenerem jeździectwa.

Okazuje się zatem, że poznańskim kibicem Cavaliady najczęściej była młoda kobieta w wieku 19-25 lat, z osiągniętym już wykształceniem średnim, aktywna zawodowo i jeżdżąca konno amatorsko.

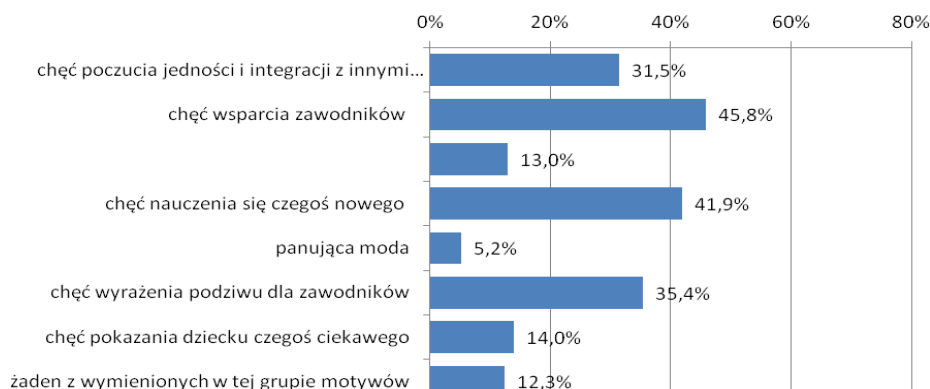
Wyniki badań empirycznych (n=308)

Findings

Odpowiedzi respondentów na pytania dotyczące motywacji kibicowania podczas Cavaliady oraz emocji temu towarzyszących przedstawiają się następująco.

P.1. „Jakie są Pana/Pani najsilniejsze motywy uczestnictwa w Cavaliadzie?” (można było wskazać maksymalnie trzy odpowiedzi w każdej z czterech różnych grup motywów)

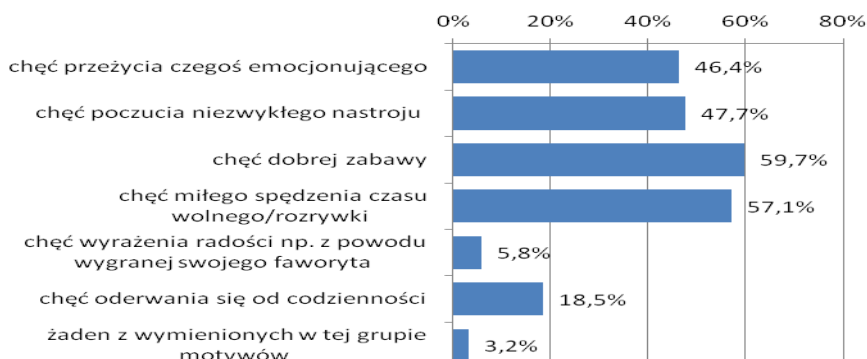
GRUPA A – MOTYWY W ZAKRESIE ORIENTACJI SPOŁECZNEJ:

Wykres 1.

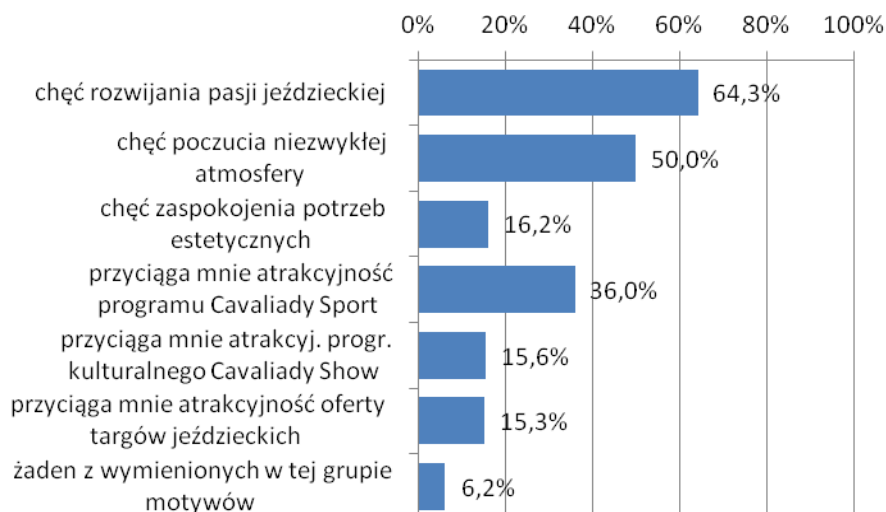
Źródło: Opracowanie własne

W grupie motywów w zakresie orientacji społecznej mieszkańcy Poznania najczęściej pragnęli wspierać zawodników Cavaliady (45,8%) oraz nauczyć się czegoś nowego (41,9%).

GRUPA B – MOTYWY W ZAKRESIE ORIENTACJI NA PRZEŻYCIA:**Wykres 2.**

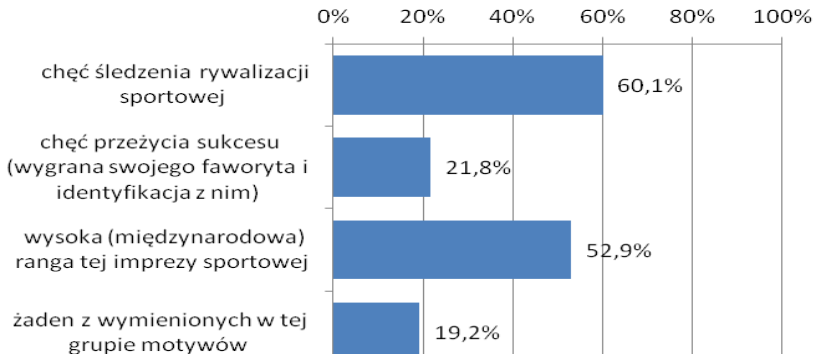
Źródło: Opracowanie własne

W grupie motywów w zakresie orientacji na przeżycia mieszkańcy Poznania najczęściej pragnęli dobrze się bawić (59,7%) oraz miło spędzić czas wolny (57,1%).

GRUPA C – MOTYWY W ZAKRESIE ORIENTACJI RZECZOWEJ (ODNOSZĄCEJ SIĘ DO SPECYFIKI KONKRETNEJ DYSCYPLINY SPORTOWEJ):**Wykres 3.**

Źródło: Opracowanie własne

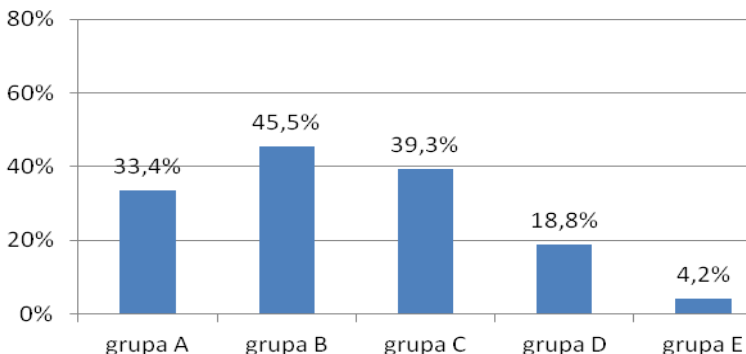
W grupie motywów C mieszkańcy Poznania najczęściej pragnęli rozwijać swoją pasję jeździecką (64,3%).

GRUPA D – MOTYWY W ZAKRESIE ORIENTACJI NA WYNIK:**Wykres 4.**

Źródło: Opracowanie własne

W grupie motywów D mieszkańcy najczęściej pragnęli śledzić rywalizację sportową (60,1%). Motywacją do kibicowania okazała się również wysoka, międzynarodowa ranga tej imprezy sportowej (dla ponad połowy respondentów).

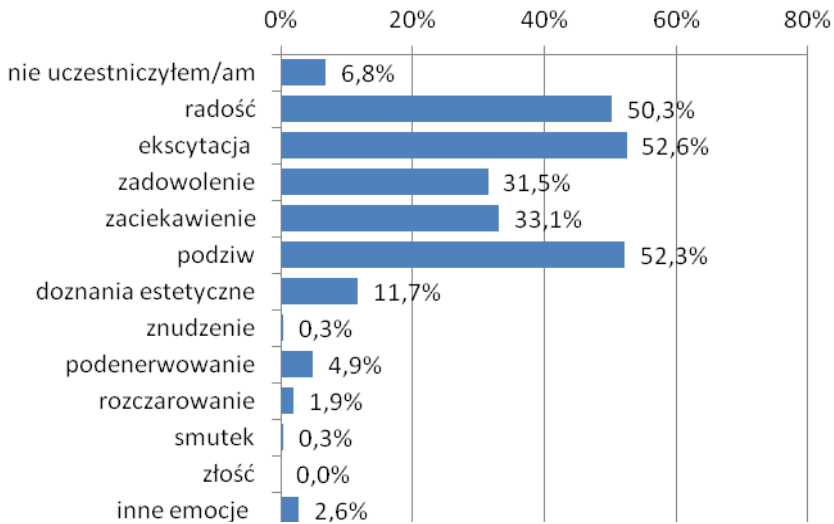
Wśród innych motywów respondenci wskazali również: 7,8% – zakupy targowe (4 os.), możliwość spędzenia całego dnia z końmi (1 os.), wolontariat (2 os.), spotkanie ze znajomymi (1 os.), bycie na bieżąco z wydarzeniami sportowymi (1 os.), obecność na każdym zawodach sportowych związanych z końmi (1 os.), podziwianie koni (2 os.), towarzyszenie dziewczynie – fance jeździectwa (1 os.), towarzyszenie innej osobie (1 os.), chęć zobaczenia i poznania różnych dyscyplin jeździeckich (1 os.), popularyzacja jazdy w stylu westernowym (1 os.), nauka na podstawie obserwacji innych zawodników (1 os.), miłość do koni (2 os.), zachęcanie dziecka do sportu (1 os.), chęć zobaczenia koni (1 os.).
P.2. „Która grupa motywów jest dla Pana/Pani najważniejsza?”

GRUPA E – INNE MOTYWY:**Wykres 5.**

Źródło: Opracowanie własne

Dla badanych kibiców z Poznania najważniejszą grupą motywów uczestnictwa w Cavaliadzie okazała się grupa motywów B (czyli orientacja na przeżycia, nastrój, dobrą zabawę). Następnie grupa C – orientacja rzeczowa (w Cavaliadzie kibicowało wielu pasjonatów jeździectwa), potem grupa A – orientacja społeczna, grupa D – orientacja na wynik i na końcu grupa E – „jeszcze inne motywy”.

P.3. „Jakie odczucia/emocje/doznania towarzyszą Panu/Pani w czasie trwania Cavaliady Sport?”

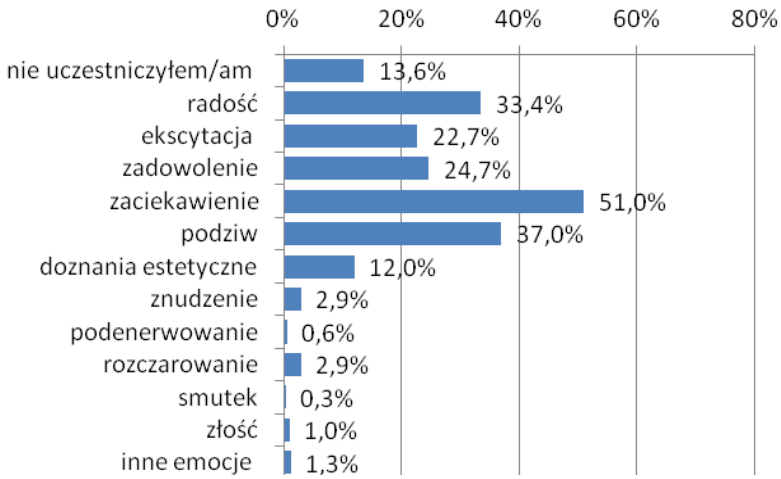
Wykres 6.

Źródło: Opracowanie własne

Kibicom-mieszkańcom najczęściej towarzyszyło poczucie ekscytacji (52,6%), podziwu (52,3%) oraz radości (50,3%) podczas części sportowej Cavaliady.

Inne wskazane przez respondentów emocje to również: zazdrość (2 os.), fascynacja/podniecenie (1 os.), zmęczenie (2 os.), duma (1 os.), irytacja (1 os.).

P.4. „Jakie emocje towarzyszą Panu/Pani w czasie trwania Cavaliady Show?”

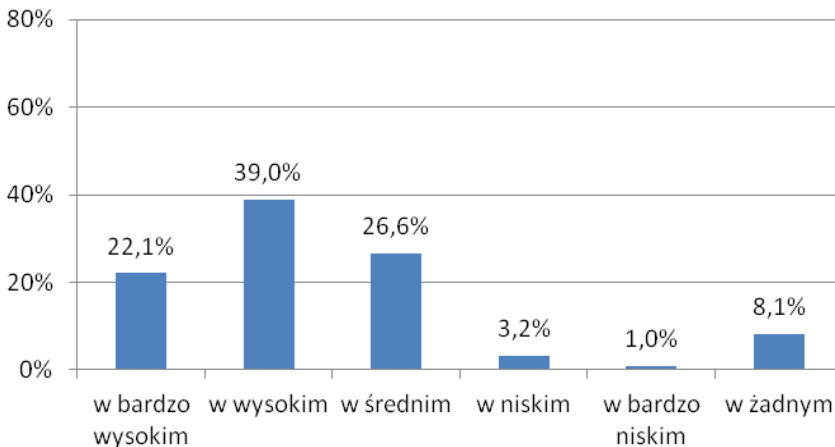
Wykres 7.

Źródło: Opracowanie własne

Wśród badanych mieszkańców dominowało zaciekawienie (51%), a następnie podziw (37%).

Jeszcze inne wskazane emocje to m.in.: zazdrość (1 os.), obojętność (1 os.), podniecenie/fascynacja (1 os.), stres (1 os.).

P.5. „W jakim stopniu udział w Cavaliadzie wpłynął pozytywnie na odczuwane przez Pana/Panią zadowolenie z życia?”

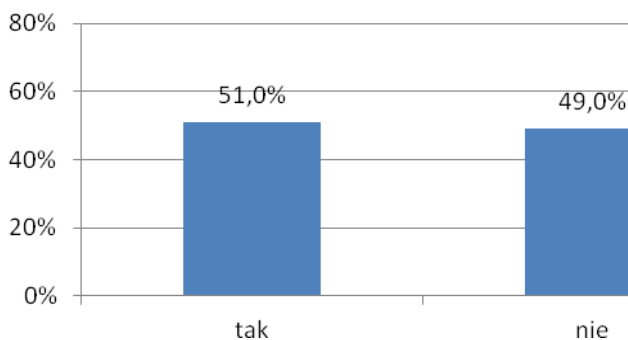

Wykres 8.

Źródło: Opracowanie własne

Mieszkańcy najczęściej uznawali, że udział w Cavaliadzie wpłynął na odczuwane przez nich zadowolenie z życia w sposób pozytywny na poziomie wysokim (39%).

P.6. „Czy podczas Cavaliady nawiązał/a Pan/i nowe znajomości?”

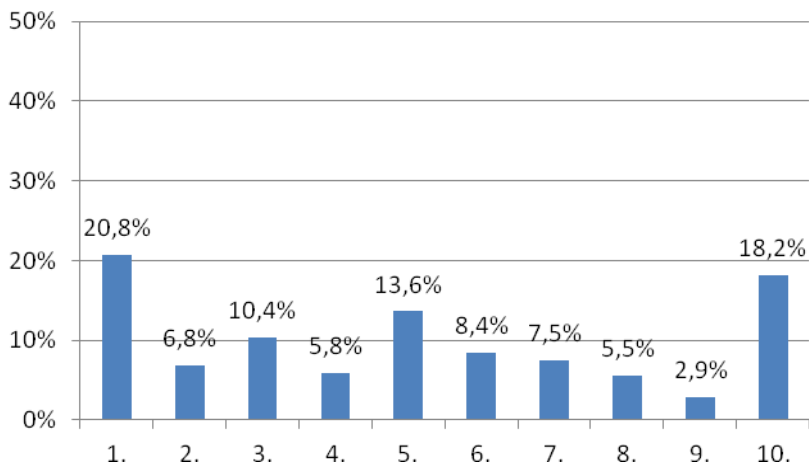
Wykres 9.

Źródło: Opracowanie własne

Ponad połowa kibiców nawiązała podczas Cavaliady nowe znajomości. Respondentów zapytano zatem, jakie ma to dla nich znaczenie.

P.7. „Jakie znaczenie ma dla Pana/Pani możliwość nawiązania nowych znajomości dzięki udziałowi w Cavaliadzie?”

(skala: 1-zupełnie nieistotne, 10-bardzo istotne)

Wykres 10.

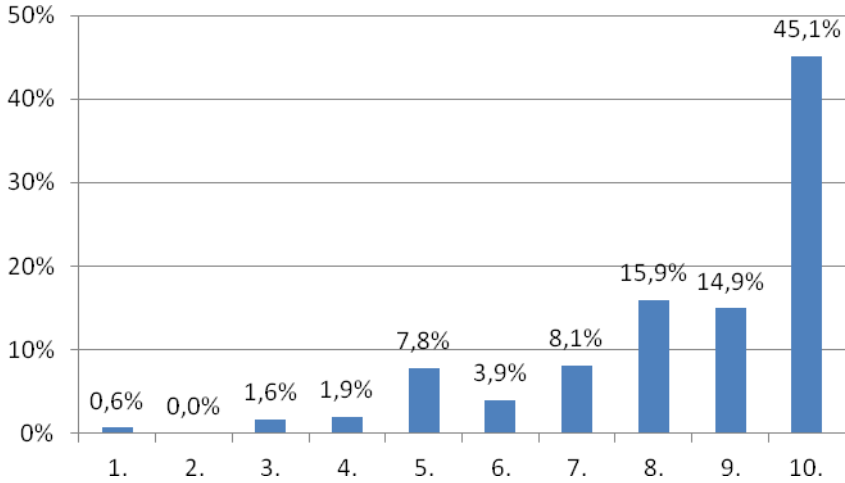
Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
308	5,1	5	1	10	3,2

Średnia wskazań wyniosła 5,1 pkt. na 10-stopniowej skali Likerta.

P.8. „W jakim stopniu jest Pan/i zadowolony/zadowolona z uczestnictwa w Cavaliadzie?”

(skala: 1-zupełnie niezadowolony/a, 10-bardzo zadowolony/a)

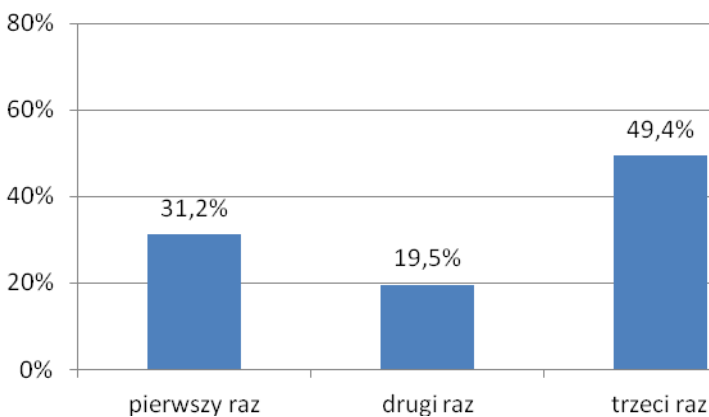
Wykres 11.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
308	8,5	9	1	10	1,9

Kibice byli zadowoleni z uczestnictwa w Cavaliadzie średnio na poziomie 8,5 pkt. Wśród odpowiedzi osób niezadowolonych padały następujące opinie: bo zabrakło biletów (1 os.), bo atrakcje nie są łączone w jeden bilet wstępu (1 os.), bo spodziewałem się więcej atrakcji za tak wysoką cenę (1 os.).

P.9. „Który raz uczestniczy Pan/i w Cavaliadzie w Poznaniu?”

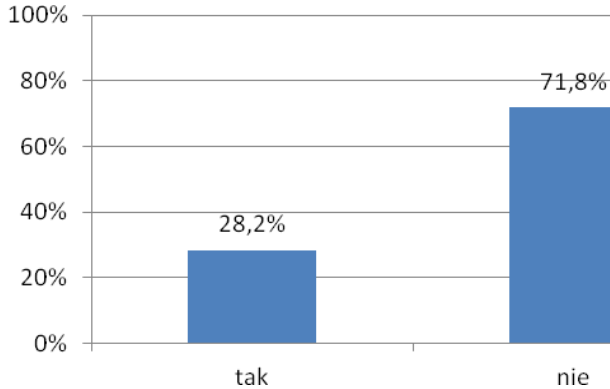

Wykres 12.

Źródło: Opracowanie własne

Badanie wykazało również, że kibice-mieszkańcy Poznania najczęściej uczestniczyli w Cavaliadzie trzeci raz – wskazała tak blisko połowa badanych osób (49,4%).

P.10. „Czy przyszedł/przyszła Pan/i na Cavaliadę, aby towarzyszyć komuś bliskiemu, kto występuje na Cavaliadzie?”

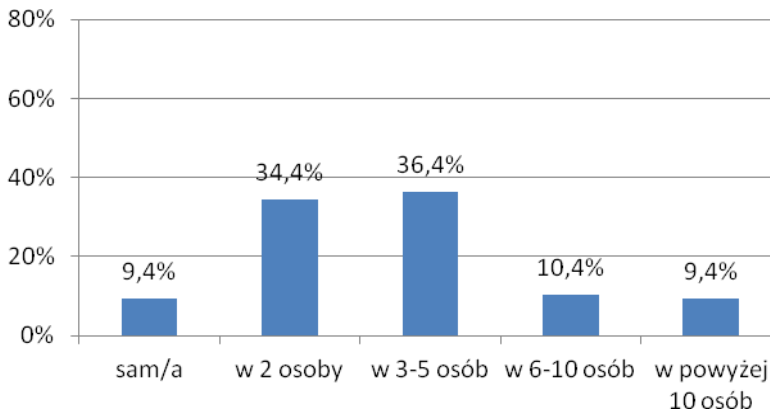

Wykres 13.

Źródło: Opracowanie własne

Co ciekawe, pomimo wielokrotnego udziału w analizowanej imprezie, większość kibiców nie przyszła na Cavaliadę z uwagi na osoby bliskie (71,8% wskazań).

P.11. „W ile osób przyszedli/przyjechali Państwo na Cavaliadę?”

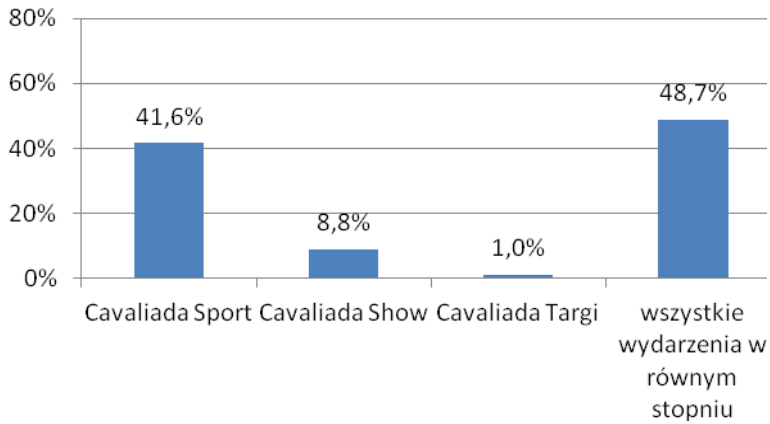

Wykres 14.

Źródło: Opracowanie własne

Mieszkańcy Poznania najczęściej uczestniczyli w Cavaliadzie w 3-5 osób (36,4%) oraz w 2 osoby (34,4%). Co dziesiąta badana osoba brała udział w tym wydarzeniu sportowym w wieloosobowej grupie fanów jeździectwa.

P.12. „Która część Cavaliady najmocniej wpłynęła na decyzję o wzięciu w niej udziału?”

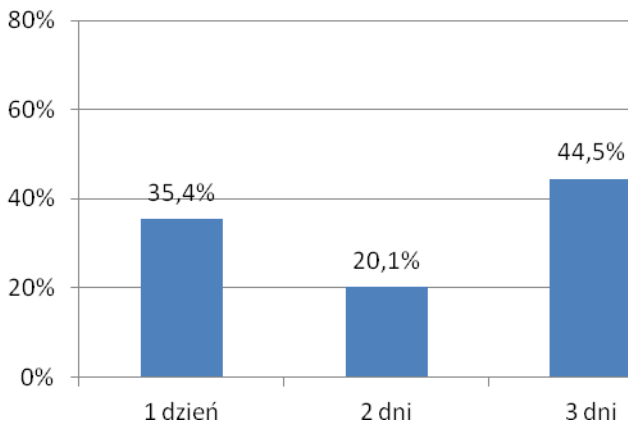

Wykres 15.

Źródło: Opracowanie własne

Kibiców z Poznania najczęściej przyciągały wszystkie wydarzenia Cavaliady w równym stopniu (48,7%).

P.13. „Ile dni spędza Pan/i w sumie na Cavaliadzie?”

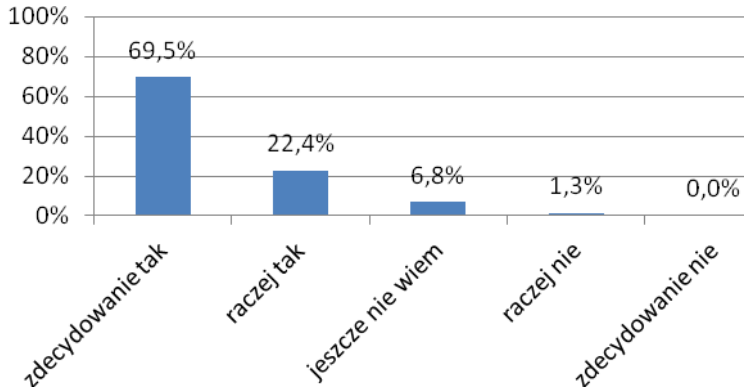

Wykres 16.

Źródło: Opracowanie własne

Badani kibice najczęściej spędzili na Cavaliadzie trzy dni (44,5%).

P.14. „Czy zamierza Pan/i ponownie wziąć udział w Cavaliadzie w Poznaniu w przyszłości?”

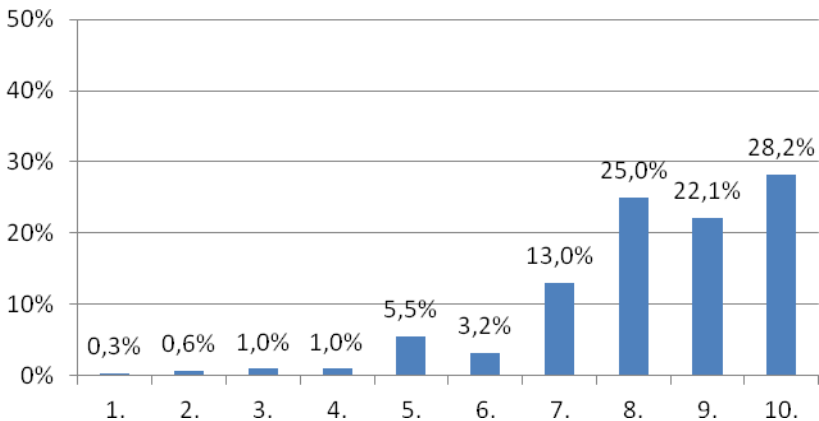
Wykres 17.

Źródło: Opracowanie własne

Blisko 70% respondentów zdecydowanie zamierza kibicować podczas Cavaliady w Poznaniu w przyszłości.

P.15. „Jak Pan/i ogólnie ocenia poziom organizacji Cavaliady?”

(skala: 1-bardzo nieprofesjonalny, 10-bardzo profesjonalny)

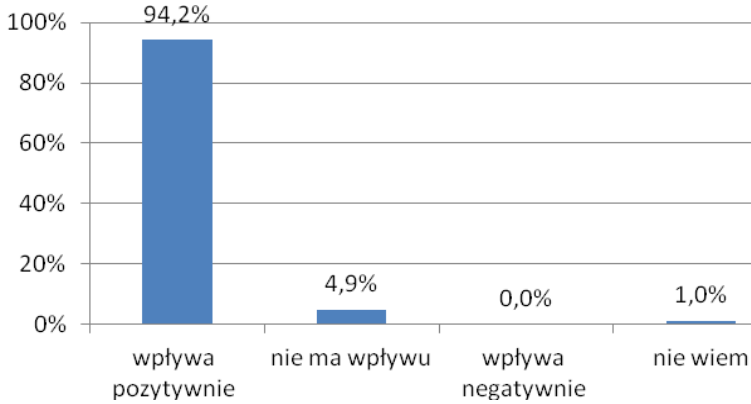
Wykres 18.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
308	8,3	9	1	10	1,7

Wysoko oceniono również organizację imprezy sportowej – średnio na poziomie 8,3 pkt.

P.16. „Jaki jest Pana/Pani zdaniem wpływ Cavaliady na wizerunek Miasta Poznania?”

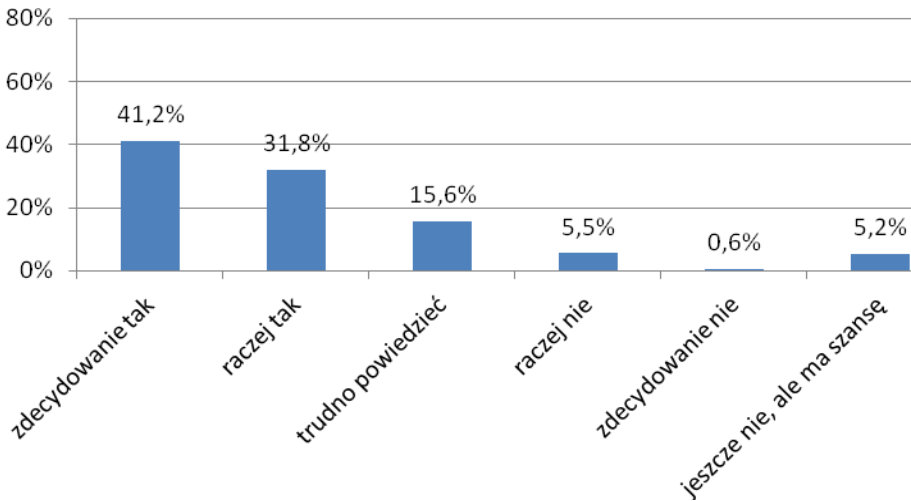

Wykres 19.

Źródło: Opracowanie własne

Prawie wszyscy kibice uznali również, że Cavaliada ma pozytywny wpływ na wizerunek Miasta Poznania (94,2%).

P.17. „Czy uważa Pan/i, że Cavaliada jest wizytówką Miasta Poznania?”

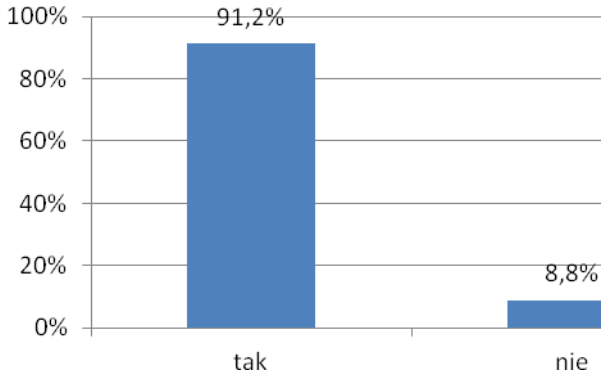

Wykres 20.

Źródło: Opracowanie własne

Ponad 40% respondentów uważa również Cavaliadę za wizytówkę Miasta Poznania.

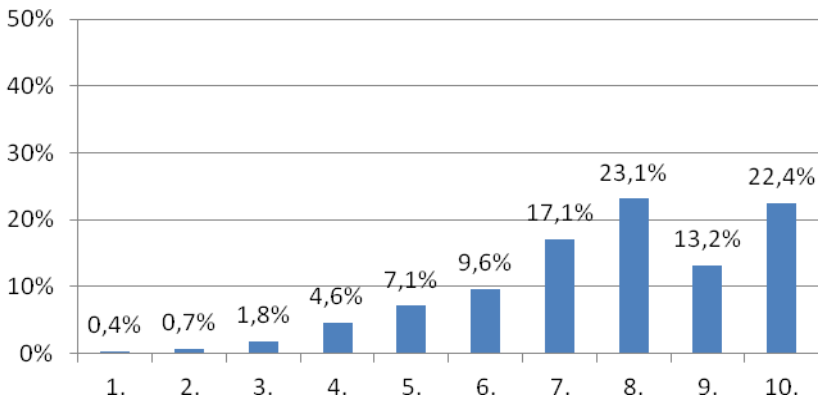
P.18. „Czy Cavaliada Show ma bogaty program kulturalny?”

Wykres 21.

Źródło: Opracowanie własne

- w jakim stopniu?
(skala: 1-w bardzo niskim, 10-w bardzo wysokim)

Wykres 22.

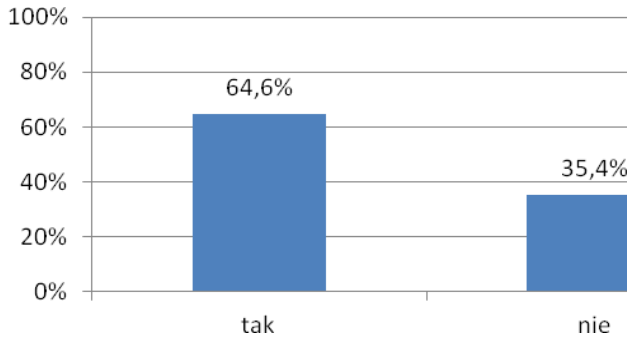
Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
281	7,7	8	1	10	1,9

Zdecydowana większość kibiców uznała także, że Cavaliada oferuje bogaty program kulturalny (na poziomie 7,7 pkt na 10-stopniowej skali).

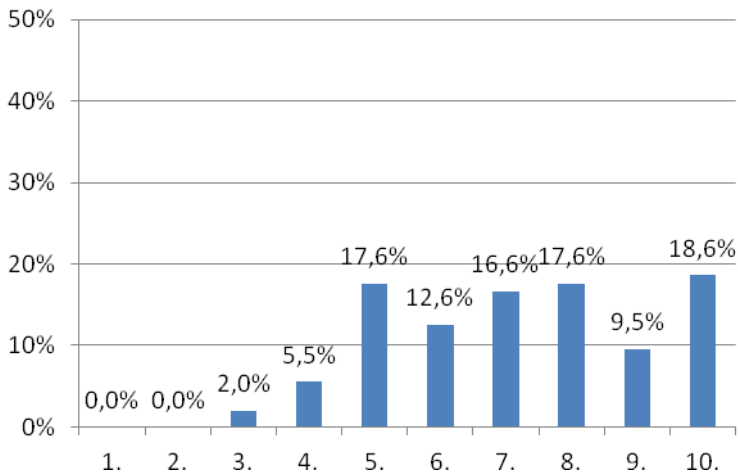
Respondentów zapytano nie tylko o oddziaływanie Cavaliady na jednostkę, ale również na społeczność lokalną:

P.19. „Czy Cavaliada zwiększa poczucie wspólnoty lokalnej mieszkańców Poznania i okolic?”

Wykres 23.

Źródło: Opracowanie własne

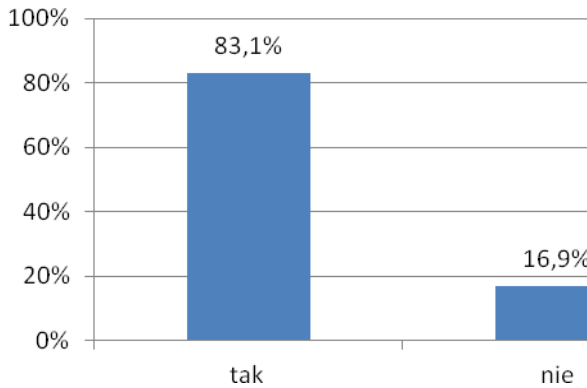
Wykres 24.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
199	7,2	7	3	10	2,0

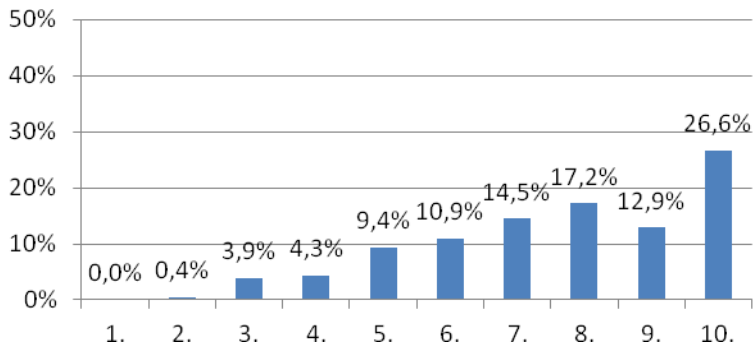
64,6% kibiców z Poznania uznało, że Cavaliada zwiększa poczucie wspólnoty lokalnej wśród mieszkańców miasta i okolic średnio na poziomie 7,2 pkt.

P.20. „Czy organizacja Cavaliady w Poznaniu zwiększa poczucie dumy wśród jego mieszkańców (z powodu organizacji takiej prestiżowej imprezy sportowej)?”

Wykres 25.

Źródło: Opracowanie własne

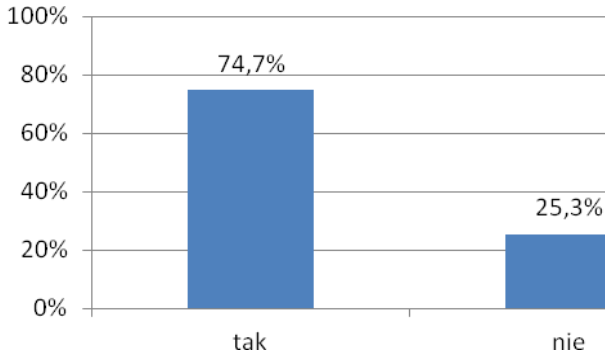
Wykres 26.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
256	7,6	8	2	10	2,1

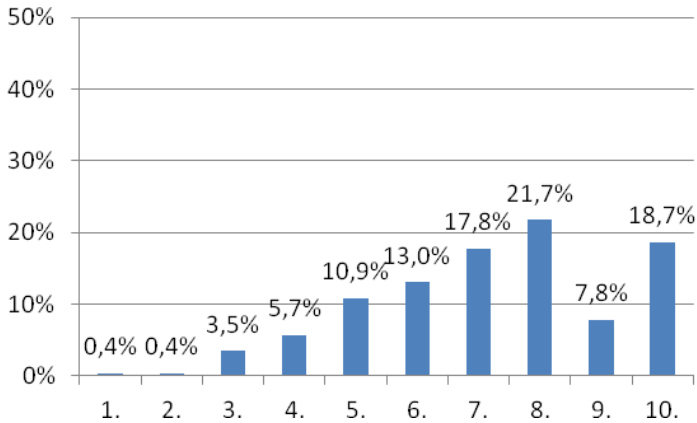
83,1% kibiców uznało, że Cavaliada zwiększa poczucie dumy wśród mieszkańców Poznania i okolic średnio na poziomie 7,6 pkt.

P.21. „Czy Cavaliada zwiększa poczucie tożsamości lokalnej mieszkańców Poznania i okolic (poprzez identyfikację z poznańskimi imprezami sportowymi)?”

Wykres 27.

Źródło: Opracowanie własne

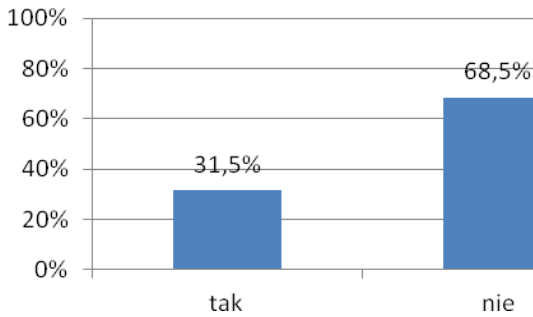
Wykres 28.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
230	7,2	7	1	10	2,0

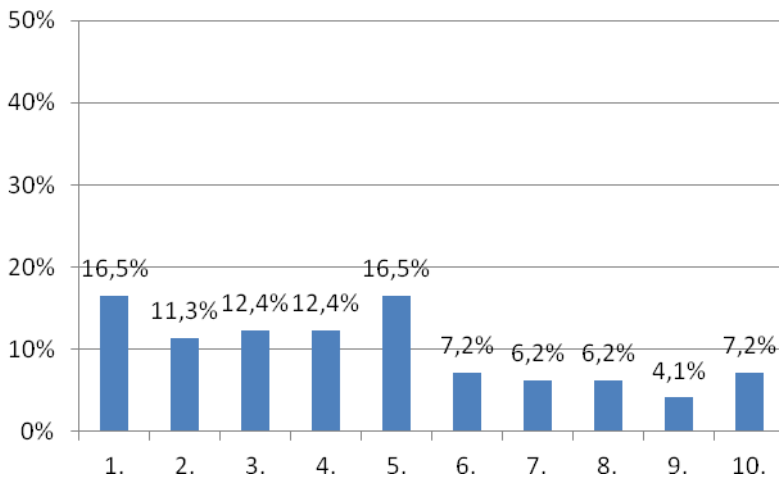
Blisko trzy czwarte respondentów – 74,7% kibiców z Poznania uznało, że Cavaliada zwiększa poczucie tożsamości lokalnej wśród mieszkańców miasta i okolic średnio na poziomie 7,2 pkt.

P.22. „Czy Pana/i zdaniem problemy komunikacyjne (np. dodatkowe korki w mieście), które powodują imprezy sportowe z cyklu Cavaliada są uciążliwe dla mieszkańców?”

Wykres 29.

Źródło: Opracowanie własne

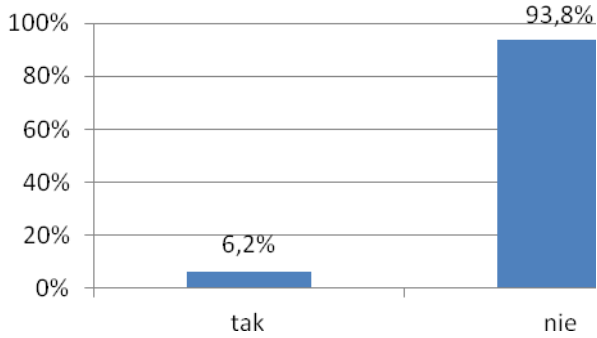
Wykres 30.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
97	4,5	4	1	10	2,7

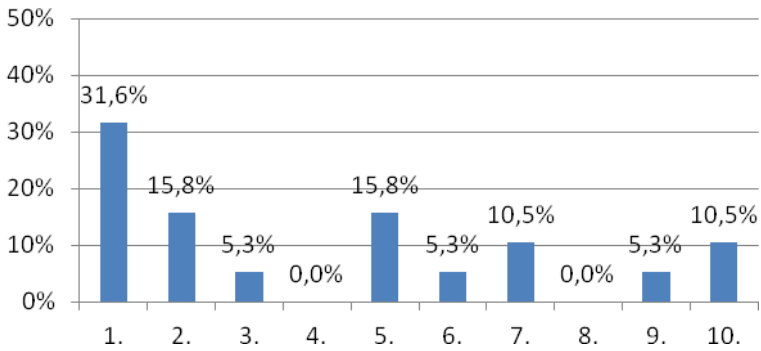
31,5% kibiców Cavaliady uznało, że impreza ta powoduje uciążliwe utrudnienia komunikacyjne średnio na poziomie 4,5 pkt.

P.23. „Czy Cavaliada powoduje nieodpowiednie zachowania kibiców w mieście? (np. głośne zachowanie, bójki itp.)”

Wykres 31.

Źródło: Opracowanie własne

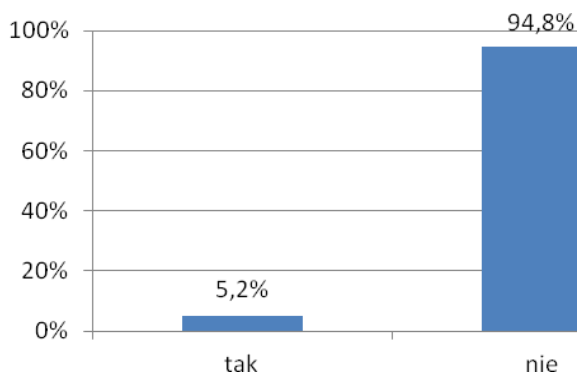
Wykres 32.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
19	4,2	3	1	10	3,2

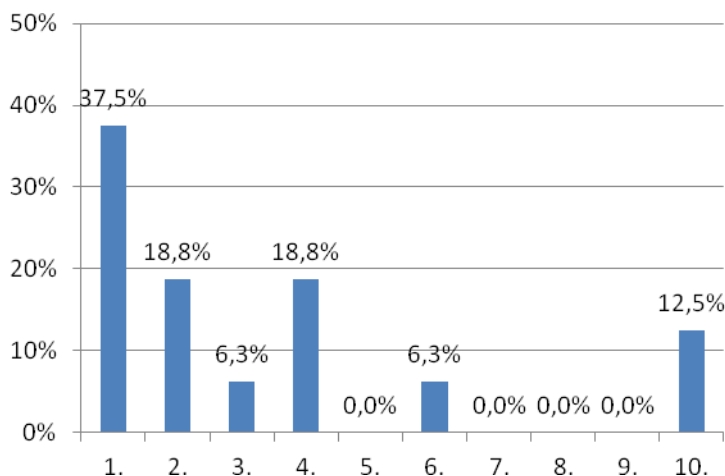
6,2% kibiców uznało, że Cavaliada powoduje nieodpowiednie zachowania kibiców w mieście (średnio na poziomie 4,2 pkt).

P.24. „Czy Cavaliada powoduje wzrost przestępczości w mieście (np. kradzieże)?”

Wykres 33.

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 34.

Źródło: Opracowanie własne

N ważnych	Średnia	Mediana	Minimum	Maksimum	Odch.std
16	3,3	2	1	10	3,0

5,2% kibiców uznało, że Cavaliada powoduje nieodpowiednie zachowania kibiców w mieście (średnio na poziomie 3,3 pkt).

Podsumowanie

Summary

W artykule zaprezentowano profil społeczno-demograficzny kibica jeździeckiego eventu sportowego o nazwie „Cavaliada”. Określono również jego główne motywacje

udziału w tej w imprezie. Wskazano na współczesne funkcje społeczno-kulturowe tego wydarzenia. Zbadano również postawy mieszkańców względem Cavaliady. Zawody z cyklu Cavaliada pełnią ważne funkcje społeczno-kulturowe po stronie mieszkańców (tj. wzrost poczucia dumy, tożsamości czy wspólnoty lokalnej). Pełnią również ważne funkcje edukacyjne – zwłaszcza dla pasjonatów jeździectwa. Wydaje się zatem, że impreza ta jest bardzo pozytywnym zjawiskiem i warto ją organizować w kolejnych latach, skoro dostarcza korzyści zarówno turystom, jak i mieszkańcom, a także samej destynacji turystycznej – Poznaniowi – m.in. poprawiając wizerunek miasta. Poprawa wizerunku z pewnością jest też bardziej trwałym efektem organizacji imprezy, niż na przykład krótkotrwałe korki uliczne zaobserwowane przez respondentów.

Literatura

Bibliography:

- Glińska E., *Sposoby badania wizerunku miejsca*, „Samorząd Terytorialny” 11/2011.
- Kosmaczewska J., Czarnecki R., *The role of a host country image and mega-event's experience for revisit intention: the case of Poland*, “The image and sustainability of tourist destinations”, Peniche, Portugal 2013.
- Matecki P., Semrau J., *Sport jako element budowy przewagi konkurencyjnej miast i regionów*, [w:] H. Mruk, K. Kropielnicki, P. Matecki (red.), *Marketing sportu*, Wydawnictwo Sport & Business Foundation, Poznań 2006.

Międzynarodowe zawody jeździeckie "Cavaliada" - wymiar społeczno - kulturowy w opinii mieszkańców Poznania

Streszczenie

Popularność eventów sportowych wśród kibiców spowodowała, że zaczęły one odgrywać wiodącą rolę w promocji regionów turystycznych. Organizatorzy imprez sportowych z jednej strony muszą dbać o atrakcyjność wydarzenia m.in. w oczach potencjalnych turystów, a z drugiej natomiast nie powinni zapominać o potrzebach mieszkańców. Celem artykułu jest przedstawienie opinii mieszkańców Poznania na temat oddziaływania międzynarodowych zawodów jeździeckich „Cavaliada”. Artykuł ma charakter empiryczny. W badaniu przeprowadzonym metodą sondażu diagnostycznego wzięło udział 308 kibiców „Cavaliady” z Poznania. Pytania dotyczyły m.in. motywacji udziału w zawodach oraz ich skutków, m.in. wpływu imprezy na wizerunek Miasta Poznania.

International equestrian competitions "Cavaliada" – the socio-cultural dimension in the opinion of inhabitants of Poznan City

Summary

The popularity of sports events among the sport fans has led them to play a leading role in the promotion of tourist regions. The organizers of sports events on the one hand must take care of the attractiveness of the event in the eyes of potential tourists, but on the other hand they should not forget the needs of the inhabitants. The aim of the article is to present the opinion of the inhabitants of Poznan about the impact of the international equestrian competitions "Cavaliada". The article has empirical character. 308 sport fans from Poznan participated in the diagnostic survey. The questions concerned, among others, motivation to participate in competitions and their effects, among others, the impact of the event on the image of the city of Poznan.

MAGDALENA GÓRSKA

Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu

Rekreacja i aktywność fizyczna kobiet w klubach fitness w ujęciu teorii dystynkcji Pierre'a Bourdieu - analiza literatury

Recreation and physical activity of women in fitness clubs in the context of Pierre Bourdieu's theory - literature analysis

Wprowadzenie***Introduction***

Niniejsze opracowanie przywołuje najważniejsze argumenty i racje na rzecz uprawomocnienia teorii jednego z czołowych przedstawicieli myśli społecznej drugiej połowy XX wieku francuskiego socjologa Pierre'a Bourdieu na gruncie istotnego problemu, jakim jest społeczne zróżnicowanie stylów życia i gustów kulturowych dokonujące się za pośrednictwem aktywności sportowo-rekreacyjnej.

Badacze zajmujący się tą problematyką podkreślają, że podjęty temat jest bardzo istotny, ponieważ tak zwana ideologia healthismu coraz bardziej wydaje się cechować swoistą animizacją, stając się zarazem powszechnie akceptowanym priorytetem oraz kulturowym i „statusowym” przymusem dbałości o zdrowy styl życia.

W artykule tym, Autorka dokonała podstawowych ustaleń terminologicznych związanych z podjętą tematyką, jak również zaprezentuje tezy nawiązujące do tzw. ideologii healthismu, która coraz bardziej wydaje się animizować, stając się tym samym powszechnie akceptowanym, a tym bardziej statusowym wyznacznikiem egzystencji współczesnego człowieka.

Material i metody***Material and methods***

Niniejsze opracowanie ma charakter teoretyczny i jest wynikiem dogłębnych studiów literaturowych oraz interdyscyplinarnej wiedzy. Do opracowania tego artykułu wykorzystano m.in. pozycje literaturowe Pierre'a Bourdieu oraz inne zasoby związane z poruszaną problematyką. Tematyka dotycząca rekreacji ruchowej w klubach fitness w ujęciu teorii dystynkcji Pierre'a Bourdieu ma charakter compositum, jak również wielowymiarowy,

w związku z tym analizowanie tego zjawiska wymaga od badacza podejścia interdyscyplinarnego. Dlatego w podjętych rozważaniach wykorzystana została wiedza, twierdzenia i ujęcia badawcze typowe nie tylko dla kultury fizycznej, ale także dla nauk społecznych. W prowadzonych analizach przeważać będzie jednak socjologiczny punkt widzenia, gdyż analizowana rzeczywistość społeczna, jaką jest rekreacja ruchowa w klubach fitness, przede wszystkim podejmowana jest przez badaczy życia społecznego. P. Berger konstatuje, że „Socjologia [...] realizować chce zadanie demistyfikowania rzeczywistości, odsłaniania reguł życia społecznego, które ukrywają się za tym co oczywiste i uznawane za naturalne”¹.

Podstawowe pojęcia

Basic terms

Rozważania na temat rekreacji ruchowej kobiet w klubach fitness w ujęciu teorii dystynkcji Pierre’a Bourdieu Autorka rozpocznie od zwrócenia uwagi czytelnika na kwestię stylu życia, w którym to styl wpisuje się w zachowania wolnoczasowe, a w szczególności aktywność fizyczna.

Jak wynika z analizy literatury, aktywne uczestnictwo w kulturze fizycznej oraz przemyślane realizowanie modelu zdrowego stylu życia przyczynia się do polepszania stanu zdrowia człowieka. W szczególności dotyczy to zdrowia fizycznego i psychicznego człowieka sprzyjając jego adaptacji społecznej. Ludzie, którzy podejmują aktywność fizyczną utrwalając pewne nawyki ruchowe, stają się jednostkami bardziej wartościowymi biologicznie, lepiej odnajdują się w życiu społecznym i w kulturze².

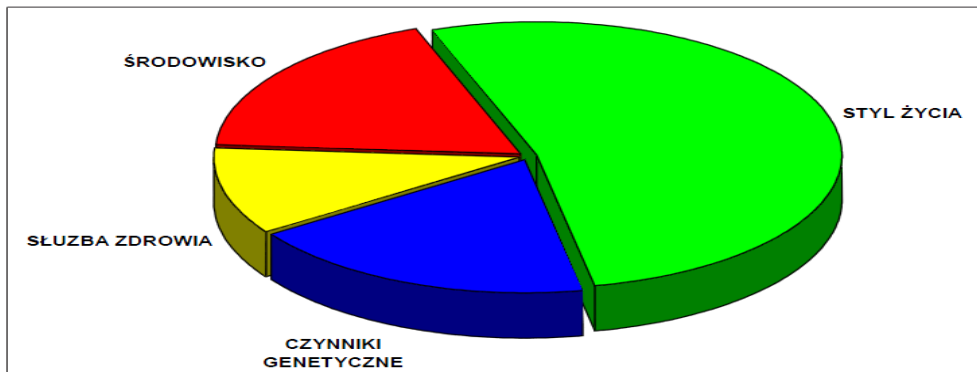
Powyższe stanowisko, zdaje się potwierdzać koncepcja „pól zdrowia” przedstawiona przez kanadyjskiego ministra zdrowia M. Lalonde. Wynika z niej, że spośród czterech grup czynników warunkujących zdrowie człowieka (ryc. 1) (genetycznych, środowiskowych, organizacji opieki medycznej i stylu życia), styl życia, którego głównymi składnikami są regularna i umiarkowana aktywność fizyczna, zdrowe odżywianie, niestosowanie używek oraz umiejętność radzenia sobie ze stresem - stanowi spiritus movens zdrowia człowieka³.

¹ P. Berger, *Zaproszenie do socjologii*, przeł. J. Stawiński. Warszawa 2012, PWN, s 57

²Za: M. Górską, *Wybrane aspekty uczestnictwa kobiet w klubach fitness*, Praca doktorska, Poznań 2017, s. 24

³op.cit, s. 6-7

Ryc. 1. Czynniki warunkujące zdrowie jednostki według koncepcji „pól zdrowia” M. Lalonde

Źródło: L. Kulmatycki *Promocja zdrowia w kulturze fizycznej*, AWF Wrocław 2003, s. 78

Ponadto, wartości lokujące się w szeroko rozumianej kulturze fizycznej wpisują się w sens życia jednostki, albowiem stają się czynnikiem decydującym o jej możliwościach przetrwania w warunkach aktualnych zagrożeń cywilizacyjnych. W tej sytuacji pojawia się nawet teza traktująca wysiłek fizyczny człowieka w kategoriach walki o ochronę zdrowia i jakość życia. Walka, jaką podejmuje współczesny człowiek w obronie własnego zdrowia, przeciwstawiając się naporowi czasu, wcale nie jest walką z wyboru, lecz z konieczności.

W związku z tym, każdy przemyślanie realizowany rodzaj aktywności fizycznej powinien być postrzegany jako istotny składnik prozdrowotnego stylu życia. Rekreacja ruchowa wykracza poza strefę wolnego wyboru, a wchodzi w sferę powinności, ponieważ wynika to nie tylko z założeń społecznych, pedagogicznych, ale również z surowych dyrektyw higieny somatycznej i psychicznej. Nauki humanistyczne traktują rekreację ruchową, jako bezwarunkowy obowiązek człowieka współczesnego. Dobrowolność dotyczy jedynie wyboru form tej rekreacji⁴.

Analizując kwestie aktywności ruchowej nie sposób odnieść się do tego pojęcia, które jak wynika z literatury przedmiotu jest wieloznaczne i złożone. Dlatego też trudno jest podać jedną, uniwersalną definicję tego pojęcia. W piśmiennictwie pojęcie aktywności fizycznej /ruchowej zastępowane jest takimi terminami, jak: sport dla wszystkich, rekreacja aktywna, sport masowy, czy też aktywny wypoczynek. Teoretycy zajmujący się tym zagadnieniem, m.in. W. Humen i M. Demel rekreację ruchową nazywają „(...) rekreacją fizyczną inaczej Sportem dla Wszystkich. Obejmuje ona różne postaci aktywności ruchowej podejmowane w czasie wolnym dla wypoczynku”⁵. K. Myśliwska dodaje w jednej ze swych publikacji poświęconej tematyce czasu wolnego, że (...) rekreacja fizyczna warunkowana jest dobrowolnością, bezinteresownością i przyjemnością⁶.

⁴Por. M. Górską, *Wybrane aspekty*, op.cit...., s. 25

⁵Za: Siwiński W. *Pedagogika kultury fizycznej w zarysie*, Wydawnictwo AWF, Poznań 2000, s.44

⁶Winiarski R. (red.), *Rekreacja i czas wolny*, Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011, s. 136

Z kolei J. Pięta w *Pedagogice czasu wolnego*, dokonał syntezy obejmującej pojęcia odnoszące się do czasu wolnego. Z poniższej ryciny (2) wynika, że zjawisko to łączone jest z takimi czynnościami jak: rekreacja, wypoczynek, odpoczynek, zabawa, rozrywka, gra, praca nad sobą oraz hobby.

Źródło: Pięta J. *Pedagogika czasu wolnego*. WSE. Warszawa 2004, s. 11

Warto raz jeszcze nadmienić, że rekreacja ruchowa jest najskuteczniejszą „odtrutką biologiczną” kompensującą ujemne skutki obecnych warunków życia i mimo, że dobrowolna jest „elementarnym, biologicznym nakazem, moralnym obowiązkiem współczesnego człowieka”. Wymogi współczesnego życia podnoszą znaczenie rekreacji ruchowej, która [...] nie jest luksusem, ale koniecznością życiową, bowiem regularne jej uprawianie ma wpływ na nasze zdrowie:

- -wyrównuje niedobór ruchu,
- -neutralizuje stresy i przeciążenia psychiczne,
- -zapobiega wielu chorobom,
- -regeneruje siły fizyczne i psychiczne,
- -zwiększa siły obronne i zdolności adaptacyjne człowieka,
- -opóźnia procesy inwolucyjne (starzenia się),
- -kształtuje ciało,
- -rozwija zainteresowania,
- -wszechstronnie rozwija osobowość człowieka⁷.

Zdaniem W. Osińskiego zachowania ruchowe człowieka powinny uwzględniać takie elementy, jak: ideę, treść oraz formę ruchu⁸. Z racji obiektywnych ograniczeń oraz poruszanej w tym artykule problematyki autorka skupi uwagę czytelnika na pierwszym z trzech składników, tj. idei, która tym bardziej wpisuje się w analizowaną teorię dystynkcji P. Bourdieu.

Ideą, czyli inaczej motywem świadomej działalności ruchowej może być m.in. bezpośrednia potrzeba życiowa, która wiąże się z zaspokojeniem pragnienia wykonania koniecznych czynności związanych z samoobsługą. Są to czynności takie jak mycie się, golenie, czynności porządkowe. Innym motywem jest chęć osiągnięcia postawionego sobie

⁷<http://sportpromotion.pl/assets/files/materialy/humanistyczne-podstawy-rekreacji-ruchowej11111.pdf>.

celu, którym może być np. uczestnictwo w maratonie. Trzecim motywem jest zaspokajanie pobudek hedonistycznych, takich, jak chęć zabawy, rozrywki. Istotnymi motywami są również poczucie obowiązku wykonania jakiejś czynności ruchowej, ale także potrzeby twórcze. Każda osoba podejmująca działanie ruchowe posiada inne motywy, dlatego ich lista jest o wiele dłuższa jednakże przedstawione powyżej należą do jednych z ważniejszych⁹.

Z powyższych analiz wynika, że istotnym motywatores partycypacji w rekreacji ruchowej jest m.in. potrzeba życiowa, chęć osiągnięcia postawionego sobie celu, czy też zaspokajanie pobudek hedonistycznych. Ostatni z przedstawionych czynników znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w Veblenowskiej formule konsumpcji i próżniaczego stylu życia¹⁰.

Aktywność ruchowa (w tym sportowo-rekreacyjna) dokonująca się przede wszystkim za pośrednictwem zachowań wolnoczasowych pomimo iż jest ona „bezproduktywna

z ekonomicznego punktu widzenia, [...] wytwarza wartość dystynktywną, statusową oraz prestiżową”¹¹, to zdaniem socjologów podejmujących problematykę struktury społecznej - ten rodzaj aktywności człowieka przyczynia się do społecznego zróżnicowania stylów życia i gustów kulturowych, a tym samym może być uznany za jedno z narzędzi tzw. klasowej przemocy symbolicznej. W tym kontekście analizując rekreację ruchową dokonującą się poprzez zajęcia w klubach fitness, zasadnym jest odniesienie się do teorii klas socjologa P. Bourdieu, która w tym kontekście cechuje się aplikacyjnym charakterem.

Mając na uwadze cel oraz charakter tego naukowego przedsięwzięcia, autorka dokona próby teoretycznego przedstawienia składowych w/w teorii, jakimi są: habitus, kapitał kulturowy, przemoc symboliczna oraz pole społeczne.

Podążając za ustaleniami Pierre’a Bourdieu stwierdzić należy, że pierwszy z elementów w/w teorii jest dość skomplikowanym i złożonym konstruktem, który sam autor określa, jako: „system trwałych i przekazywalnych dyspozycji” dokonujących się na drodze działań socjalizacyjnych (np. wyuczonych w dzieciństwie, czy opartych na społecznych doświadczeniach schematów reakcji i zachowań). Działania te nie należą do rudymentalnych i codziennych, lecz obejmują wszystkie przeszłe doświadczenia, a zmagania socjalizacyjno-wychowawcze działają jak matryca postrzeżeń, ocen i działań i umożliwiają wypełnianie nieskończone zróżnicowanych zadań dzięki analogicznym transferom schematów pozwalających rozwiązywać podobne problemy¹².

Z analizy teorii P. Bourdieu wywnioskować można, że omawiany habitus jest produktem m.in. procesu socjalizacyjno-wychowawczego oraz cech demograficznych określonej klasy społecznej, takich jak: płeć, wiek czy miejsce zamieszkania, które to elementy odróżniają jedną klasę społeczną od drugiej. W/w elementy oddziałują na

⁸ W. Osiński, *Antropomotoryka*, AWF Poznań, 2003, s.38-39

⁹ *Ibidem*, s.39

¹⁰ Zob. T. Veblen, *Teoria klasy próżniaczej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 37

¹¹ Por.: M. Lenartowicz, *Klasowe uwarunkowania sportu z perspektywy teoretycznej Pierre’a Bourdieu*, *Kultura i społeczeństwo*, Nr 3, Warszawa 2012, s. 52

¹² Por. P. Bourdieu, *Szkic teorii praktyki poprzedzony trzema studiami na temat etnologii Kabyłów*, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2007, s. 197

potrzeby, motywacje, wyznawane wartości, a nawet sposób komunikowania, ubierania, czy też odżywiania się. Habitus ma więc kolosalny wpływ na nasz styl życia, to znaczy „...spójny zespół wyborów osób, dóbr i praktyk”¹³. Ten zespół wyborów odnosi się m.in. do zachowań wolnoczasowych i aktywności sportowo-rekreacyjnej.

Przenosząc to na grunt zachowań wolnoczasowych, można powiedzieć, iż habitus nie tylko wyznacza sposób postrzegania różnych form rekreacji, jakie wykreowały się w danej klasie społeczno-kulturowej, ale także poziom przyzwolenia na korzystanie z nich. Zdaniem P. Bourdieu koncepcja habitusu nie jest wyłącznie zdeterminowana obiektywnymi strukturami społecznych konwenansów oraz określonymi kodami kulturowymi. Habitus to także rodzaj indywidualnej autonomii, subiektywnych zachowań poszczególnych podmiotów, które działają racjonalnie i intencjonalnie.

Z tego wynika, że określone jednostki społeczne powinny i są traktowane, jako podmioty działające w sposób świadomy i celowy, zdolne do dokonywania racjonalnych i rzeczywistych postaw, działań oraz wyborów określonych form sportowo-rekreacyjnych. Sam autor konstatuje to w następujący sposób: „agenci społeczni - jakimi są w tym przypadku osoby podejmujące aktywność ruchową w klubach fitness” ...nie są częstkami podlegającymi siłom mechanicznym i działającymi pod przymusem „przyczyn”; nie są też jednak świadomymi podmiotami mającymi pełną wiedzę, posłusznymi racjom i działającymi z pełną znajomością przyczyn, jak to utrzymują rzecznicy *rational action theory* (...). „Podmioty” te są w rzeczywistości działającymi i obdarzonymi wiedzą *agensami* wyposażonymi w zmysł praktyczny (...), nabyty system preferencji, zasad postrzegania i podziału (co potocznie nazywa się „gustem”), trwałych struktur poznawczych (które w istocie są rezultatem uwewnętrznienia struktur obiektywnych) oraz schematów działania, określających sposób widzenia sytuacji i adaptacyjną reakcję¹⁴. Można zatem stwierdzić, że istotną rolę odgrywa tu doświadczenie subiektywne czy też wycucie praktyczne. Istota habitusu polega więc na zaszczepianiu w jednostce tzw. obiektywnych struktur społecznych (np. są to normy, wzory i sankcje społeczne) w ich subiektywne i mentalne doświadczenia.

Podsumowując ten wątek rozważań należy stwierdzić, że dogłębne poznanie habitusu człowieka nie jest całkowicie możliwe chociażby dlatego, że konstrukt ten ma charakter compositum, jak również częściowo osadzony jest na poziomie trudnym do zwerbalizowania.

Ponadto, proces wpajania określonego habitusu nie jest narzucony ani nienarzucony. Jest raczej formą pośrednią pomiędzy obiektywną strukturą społecznych interakcji a jednostkowymi, subiektywnymi działaniami podmiotów. Poszczególne elementy habitusu wykraczają zarówno poza ścisły determinizm oraz wolną i niczym nieskrępowaną wolę człowieka.

Warto w tym miejscu dodać, że ogromny wpływ na kształt omawianego habitusu spośród różnych środowisk społecznych ma rodzina. Mimo, że obecnie „świat, jak rzeka

¹³P. Bourdieu, *Rozum praktyczny. O teorii działania*, przekład Joanna Stryczyk, Wyd. Uniw. Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 18

¹⁴Ibidem, s. 34

wlewa się” do rodziny za pośrednictwem mediów i przynosi nowe normy, wartości, style życia, „rozpuszcza” strukturę rodziny, role, reguły życia rodzinnego i wewnątrzrodzinne granice”¹⁵, to jednak środowisko rodzinne dla większości młodych ludzi, nadal jest źródłem egzystencji społecznej. W związku z powyższym rodzina w większości przypadków dla człowieka mającego wejść w dorosłość jest tym środowiskiem, które przekazuje mu określone wzorce, normy zachowań oraz kreuje w nim właściwe potrzeby w tym te, które odnoszą się do szeroko rozumianej kultury fizycznej.

Kolejnym rudymenarnym pojęciem, na którym osadzona jest teoria dystynkcji

P. Bourdieu jest pojęcie kapitału. Bourdieu wyróżnia cztery typy:

- Kapitał kulturowy (zdobyta wiedza i umiejętności, codzienne nawyki, kody mowy, sposób mówienia, ubierania się i poruszania, obyczaje);
- Kapitał społeczny (system relacji społecznych, w których pozostaje działająca jednostka);
- Kapitał ekonomiczny (zasoby finansowe, dobra materialne);
- Kapitał symboliczny jest wynikiem konwersji rozmaitych postaci kapitału w zasady widzenia. Istotą kapitału symbolicznego jest nierozpoznanie arbitralności jego posiadania i akumulacji¹⁶.

Powyższe formy kapitałów biorą udział w procesie tworzenia pozycji i roli społecznej.

Według Bourdieu kapitał kulturowy, jako kompilacja rozmaitych jego postaci, tworzy formę zasobów człowieka, grupy czy też klasy społecznej. Zasoby te obiektywizują się m.in. w postaci: norm, wartości, wzorów i zachowań społecznych.

Istotnym rodzajem kapitału jest kapitał społeczny, który P. Bourdieu określa jako „...zdolność jednostek do skutecznego zarządzania zasobami materialnymi i symbolicznymi dla dobra swojego własnego i własnych rodzin. Są to też wszystkie kontakty społeczne (mocne, formalne więzi, jak i więzi luźniejsze, nieformalne), które mogą się przekształcić

w zobowiązania istotne z punktu widzenia realizacji interesów jednostki¹⁷.

W dalszych analizach literaturowych dotyczących tego pojęcia odnajdujemy charakterystyczne jego cechy. Kapitał stanowią wszelkie dobra, które w trakcie swego użytkowania nie zużywają się, ale przeciwnie – zwiększają swoją wartość i dlatego można je akumulować i inwestować. Kapitał występuje w czterech zasadniczych płaszczyznach. Są to: ekonomiczna, społeczna, kulturowa oraz symboliczna¹⁸. Kapitał ten nie powstał samoistnie, lecz jest wynikiem procesu socjalizacyjnego, który, jak wcześniej nadmieniono, dokonuje się przede wszystkim w środowisku rodzinnym, następnie szkolnym, rówieśniczym czy też zawodowym. Od tych środowisk zależy jakość zasobów (potencjału)

¹⁵A. Przygoda, *Jaki jest chłopak? Dyskurs męskości w piśmie dla trzynastoletków*, H. Cudak (red.) Pedagogika Rodziny, Family Pedagogy nr 1 (3/4)/2011, WSPiZ, Łódź 2011, s. 238

¹⁶M. Jagielska, *Innowacje kulturowe dostępne dla nielicznych. – rola nowych memów w świetle teorii Pierre'a Bourdieu*, Teksty z ulicy nr 13 Zeszyt memetyczny, Katowice 2011

¹⁷T. Szlendak (2011), *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa, s. 246

¹⁸Por. M. Mielczarek, *Inspiracje teorią Pierre'a Bourdieu w poradownictwie*, Edukacja Dorosłych, nr 1, 2015, s. 61

człowieka oraz jego stosunek do szeroko rozumianej kultury fizycznej, w tym i aktywności sportowo-rekreacyjnej.

Zasoby te mają decydujące znaczenie dla dystynkcji jednostki, która w toku właściwie przeprowadzonego procesu socjalizacji cechować może się m.in. kreatywnością, innowacyjnością, otwartością na nowe wzorce, wartości i postawy, które w tym przypadku sprzyjają prozdrowotnemu stylowi życia, obrazem którego jest m.in. aktywność ruchowa i uczestnictwo w zajęciach fitness.

W analizowanej teorii dystynkcji obok habitusu i kapitału, kolejnym kluczowym pojęciem jest *pole społeczne*, które może stanowić klub fitness, w którym to dokonuje się aktywność sportowo-rekreacyjna. Dotykając tej tkanki społecznej w omawianej teorii, na wstępie należy zaznaczyć, iż pole społeczne w ostatnim okresie stało się niewątpliwie bardziej wieloznaczne i złożone. Dlatego też trudno jest zwerbalizować to pojęcie w jedną uniwersalną definicję, a tym bardziej nie mieści się ono w ramach prostej konwencjonalnej narracji na temat aktywności sportowo-rekreacyjnej.

Poddając analizie pojęcie *pola społecznego*, warto przytoczyć zdanie P. Bourdieu i L. Wacquant, którzy stwierdzają, że jest to „... sieć albo konfiguracja obiektywnych relacji między pozycjami. Pozycje zaś są zdefiniowane obiektywnie ze względu na swoje istnienie i ze względu na uwarunkowania, jakie narzucają osobom czy instytucjom je zajmującym, określając ich aktualną i potencjalną sytuację (*situs*) w strukturze dystrybucji różnych rodzajów władzy (czy kapitału). Posiadanie zaś owej władzy (kapitału) określa dostęp do specyficznych korzyści, o które toczy się gra w danym polu. Jednocześnie uwarunkowania te wynikają z obiektywnych relacji pozycji zajmowanej wobec innych (relacji dominacji, podporządkowania, równoważności itp.)¹⁹

Dystynkcja na polu, jakim jest wybór określonego klubu fitness dokonuje się poprzez:

1. unikanie przez członków klas wyższych sportów drużynowych, ze względu na ich pospolitą popularność, wymóg podporządkowania się zbiorowej dyscyplinie i cenięcie cnot takich jak prosta fizyczna siła, odporność na ból, brutalność oraz na apoteozę przemocy fizycznej i fizycznego kontaktu;
2. chęć uprawiania sportu w miejscach zastrzeżonych i niedostępnych dla wszystkich (kluby prywatne), nawet gdy „mają możliwość oszczędnej realizacji tego samego typu aktywności wraz z innymi (otwarte obiekty i bezpłatne usługi)” (co jest jedną z przyczyn zarzucania snobizmu członkom klas wyższych);
3. chęć podejmowania samodzielnej decyzji o czasie odbywania się zajęć sportowych (co kłóci się ze stałością i regularnością treningów w sportach zespołowych i w sporcie wyczynowym w ogóle);
4. potrzebę posiadania prawa do wyboru partnerów aktywności sportowych (a nie funkcjonowanie w narzuconym przez trenera składzie zespołu);
5. potrzebę niewielkiego i samodzielnie określanego wysiłku fizycznego;
6. wysokie inwestycje czasu i wysiłku w specyficzny trening techniczny²⁰.

¹⁹Za: M. Mielczarek, op. cit..., s. 63

²⁰Por. P. Bourdieu (2005), *Sociology in Question*, Sage Publications, London, s. 260–279

W niniejszym przedsięwzięciu ostatnim pojęciem poddanym analizie jest termin odnoszący się do *przemocy symbolicznej*. Jak zauważa P. Bourdieu „Przemoc symboliczna stanowi przymus, realizowany tylko za pośrednictwem zgody, której zdominowany nie może nie udzielić dominującemu (a więc zgody na dominację), ponieważ, aby nad tym się zastanawiać i zastanawiać się nad sobą, albo ściślej, aby zastanawiać się nad swoją relacją z nim, może posługiwać się jedynie narzędziami poznawczymi, które posiada wspólnie z dominującym, narzędziami, które będąc jedynie wcieloną formą struktury relacji dominacji, ukazują tę relację jako naturalną; albo, innymi słowy, ponieważ schematy, jakimi posługuje się, aby postrzegać i oceniać siebie albo aby postrzegać i oceniać dominujących (wysoki/niski, męski/żeński, biały/czarny), są wytworem wcielenia znaturalizowanych klasyfikacji, których wytworem jest jego społeczny byt”²¹.

Odnosząc to pojęcie do zajęć w klubach fitness, konstrukcja ta ma swoje odzwierciedlenie m.in. w takich konwenansach, jak postrzeganie siebie jako kobiety preferującej model smukłej, zgrabnej sylwetki oraz zadbane ciało²², co wpisuje się w istniejący obecnie stereotyp społeczny, który określić można jako „*bycie fit*”. Podążanie za tym współczesnym wzorcem społecznym wymusza uczestniczenie w tego typu formach kultury fizycznej, jakimi są zajęcia w klubach fitness.

Warto nadmienić, że przemoc symboliczna, jaka dokonuje się poprzez zajęcia fitness nie tylko stanowi odbudowę sił psychofizycznych oraz kompensację naszej aktywności zawodowej czy też rodzinnej, lecz jest także swego rodzaju formą nagrody w postaci wewnętrznego zadowolenia z osiągniętych efektów i lepszego samopoczucia. Można zatem stwierdzić, że działania te są swoistą bramą otwierającą tzw. kody dostępu do tego co P. Bourdieu nazywa dystynkcjami.

Analiza literatury

Analysis of the literature

Spoglądając na ustalenia badawcze poczynione przez różnorakie ośrodki naukowe stwierdzić należy, że w strukturze wolnoczasowej aktywność fizyczna/ruchowa Polaków jest nadal niezadowalająca. Polacy w tym obszarze wypadają poniżej średniej dla krajów Unii Europejskiej. W dalszym ciągu bliżej nam do mało aktywnych sportowo krajów południa, niż np. do Skandynawii, w której aktywna jest zdecydowana większość mieszkańców²³. Jedna trzecia Polaków uprawia sport lub inne aktywności fizyczne regularnie (co najmniej 3 razy w tygodniu). Jednak odsetek osób niepodjęających żadnej aktywności sportowej jest podobny (32%)²⁴. Osoby w wieku 30 lat częściej deklarują uprawianie dyscyplin wymagających nieco większych nakładów finansowych (basen,

²¹P. Bourdieu, *Medytacje pascaliańskie*, tłum. K. Wakar, Oficyna Naukowa, Warszawa 2006, s. 242

²² Por. J. Salita, *Uczestnictwo kobiet w rekreacji ruchowej „Sport dla Wszystkich”*, 2000, nr 6.

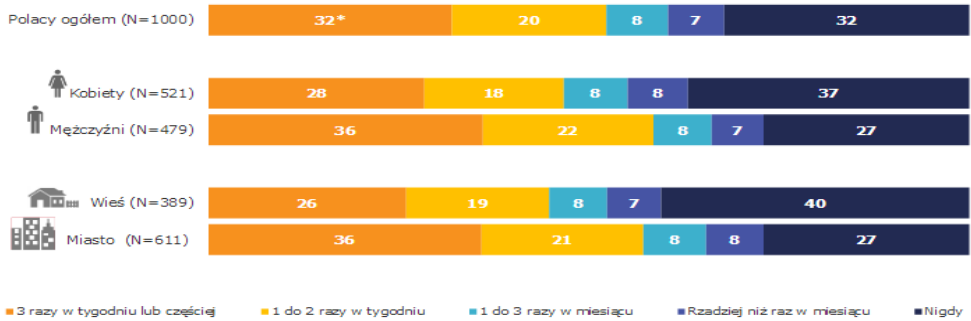
²³ *Aktywność sportowa Polaków*, Raport z badania TNS Polska Wrzesień 2015, s. 2

²⁴ *Ibidem*, s.3

siłownia, fitness)²⁵, co może świadczyć o tym, że dla większości Polaków czynniki finansowy w tej kwestii mają wciąż charakter dystynktywny.

Jeszcze gorzej prezentuje się aktywność ruchowa kobiet zwłaszcza w zajęciach fitness. Z badań wynika, że uwidaczniają się rozbieżności pomiędzy deklarowanymi przez kobiety potrzebami związanymi z aktywnością ruchową a ich realizacją. Z badań przeprowadzonych (w ramach projektu badawczego „Aktywność sportowa Polaków”) przez agencję badawczą, zajmującą się badaniem opinii publicznej tj. TNS Polsk, na próbie 1000 Polaków w wieku co najmniej 15 lat wynika, że zaledwie 1/3 Polek w ciągu ostatnich sześciu miesięcy uprawiała sport lub podobne formy aktywności fizycznej trzy razy w tygodniu lub częściej, a 37% z badanych respondentek stwierdziło, że nigdy nie podejmowało takiej aktywności²⁶ (ryc.4).

Ryc. 4. Częstotliwość uprawiania w ciągu ostatnich sześciu miesięcy dowolnej formy aktywności fizycznej (dane w %)

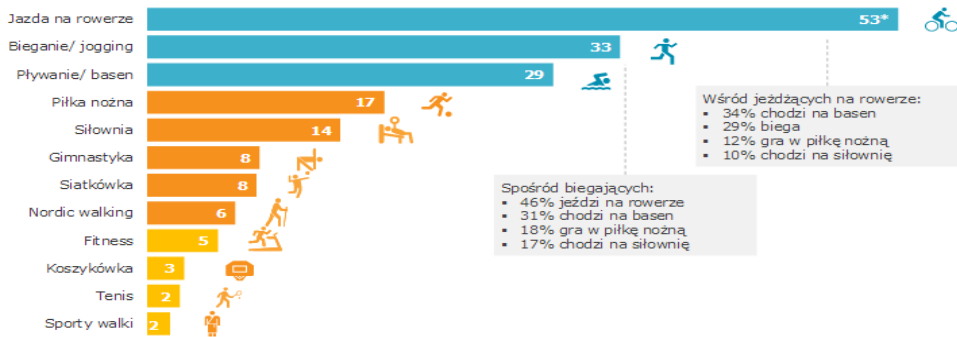
Źródło: *Aktywność sportowa Polaków*, Raport z badania TNS Polska Wrzesień 2015

Z kolei na pytanie dotyczące wyboru zajęć sportowych przez badanych wśród respondentów aktywnych fizycznie, zaledwie 5% skazuje na uczestnictwo w zajęciach fitness. Szczegółowe dane obrazuje rycina 5.

²⁵ Ibidem, s.4

²⁶ Por., Ibidem, s.5

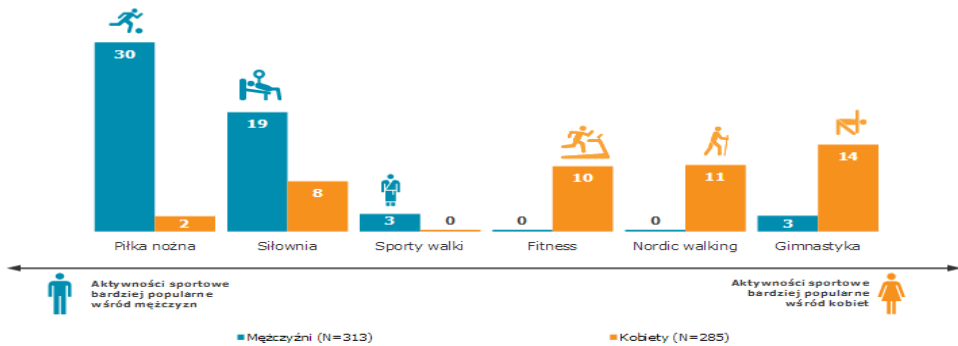
Ryc. 5. wyboru zajęć sportowych przez badanych(dane w %)

Źródło: *Aktywność sportowa Polaków*, Raport z badania TNS Polska Wrzesień 2015

Z ryciny 6 wynika, że badane kobiety deklarujące uczestniczenie w zajęciach ruchowych częściej wybierają ćwiczenia fitness niż mężczyźni (odpowiednio: 10% wobec 0%).

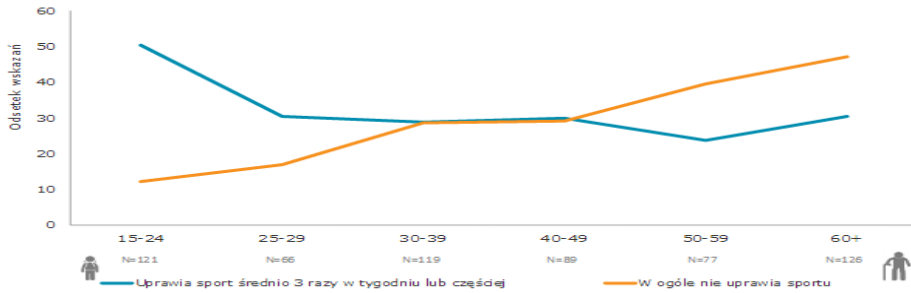
Ryc. 6. Wybór dyscyplin sportowych przez badane osoby (dane w %)

Źródło: *Aktywność sportowa Polaków*, Raport z badania TNS Polska Wrzesień 2015

Cechy demograficzne wpływają również znacząco na poziom uczestnictwa Polek w aktywności fizycznej. Z ryciny 7 wynika, że kobiety po 49 roku życia w mniejszym stopniu wykazują chęć uczestniczenia w zajęciach ruchowych.

Ryc. 7. Częstotliwość uprawiania dowolnej formy aktywności fizycznej w ciągu ostatnich sześciu miesięcy (dane w %)

Źródło: *Aktywność sportowa Polaków*, Raport z badania TNS Polska Wrzesień 2015

Podsumowanie

Conclusion

Podsumowując powyższe dane empiryczne stwierdzić należy, że kobiety pomimo wysokiej świadomości dotyczącej znaczenia aktywności fizycznej dla właściwego funkcjonowania w wymiarze psycho-fizycznym oraz społecznym, nie podejmują w zadawalającym stopniu działań mających na celu podniesienie poziomu ich uczestnictwa w szeroko rozumianej kulturze fizycznej.

Ponadto, odnosząc analizowany materiał empiryczny do teorii dystynkcji P. Bourdieu, należy stwierdzić, że przytoczone dane ilościowe, jak i jakościowe dotyczące uczestnictwa kobiet w różnych formach sportowo-rekreacyjnych mogą być postrzegane, jako wytwarzające wartości elitarne oraz prestiżowe, a ujmując to w konwenanse bourdieuowskiej teorii klas – w wartości społecznie dystynktywne. Ponadto, należy uwypuklić fakt, że respondentki deklarujące uczestnictwo w zajęciach fitness, jak i innych formach aktywności fizycznej, z pewnością prezentują taki rodzaj kapitału społeczno - kulturowego na polu, jakim są kluby fitness, który umożliwia im tworzenie nowych modeli życia. Przez to mogą być uznane za swoisty obiekt symboliczny lub posługując się ponownie bourdieuowskim językiem za elitę społeczną w obszarze kultury fizycznej. Ponadto, ta grupa kobiet stanowić może ważny punkt odniesienia oraz istotny asumpt dla innych mniej aktywnych kobiet w omawianym zakresie.

Literatura

Bibliography

Aktywność sportowa Polaków, Raport z badania TNS Polska Wrzesień 2015.

Berger P., *Zaproszenie do socjologii*, przeł. J. Stawiński, PWN, Warszawa 2012.

- Bourdieu P., *Medytacje pascaliańskie*, tłum. K. Wakar, Oficyna Naukowa, Warszawa 2006.
- Bourdieu P., *Rozum praktyczny, O teorii działania*, przekład Joanna Stryczyk, Wyd. Uniw. Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- Bourdieu P., *Sociology in Question, Sage Publications*, London, 2005.
- Bourdieu P., *Szkic teorii praktyki poprzedzony trzema studiami na temat etnologii Kabylów*, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2007.
- Górska M., *Wybrane aspekty uczestnictwa kobiet w klubach fitness*, Praca doktorska, Poznań 2017.
- Jagielska M., *Innowacje kulturowe dostępne dla nielicznych. – rola nowych memów w świetle teorii Pierre'a Bourdieu*, Teksty z ulicy nr 13 Zeszyt memetyczny, Katowice 2011.
- Kulmatycki L., *Promocja zdrowia w kulturze fizycznej*, AWF Wrocław 2003.
- Lenartowicz M., *Klasowe uwarunkowania sportu z perspektywy teoretycznej Pierre'a Bourdieu*, Kultura i społeczeństwo, Nr 3, Warszawa 2012.
- Mielczarek M., *Inspiracje teorią Pierre'a Bourdieu w poradownictwie*, Edukacja Dorosłych, nr 1, 2015.
- Osiński W., *Antropomotoryka*, AWF Poznań, 2003.
- Przygoda A., *Jaki jest chłopak? Dyskurs męskości w piśmie dla trzynastolatek*, H. Cudak (red.) Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy nr 1 (3/4)/2011, WSPiZ, Łódź 2011.
- Salita J., *Uczestnictwo kobiet w rekreacji ruchowej „Sport dla Wszystkich”*, 2000, nr 6.
- Siwiński W., *Pedagogika kultury fizycznej w zarysie*, Wydawnictwo AWF, Poznań 2000.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa 2011.
- Veblen T., *Teoria klasy próżniaczej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Winiarski R. (red.), *Rekreacja i czas wolny*, Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011.

Netografia

<http://sportpromotion.pl/assets/files/materialy/humanistyczne-podstawy-rekreacji-ruchowej11111.pdf>. (data wejścia: 8.08.2017)

Rekreacja i aktywność fizyczna kobiet w klubach fitness w ujęciu teorii dystynkcji Pierre'a Bourdieu- analiza literatury

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest próba określenia roli i znaczenia zdrowego stylu życia, który m.in. dokonuje się poprzez częste i regularne uczestnictwo w szeroko rozumianej kulturze fizycznej. Mając na uwadze cel oraz charakter tego naukowego przedsięwzięcia, autorka dokonała próby teoretycznego przedstawienia rekreacji fizycznej/ruchowej kobiet w klubach fitness w perspektywie teorii dystynkcji P. Bourdieu.

Przeprowadzono analizę takich pojęć, jak: habitus, kapitał kulturowy, pole społeczne oraz przemoc symboliczna. Konstrukty te, tworzą bazę dla teorii dystynkcji francuskiego socjologa P. Bourdieu. Ponadto, zaprezentowano podstawowe pojęcia dotyczące prozdrowotnego stylu życia, rekreacji i aktywności fizycznej oraz rolę i znaczenie zdrowego stylu życia, który m.in. dokonuje się poprzez częste i regularne uczestnictwo w szeroko rozumianej kulturze fizycznej.

Z przedstawionych analiz wynika, że aktywność fizyczna szczególnego znaczenia nabiera w przypadku kobiet, które w warunkach polskich muszą często godzić obowiązki zawodowe oraz pracę w domu. Aktywność ta w ich przypadku nie ma wartości bezproduktywnej, lecz stanowi istotny czynnik kompensujący trudy pracy na „dwóch etatach”. Z analiz literaturowych wynika, że kobiety pomimo wysokiej świadomości dotyczącej znaczenia ruchu dla właściwego funkcjonowania organizmu, nie podejmują w zadawalającym stopniu działań mających na celu podniesienie poziomu ich uczestnictwa w szeroko rozumianej kulturze fizycznej, w szczególności dotyczy to zajęć w klubach fitness.

Tym bardziej, jak wynika z piśmiennictwa, uczestnictwo kobiet w zajęciach ruchowych z pewnością prezentują taki rodzaj kapitału społeczno - kulturowego na polu, jakim są kluby fitness, który może być postrzegany, jako wytwarzający wartości elitarne oraz prestiżowe. Ponadto, ich zachowania, prezentowane wartości oraz wzorce przyczyniają się między innymi do zmiany stylu życia, tworzenia nowych wzorców kulturowych oraz indywidualnych zachowań. Te składowe są czynnikami przekształcającymi środowisko kobiet, jak i całego społeczeństwa, ustanawiając pewne standardy estetyczne i kształtując gusty we wzorach konsumpcji, które ujmując w konwenanse bourdieuowskiej teorii klas, tworzą wartości dystynktywne.

Recreation and physical activity of women in fitness clubs in terms of Pierre Bourdieu's theory of distinction - literature analysis

Summary

The aim of this article is to make an attempt to determine the role and importance of a healthy lifestyle, which, among other things, is made through frequent and regular participation in the broadly understood physical culture. Considering the purpose and nature of this scientific undertaking, the author has attempted to present physical recreation of women in fitness clubs in the perspective of P. Bourdieu's theory of distinction. Such concepts as habitus, cultural capital, social field and symbolic violence have been analyzed. These constructs form the basis for the French sociologist P. Bourdieu's theory of distinction. Moreover, the article presents basic concepts referring to a healthy lifestyle, recreation and physical activity, as well as the role and importance of a healthy life style, which, among others, is made through frequent and regular participation in the broadly understood physical culture.

The presented analysis suggests that physical activity becomes particularly important for women who, in Polish conditions, often have to reconcile their professional and household duties. In their case, this activity is not of merely unproductive value but forms an important factor compensating for the difficulties of working „in two jobs”. The analysis of the literature shows that women, despite their high awareness of the importance of physical activity for proper body functioning, do not take satisfactory steps to increase their participation in the broadly understood physical culture, which refers to attending fitness clubs in particular.

All the more so, as the literature shows, the participation of women in physical activity certainly presents the kind of socio-cultural capital in the field of fitness clubs which can be seen as the one generating exclusive and prestige values. In addition, their behavior, presented values and standards contribute, among others, to changing the lifestyle, creating new cultural standards as well as individual behaviors. These components are factors that transform the environment of women and of the society as a whole, by setting some aesthetic standards and shaping the tastes in the consumption patterns, which in terms of the conventions of Bourdieu's class theory, create distinctive values.

ANDRZEJ MALINOWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Czy i dlaczego stronimy od rzek?

If, and why we turn our backs on rivers?

W zgodzie i równowadze ze środowiskiem człowiek żył w epoce paleolitu. W neolicie ok. 10 do 15 tys. lat przed naszą erą rozwój rolnictwa nad wielkimi rzekami rozpoczął gospodarke kosztem środowiska. Im wyższy był postęp, tym relacje człowiek – środowisko cechowały się coraz większą antropopresją.

Współcześnie ingerencja człowieka jest totalna, mimo działalności różnych ruchów „zielonych”, czy „ekologów”. Działalność człowieka od dawna wiąże się z naruszaniem natury. Regulację rzek podejmowano w przeszłości, gdy transport wodny był optymalną formą spławu drzew – drewna, przewozu towarów konsumpcyjnych czy przemysłowych. Jednakże drogi lądowe, szosy, autostrady, kolej zepchnęły, przynajmniej w Polsce, transport wodny na margines. Autostrady stały się koniecznością, a ich przebieg często kolidował w stosunku do obszarów chronionych, które przecinały, co powodowało giniecie pewnych gatunków.

Rozwój transportu samochodowego zwiększa liczbę wypadków drogowych, w których bierze niekiedy udział nawet kilkadziesiąt pojazdów. Próby przeniesienia transportu drogowego TIR-ów na szlaki kolejowe nie dały oczekiwanych rezultatów, chociaż kontenery w pewnym stopniu wiążą transport kolejowy z drogowym, czy dalej morskim. Są też one wożone na wielu rzekach Europy na barkach. Można przypuszczać, że u nas spławność rzek przy pewnej ich regulacji może odciążyć drogi i autostrady. O spławności rzek śpiewano w szkołach przed ponad półwieczem piosenki wychwalające flisaków, czy parostatki na Wiśle, czy na Warcie.

Poznań w przeszłości żył z Warty i położony był nad tą rzeką, co można dostrzec na dawnych szkicach. Podobnie było to w Warszawie XVIII-XIX wieku. Staromiejskie nazwy ulic Poznania to: Bosmańska, Grobla, Jachtowa, Fregatowa, Rybaki, Rybnicka, Rzeczna, Szkuenerowa, Szyperska, Wodna, Żaglowa. Port poznański na ul. Szyperskiej posiadał dźwigi i służył do masowego transportu materiałów w czasie zaboru pruskiego, jak również w czasie II Wojny Światowej przez wzgląd na niedobory Niemiec w paliwa płynne. Pozostałości portowe, czy może remontowe były w pobliżu zakładów „Stomil” – zatoczka dla holowników. Całkiem niedawno dla transportu silników okrętowych wybudowano przystań przed mostem Królowej Jadwigi. Gdy warszawiacy pływali statkiem do Młocin, to i w Poznaniu były i są jeszcze rejsy do Puszczykowa, czy Mosiny. Gdy Polesie należało

przed II Wojną Światową do Polski, to na Prypeci, oprócz normalnej żeglugi śródlądowej, był też port wojenny z okrętami Pińskiej Floty.

Obserwowałem w Szczecinie ruch rzeczny na Regalicy – holowniki, pchacze, barki. W Gorzowie Wielkopolskim Port rzeczny miał sporo dźwigów, które zostały złomowane, ale i tu pojawiają się barki „Żegluga bydgoskiej”. Jakoś przystosowana do żegluga dolna Warta, wpływając do Odry, nie niszczy rozlewisk i stanowisk lęgowych ptactwa wodnego w okolicach Słońska. Wielkopolska ma problemy z retencją wód, co w pewnym stopniu reguluje zbiornik w Jeziorsku, ale Warta ma tu spore możliwości na przestrzeni od Konina do Pyzdr, gdzie poza wysoką skarpą znajdują się tereny zalewowe Warty, godne zagospodarowania w postaci trwałej retencji wód. Podniosło by to atrakcyjność np. Golicy n. Wartą, Łądu, Pyzdr jako miejscowości posiadających bazę dla sportów wodnych, dla hodowli ryb i w końcu poszerzyło by to także liczebność miejsc lęgowych ptactwa wodnego.

Ujęcie w pewne ramy takich rozlewisk sezonowych było by korzystne dla gospodarki. Być może już do Konina po Poznań, Wronki, Santok, Gorzów, Kostrzyn mogłyby prowadzić szlak transportu wodnego i tą trasą można by przewozić towary. U naszych bliższych i dalszych sąsiadów rzeki są spławne, żeglowne. U nas rzeki płynące w bliskości Zielonej Góry i Sulechowa były portem dla obu tych miast. Na temat spławności i żeglowności Drawy pisał Z. Mieczkowski¹ ukazując interesujące ilustracje, w tym kopię ostatniego patentu retmańskiego wydanej w 1953 r. w Gorzowie Wlkp.

Warto przypomnieć, że Polska posiada siedem kanałów łączących rzeki, w tym dwa wybudowane w okresie powojennym – Kanał Gliwicki do dziś żeglowny i kanał Gopło-Warta, mający raczej znaczenie dla turystyki wodnej. Sławno-żeglowne są rzeki Niemiec – Łaba, Ren czy Rosji. Między innymi dzięki kanałowi Moskwa-Wołga długości 128 km z 9 śluzami Moskwa stała się portem pięciu mórz, a po tych wodach płyną duże jednostki pływające, również pasażerskie.

Nasi specjaliści budownictwa wodnego z Gdańska przystosowywali rzeki czeskie do transportu wodnego. W stosunku do naszych rzek skuteczną zaporą przed interwencją inżynierską regulującą pewne odcinki cieków wodnych są owi „ekolodzy”, często też ze stopniami naukowymi. Jakoś trudno zawsze jest dociec tego, kto truje te rzeki, gdy pływają śnięte ryby. Jakoś wtedy kryje się dość skutecznie owych trucicieli. W Poznaniu moja koleżanka z Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi, gdy ponad 20 lat temu kandydowała do parlamentu mówiła, że zajmie się tam problem wód. Jednakże nie słyszałem o jej działalności, chociaż liczyłem, że jako profesor coś w tej sprawie będzie robiła.

W Poznaniu uczelnie wyższe mają specjalistów „od wód” nie tylko na Wydziale Geografii UAM, ale na Uniwersytecie Przyrodniczym, czy Ekonomicznym. Gmachy Politechniki „rozłożyły się” nad Wartą, ale nie dochodzą do mnie słuchy, by coś o spławności i żeglowności warty myśleli. Natomiast aktywna jest grupa działaczy ze Stowarzyszenia Przyjaciół Wisły w Gdańsku, które ma swą siedzibę przy ul. Chrobrego 76. Postuluje ono u władz przywrócenie żeglowności na Wiśle. Władze Min. Gospodarki

¹ Z.Mieczkowski, *Spławność i żeglowność Drawy, Flisacy na Drawie, Zeszyty Siemczyńsko Henrykowskie* 2016.

Morskiej i Żeglugi Śródlądowej mają pewne plany co do żeglugi na Odrze i Wiśle. Powstała nawet zaakceptowana idea nazwania „rokiem Wisły” bieżący 2017 rok. Być może warto by w Poznaniu powołać Stowarzyszenie Przyjaciół Warty. A przez stopowiejącą Wielkopolskę przetacza Warta do Odry i dalej do Bałtyku ogromne ilości wody, której coraz więcej nam brakuje, a retencja wydaje się niezbędna. Nie jestem specjalistą od wód, tylko od człowieka. Jako antropolog miewam jednak refleksje niespecjalistyczne, którymi pragnę się wobec środowiska poznańskiego podzielić.

Literatura

Bibliography

Mieczkowski Z., Spławność i żeglowność Drawy, Flisacy na Drawie, Zeszyty Siemczyńsko-Henrykowskie 2016.

Czy i dlaczego stronimy od rzek?

Streszczenie

W artykule poruszono problemy żeglugi śródlądowej w Polsce oraz problem retencji wód. Transport wodny ma u nas tradycje, ale jest on marginalizowany i pomijany. Przeciwnicy żeglugi śródlądowej i regulacji rzek występują jako „ekolodzy” z argumentami m.in. niszczenia siedlisk naturalnych ptactwa wodnego i pewnych gatunków roślinnych. Sądzę, że konieczny jest tu pewien kompromis. Rok 2017 ogłoszono „Rokiem Wisły”, choć powinien być rokiem żeglownych rzek Polski.

If, and why we turn our backs on rivers?

Summary

The author of the article present a problem of shipping on Polish rivers, a problem of water retention. Water transporting has its traditions, but its enemies don't want to control river flows – even though they could, in some extent, unburden crowded roads and motorways. The year 2017 was announced the “year of Vistula”, but it should have been named the year of Polish shipping rivers.

ROBERT SOBKÓW

Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich w Poznaniu

Komentarz do artykułu Arusha Cooray „The Fisher Effect; A Survey”

Artykuł Arusha Cooray opublikowany na łamach *The Singapore Economic Review* (2003) zawierał szeroki przekrój literatury dotyczącej Efektu Fishera. To przykład dogłębnej analizy literatury w ramach szczegółowego opisu badanego zagadnienia. Zgodnie z informacją załączoną przez autora w przypisie do tekstu jest on zaktualizowaną częścią jego pracy doktorskiej. W konsekwencji oczekiwać można było pracy mogącej stanowić istotną pomoc dla innych naukowców w prowadzeniu ich badań nad danym zagadnieniem. Tak jest w rzeczywistości, chociaż autor nie ustrzegł się kilku nieścisłości. Niniejszy artykuł stanowi analizę dwóch z nich.

Teoria stóp procentowych Irvinga Fishera nie jest zagadnieniem błahym. Jej autor przez niektórych nazywany jest „największym ekonomistą jakiego kiedykolwiek wydało USA” (Schumpeter, 1951, s.223), a na teorii stóp procentowych Fishera opartych zostało wiele teorii makroekonomicznych. Ponadto zagadnienie relacji nominalnych stóp procentowych wobec ich stóp realnych w warunkach inflacji jest zagadnieniem dotyczącym bieżących i strategicznych decyzji finansowych podejmowanych zarówno przez banki centralne, jak również przez poszczególne podmioty działające w gospodarce. Badanie Efektu Fishera wydaje się być zagadnieniem wciąż istotnym i potrzebnym, wpływającym w rezultacie na efektywność finansową korporacji jak również całych gospodarek narodowych.

We wstępie do swojego artykułu Cooray opisuje źródło i formułę równania Fishera. Twierdzi, że „The relationship between interest rates and inflation first put forward by Fisher (1930), postulates that the nominal interest rate in any period is equal to the sum of the real interest rate and the expected rate of inflation”. Cooray wskazuje zatem, że Fisher określił warunki swojego słynnego równania w fundamentalnej pracy „The Theory of Interest” (Fisher, 1930). W rzeczywistości źródła równania Fishera tkwią znacznie wcześniej w jego twórczości. Irving Fisher pisał o tym też we wstępie do książki, na którą powołuje się Cooray. Fisher stwierdza w niej wprost „This book, *The Theory of Interest*, was begun as a revision of *The Rate of Interest*, which was published in 1907, and has long since been out of print. Requests for another edition of that work have been made from time to time; but I have postponed it year by year for over two decades, because I wished to revise the presentation, and to rewrite those portions which, if I may judge from criticism, have not been understood. I have considered the criticism of the former book which have come to my notice, and as a consequence, modified the form of presentation materially.

Though, in substance, my theory of interest has been altered scarcely at all" (podkr. R.S.) (Fisher, 1930, p.10).

Co więcej, nawet praca *The Rate of Interest* stanowiła kontynuację wcześniejszych prac badawczych zwieńczonych *Appreciation and Interest* (Fisher 1896) oraz *The Nature of Capital and Income* (Fisher 1906). Słusznie zauważa James R.Rodes w swojej dogłębnej analizie źródeł poglądów Fishera i ich metodologicznych uwarunkowań, że "...the original source of the "Fisher equation" is not *The Theory of Interest*" (Rhodes, 2007).

W literaturze przedmiotu przyjęło się nazywać Efekt Fishera określeniem „point-for-point” bądź też czasami „one-for-one”. Nawiązując do tego określenia Cooray wyraża jakoby pogląd Irvinga Fishera, “that the nominal interest rate in any period is equal to the sum of the real interest rate and the expected rate of inflation”. Zgodnie z tym poglądem równanie Fishera należałoby zapisać w postaci:

$$I_n = I_r + F \quad (1)$$

gdzie:

I_n – poziom nominalnej stopy procentowej,

I_r – poziom realnej stopy procentowej,

F – poziom prognozowanej stopy inflacji w gospodarce.

Jest to jednak jedynie uproszczona forma równania Fishera i w rzeczywistości nie oddaje w pełni myśli, jaką przedstawiał ten naukowiec w swoich publikacjach, gdy omawiał zagadnienie relacji pomiędzy realną a nominalną stopą procentową w warunkach inflacji. Właśnie w książce *The Rate of Interest* (1907) Fisher podaje przykłady obrazujące według niego faktyczną relację pomiędzy nominalną stopą procentową w warunkach bezinflacyjnych i inflacyjnych. Co dzieje się, gdy inwestorzy oczekują 4%-owej realnej stopy procentowej, ale jednocześnie oczekują deprecjacji pieniądza, np. o 1%? Fisher twierdził, że również poziom wynagrodzenia dla dawcy kapitału ulega wzrostowi i to zgodnemu z przewidywaną stopą deprecjacji. Fisher opisuje następująco taki efekt deprecjacji „If we calculate out the 104x\$101 we shall obtain 105.04” (Fisher, 1907, s.80). A zatem stopy procentowe: realna i inflacji powinny być względem siebie mnożone a nie dodawane, by uzyskać wartość nominalnej stopy procentowej.

Proponowane przez Fishera równanie powinniśmy zatem zapisać raczej jako:

$$1 + I_n = (1 + I_r) * (1 + F) \quad (2)$$

$$1 + I_n = 1 + I_r + F + I_r * F \quad (3)$$

$$1 + I_n = 1 + I_r + F + I_r * F \quad (4)$$

$$1 - 1 + I_n = I_r + F + I_r * F \quad (5)$$

$$\underline{I_n = I_r + F + I_r * F} \quad (6)$$

Przedstawiona przez Cooray uproszczona forma równania jest dopuszczalna w warunkach niskiego poziomu inflacji w gospodarce. Poziom taki był charakterystyczny dla okresu, w którym żył Fisher. W ogóle charakterystyczny był dla okresu funkcjonowania gold standard. W warunkach niskiej inflacji wyniki obliczeń obu wersji równania Fishera są bardzo zbliżone do siebie. Jednak w obliczu wysokich stóp procentowych dają zdecydowanie odmienne rezultaty. Teoretyczne rozważania odnosić powinniśmy zaś nie wyłącznie do zawężonego zakresu możliwości. W szczególności, że nawet inflacja dwucyfrowa nie jest niczym niezwykłym w gospodarkach dzisiejszego świata. Poza tym równanie w postaci (6) Fisher zapisał wielokrotnie wprost w swojej książce (1896).

Literatura

Bibliography

- Cooray A. The Fisher Effect: Survey, Vol. 48, Issue 02. 2003.
- Fisher I. Appreciation and Interest, Publication of the American Economic Association, Vo.XII, no.4, pp..331-442. 1896.
- Fisher I. The Nature of Capital and Income, Macmillan, New York. 1906.
- Fisher I. The Rate of Interest, Macmillan, New York, 1907.
- Fisher I. The Theory of Interest, Macmillan, New York, 1930.
- Rhodes J. Devolution of Fisher Equation: Rational Appreciation to Money Illusion, GRIPS Policy Information Center, Discussion Paper: 07-05. 2008.
- Schumpeter J. (), Ten Great Economists from Marx to Keynes, Oxford University Press, New York, 1951.

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Uprzejmie informujemy, że Zeszyty Naukowe WSHiU w Poznaniu wydawane są w cyklu półrocznym. Przyjmujemy nadesłane artykuły lub komunikaty w następujących terminach: do 31 marca i do 30 października każdego roku.

W celu ujednoczenia publikacji prosimy przygotować opracowanie według następujących założeń:

1. Artykuły i komunikaty naukowe powinny mieć charakter autorski i nie były dotychczas publikowane.
2. Artykuły i komunikaty winny mieć objętość do 15 stron maszynopisu.
3. W zeszycie naukowym Autor może wystąpić tylko z jednym artykułem (przy ewentualnym współautorstwie drugiego).
4. Prace należy składać w rektoracie WSHiU w dwóch egzemplarzach wraz z dyskietką (program Word, czcionka 12, odstęp 1,5, wielkość tekstu na stronie znormalizowana, strony ponumerowane, przypisy u dołu strony z numeracją ciągłą w obrębie artykułu).
5. Dostarczone prace powinny być zaopatrzone w streszczenie w języku polskim i angielskim o objętości od 0,5 do 0,75 strony maszynopisu oraz w tytuł i podtytuł oraz podpisy pod tabelami i rysunkami po polsku i po angielsku.
6. Tabele i rysunki, opatrzone tytułem i źródłem, zamieszczane mogą być w tekście zgodnie z tematem, albo na końcu pracy jako aneks.
7. Artykuł nie będzie podlegał korekcie i będzie drukowany w formie przedstawionej przez Autora.
8. Publikacje są odpłatne.

Koszt druku artykułu w Zeszytach Naukowych WSHiU, po uzyskaniu pozytywnych recenzji, wynosi 350 zł. (trzysta pięćdziesiąt)

Wpłata na konto bankowe:

Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu

Ul. 28 czerwca 1956 r. nr 217/219, 61-486 Poznań

BZ WBK 03 1090 2590 0000 0001 3049 7438

Pracownicy naukowcy WSHiU są zwolnieni od opłat.

Directions for authors contributing to the Scientific Papers

We kindly inform you that the Scientific Papers of The Higher School of Commerce and Services in Poznan are published every half a year. We accept articles and statements sent to us until the 31st of March and the 30th of October (twice a year).

To unify publications, please follow the instructions below:

1. Author's publications should never be published before.
2. Articles and statements should have between 10 and 15 pages.
3. Author may submit only one article (co-author is accepted).
4. Two copies of papers should be submitted to the chancellors office of the Higher School of Commerce and Services together with a disc (word processor - Word, the size of font – 12, line spacing – 1,5, page numbers, continuous numeration of footnotes within an article).
5. Papers should include English and Polish half-page summary, title, subtitles, titles of tables and diagrams.
6. Tables and diagrams with title on the top and quotation source at the bottom may be placed either inside or at the end of a writing (as an appendix).
7. Each writing will be printed in a way it was submitted by the author. No further text proofreading is predicted.
8. Publications are rewarded.

Lista współpracujących recenzentów Zeszytów Naukowych WSHiU w Poznaniu

Prof. zw. dr hab. Marianna Daszkowska, Politechnika Gdańska, Wydz. Zarządzania, Gdańsk.

Prof. zw. dr hab. Stanisław Kosiński, em. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Prof. zw. dr hab. Eulalia Skawińska, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra.

Prof. zw. dr hab. Jan Sikora, Uniwersytet Ekonomiczny, Poznań.

Prof. zw. dr hab. Marek Ziółkowski, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa.

Dr hab. Małgorzata Domiter, prof. nadzwyczajny, Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław.

Dr hab. Stanisław Jarmoszko, prof. nadzwyczajny, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce.

Dr hab. Jerzy Kajetanowicz, prof. nadzwyczajny, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. Gen. Tadeusza Kościuszki, Wrocław.

Dr hab. Sławomir Zalewski, prof. nadzwyczajny, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce.

Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w Zeszytach Naukowych WSHiU w Poznaniu

1. Po zakwalifikowaniu artykułu naukowego jako zgodnego z profilem czasopisma redaktor naczelny dokonuje wyboru dwóch recenzentów z tytułem naukowym profesora lub doktora habilitowanego, przy czym muszą oni gwarantować:
 - niezależność opinii,
 - zachowania poufności, co do zawartości merytorycznej materiałów, jak i opinii o nich.

Lista współpracujących recenzentów publikowana jest raz w roku w jednym z numerów czasopisma oraz na stronie internetowej, przy czym ani recenzenci ani autorzy nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review proces*”).

2. Recenzenci, poza uwagami merytorycznymi, zaznaczają w recenzji swoją opinię, która jest brana pod uwagę przez redakcję czasopisma:
 - tekst nadaje się do publikacji w obecnej postaci,
 - tekst nadaje się do publikacji po uwzględnieniu uwag recenzenta,
 - poprawiona wersja opracowania powinna być skierowana do akceptacji recenzenta,
 - tekst nie nadaje się do publikacji.
3. Redakcja informuje autora o wyniku recenzji. Przy wprowadzeniu istotnych poprawek autor, jeśli nie zgadza się z krytycznymi uwagami – przygotowuje odpowiedź na recenzję.
4. Decyzję ostateczną o druku artykułu podejmuje redakcja na podstawie analizy uwag zawartych w recenzjach i ostatecznej wersji artykułu dostarczonego przez autora.
5. W przypadku recenzji dyskwalifikującej artykuł, redaktor naczelny podejmuje decyzję o odrzuceniu pracy bądź kieruje artykuł do kolejnego recenzenta.
6. Teksty o charakterze nienaukowym nie wymagają recenzji i są kwalifikowane do druku bezpośrednio przez redaktora naczelnego.

Adres strony internetowej (link)

www.akademiakupiecka.pl

Zeszyty Naukowe WSHiU - pierwotna jest wersja papierowa, a wersja elektroniczna znajduje się pod adresem www.akademiakupiecka.pl

**Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu
wydała następujące publikacje:**

Zeszyt Naukowy Nr 1, Poznań 2000

poświęcony wybranym problemom makro- i mikroekonomicznym.

Zeszyt Naukowy Nr 2, Poznań 2001

poświęcony oryginalnym badaniom naszych pracowników.

Zeszyt Naukowy Nr 3, Poznań 2001

poświęcony prezentacji i upowszechnieniu wiedzy o serwisie informacyjnym Trade Point Poznań, którego misją jest wspomaganie krajowego i zagranicznego handlu nowoczesną obsługą elektroniczną.

Zeszyt Naukowy Nr 4, Poznań 2002

poświęcony problemom handlu i usług, rozpatrywanych w różnych aspektach.

Zeszyt Naukowy Nr 5, Poznań 2002

poświęcony w dużej mierze różnym aspektom wsi i rolnictwa.

Zeszyt Naukowy Nr 6, Poznań 2003

poświęcony w większości problematyce związanej z nowoczesnymi sposobami i metodami wzrostu efektywności gospodarowania .

Zeszyt Naukowy Nr 7, Poznań 2004

poświęcony różnym aspektom przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Zeszyt Naukowy Nr 8, Poznań 2005

poświęcony różnym formom rynku usług, przekształceń własnościowych i organizacyjnych przedsiębiorstw oraz pomocy środków wspólnotowych.

Zeszyt Naukowy Nr 9, Poznań 2005

poświęcony poznaniu i kształtowaniu gospodarki z punktu widzenia przedsiębiorstwa i jego otoczenia.

Zeszyty Naukowe Nr 10, Poznań 2006

poświęcone istotnym wątkom z punktu widzenia aktualności naszej gospodarki w skali mikro i makroekonomicznej.

Zeszyty Naukowe Nr 11, Poznań 2006

poświęcone zagadnieniom systemu bankowego, konkurencyjności i zarządzania, wybranych problemów wsi i rolnictwa oraz spożycia żywności.

Handel. Znaczenie we współczesnej gospodarce, Poznań 2006

Materiały z ogólnopolskiej konferencji dnia 27-28. 11. 2006. w Wyższej Szkole Handlu i Usług w Poznaniu

Zeszyty Naukowe Nr 12, Poznań 2007

poświęcone polityce handlowej, systemów wynagradzanie i zarządzania, rachunku efektywności inwestycji, przestępczości gospodarczej, migracji, a także ubezpieczeń.

Logistyka w usługach, Poznań 2007

materiały z konferencji w dniu 27.01.2007. w Wyższej Szkole Handlu i Usług w Poznaniu

Zeszyty Naukowe Nr 13, Poznań 2007

poświęcone ocenie pozycji rynkowej przedsiębiorstwa, wymianie handlowej z krajami sąsiadującymi, problemom finansowym i prawnym, gospodarce przestrzennej i infrastrukturze.

Zarządzanie usługami w gospodarce rynkowej - Handel Gastronomia Turystyka, Poznań 2008

monografia poświęcona przedstawieniu aktualnego stanu i struktury rozwoju usług w Polsce, na tle procesów globalizacji i internacjonalizacji gospodarki.

Zeszyty Naukowe Nr 14, Poznań 2008

poświęcone tematyce interdyscyplinarnej, ale bliskiej szeroko pojętej problematyce handlu i usług

Zeszyty Naukowe Nr 15, Poznań 2008

poświęcone budżetowi państwa, roli globalizacji w działaniach przedsiębiorstw, finansowaniu aktywów trwałych i obrotowych przedsiębiorstwa oraz dochodów gospodarstw domowych rolników.

Zeszyty Naukowe Nr 16, Poznań 2009

poświęcone kryzysowi gospodarczemu, problemom turystyki i rekreacji oraz rynkowi ubezpieczeniowemu i ubezpieczeniom emerytalnym.

Zeszyty Naukowe Nr 17, Poznań 2009

poświęcone różnym aspektom działalności przedsiębiorstw, skutkom kryzysu finansowego i globalizacji oraz bezpieczeństwu publicznemu.

Zeszyty Naukowe Nr 18, Poznań 2010
poświęcone różnym aspektom bezpieczeństwa narodowego.

Zeszyty Naukowe Nr 19, Poznań 2010
poświęcone różnym aspektom turystyki i rekreacji.

Krzysztof Mazurek, Zastosowanie technik informatycznych, Poznań 2010.

Edukacja dla bezpieczeństwa – Interdyscyplinarne konteksty i dylematy, praca zbiorowa pod red. Z. Dziemianko i A. Kusztelak, Poznań 2010.

Jan Galicki, Zarządzanie zmianami w przedsiębiorstwie, Poznań 2010.

Zeszyty Naukowe Nr 20, Poznań 2010
poświęcone różnym zagadnieniom makroekonomicznym i mikroekonomicznym.

Rynek usług w dobie globalizacji. Monografia - red. naukowa K. Wilczyńska, Poznań 2010.

Zeszyty Naukowe Nr 21, Poznań 2011
poświęcone problemom przedsiębiorstwa, turystyki i rolnictwa.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Wyzwania i zagrożenia, red. naukowa A. Kusztelak, Poznań 2011.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Informatyka, technika i gospodarka, red. naukowa Z. Dziemianko, Poznań 2011.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Polskie aspekty i uwarunkowania, red. naukowa W. Stach, Poznań 2011.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Edukacja, media, kultura, red. naukowa M. Baranowska-Szczepańska, J. Karwat, Poznań 2011.

Zeszyty Naukowe Nr 22, Poznań 2011
poświęcone wielu problemom gospodarczym i społecznym.

Zeszyty Naukowe Nr 23, Poznań 2012
poświęcone różnym aspektom zarządzania i turystyce.

Zeszyty Naukowe Nr 24, Poznań 2012
poświęcone problemom zarządzania, finansów i bezpieczeństwa narodowego.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Aspekty bezpieczeństwa narodowego, red. naukowa K. Adamek, K. Wilczyńska, Poznań 2012.

Zeszyty Naukowe Nr 25. Poznań 2013
poświęcone szczegółowym problemom bezpieczeństwa narodowego.

Zeszyty Naukowe Nr 26. Poznań 2013
poświęcone różnym aspektom turystyki i rekreacji.

Zeszyty Naukowe NR 27. Poznań 2013
poświęcone dwusetnej rocznicy urodzin Hipolita Cegielskiego.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Społeczeństwo, ekonomia i prawo, red. naukowa Kazimierz Adamek, Kamila Wilczyńska, Poznań 2013.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego, red. naukowa Marcei Kosman, Wiesław Stach, Poznań 2013.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Edukacja i komunikowanie, red. naukowa Zbigniew Dziemianko, Artur Kijas, Poznań 2013.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Międzynarodowe uwarunkowania polityczne i wojskowe, red. naukowa Jerzy Kajetanowicz, Poznań 2013.

Zdrowie i zabezpieczenie społeczne w badaniach młodych naukowców, red. naukowa Joanna Wrzeńska, Agnieszka Wartecka-Ważyńska, Poznań 2013.

Dydaktyka, edukacja i kultura w badaniach młodych naukowców, red. naukowa Zbigniew Dziemianko, Poznań 2013.

Relacje interpersonalne w badaniach młodych naukowców, red. naukowa Magdalena Baranowska-Szczepeńska, Marcin Gołaszewski, Poznań 2013.

Gospodarka i polityka w badaniach młodych naukowców, red. naukowa Wiesław Stach, Poznań 2013.

Marek Pawlak, Świadomość międzykulturowa we współczesnych konfliktach zbrojnych, Cz. I. Sprawozdanie z badań naukowych, Poznań 2013.

Edukacja dla bezpieczeństwa, Szkoła – Turystyka – Rekreacja, red. naukowa Zbigniew Dziemianko, Andrzej Kusztełak, Poznań 2013.

Janusz Kraśniak, Gabriela Roszyk-Kowalska, Struktura procesowa. Uwarunkowania wdrożenia. Poznań 2013.

Ireneusz P. Rutkowski, Systemy wspomagania decyzji marketingowych w przedsiębiorstwach handlowych., Informacje i decyzje. Technologia i zastosowania. Poznań 2014.

Bezpieczeństwo i prawa człowieka w badaniach młodych naukowców, red. naukowa Zbigniew Dziemianko, Wiesław Stach, Poznań 2014.

Społeczny wymiar aktywności w badaniach młodych naukowców, red. naukowa Marcin Gołaszewski, Anna Steliga, Poznań 2014.

Jakość życia w badaniach młodych naukowców, red. naukowa Ewa Mucha-Szajek, Poznań 2014.

Zeszyty Naukowe NR 28. Poznań 2014
poświęcone problemom handlu i usług w Poznaniu i w Wielkopolsce.

Zeszyty Naukowe NR 29. Poznań 2014
poświęcone problemom bezpieczeństwa publicznego i różnym problemom zarządzania.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Obszary bezpieczeństwa publicznego, red. naukowa Donata Rossa, Poznań 2014.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Historia, wyzwania, konflikty zbrojne, red. naukowa Janusz Karwat, Poznań 2014.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Różne wymiary bezpieczeństwa, red. naukowa Magdalena Baranowska-Szczepańska, Krzysztof Gajdka, Poznań 2014.

Bezpieczeństwo współczesnego świata – Prawne aspekty bezpieczeństwa, red. naukowa Tadeusz Gadkowski, Poznań 2014.

Wiesław Otwinowski, Podstawy zarządzania kryzysowego i systemu obronnego, Poznań 2015.

Zeszyty Naukowe NR 30. Poznań 2015
poświęcony problemom bezpieczeństwa publicznego i różnym problemom zarządzania.

Od II do III Rzeczypospolitej. Zdrowie - Historia - Kultura, red. naukowa Henryk Lisiak, Jolanta Farysej, Karol Siemaszko, Poznań 2015.

Edukacja dla bezpieczeństwa. Szkoła - Turystyka i rekreacja - Sport, red. naukowa Zbigniew Dziemianko, Andrzej Kusztełak, Poznań 2016.

Była tak interwencja... Straże Miejskie i Gminne Województwa Wielkopolskiego, red. naukowa Zbigniew Dziemianko, Mirosław Stróżyński, Poznań 2016.

Zeszyty Naukowe Nr 32, Poznań 2016

poświęcone problemom prawnym, bezpieczeństwa publicznego oraz turystyki i rekreacji.

Zeszyty Naukowe Nr 33, Poznań 2016

poświęcone problemom prawnym, bezpieczeństwa publicznego oraz turystyki i rekreacji.

Rada Programowa
Zesztów Naukowych Wyższej Szkoły Handlu i Usług w Poznaniu

Przewodniczący prof. zw. dr hab. Bohdan Gruchman, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu,
prof. zw. dr hab. Adam Budnikowski, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie,
prof. zw. dr hab. Bogusław Fiedor, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu,
prof. zw. dr hab. Waldemar Frąckowiak, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu,
dr Oleg Grob, Połtawska Państwowa Akademia Rolnicza, Ukraina,
prof. zw. dr hab. Waław Jarmołowicz, Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu,
prof. zw. dr hab. Aleksander Panasiuk, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin,
prof. zw. dr hab. Ireneusz P. Rutkowski, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu,
dr hab. Przemysław Niewiadomski, Politechnika Poznańska.

Komitet Redakcyjny
Zesztów Naukowych Wyższej Szkoły Handlu i Usług w Poznaniu

Przewodniczący prof. zw. dr. hab. Kazimierz Adamek, Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu,
prof. dr hab. Stefan Bosiacki, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu,
prof. zw. dr hab. Krzysztof Kasprzak, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu,
prof. zw. dr hab. Kazimierz Rogoziński, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu,
dr Anetta Barska, Uniwersytet Zielonogórski w Zielonej Górze,
dr Bernadeta Hołderna-Mielcarek, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu,
dr Joanna Wiśniewska- Palusiak, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu.